T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

HALEB SELÇUKLU MELİKİ RIDVAN BİN TUTUŞ

(488-507/1095-1113)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İbrahim DUMAN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Meryem GÜRBÜZ

KOCAELİ 2014

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

İbrahim DUMAN

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Enstitü Karar Tarihi ve No: 25.06.2014 / 2014/12

Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr Meryem GÜRBÜZ

Jüri Üyesi Doç. Dr. Esma TORUN ÇELİK

Jüri Üyesi Doç. Dr. İbrahim ŞİRİN

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI……II

İÇİNDEKİLER……...III

ÖZET…….....VIII

ABSTRACT.....IX

KISALTMALAR.....X

ÖNSÖZ.....XI

KAYNAKLAR.....1

GİRİŞ.....11

I. BÖLÜM

HALEB SELÇUKLU MELİKLİĞİ' NİN KURULMASI

1. RIDVAN BİN TUTUŞ' UN HALEB' E GELİŞİ.....19

1.1. Tâcüddevle Tutuş' un Öldürülmesi.....19

1.2. Rıdvan' ın Haleb' e İntikali ve Melik Olması.....22

II. BÖLÜM

MELİK RIDVAN' IN SURİYE SELÇUKLU BİRLİĞİNİ SAĞLAMA GİRİŞİMLERİ

2. MELİK RIDVAN' IN HAKİMİYETİNİ GENİŞLETME ÇABALARI.....25

2.1. Suruc ve Urfa Harekâtı.....25

2.2. Harran Hakîmi Karaca et-Türkî' nin Melik Rıdvan' a İsyan Etmesi.....27

2.3. Yağısıyan ile Yusuf b. Abak' ın Cenâhüddevle' ye Karşı İttifakı..... 27

III. BÖLÜM

MELİK RIDVAN ile KARDEŞİ MELİK DUKAK ARASINDAKİ İLİŞKİLER

3. İKİ KARDEŞİN ÜSTÜNLÜK MÜCADELESİ.....29

3.1. Dukak' ın Dımaşk Selçuklu Melikliği' ni Kurması.....29
3.2. Melik Rıdvan' ın I. Dımaşk Seferi.....30
3.3. Kudüs' ün Fâtımîler Tarafından Ele Geçirilmesi.....32
3.4. Yusuf b. Abak' ın Öldürülmesi.....32
3.5. Melik Rıdvan' ın II. Dımaşk Seferi.....33
3.6. Kınnesrin Savaşı.....34
3.7. Cenâhüddevle' nin Melik Rıdvan' dan Ayrılarak Hıms' a Gitmesi.....35
3.8. Yağısıyan' ın Tekrar Melik Rıdvan' ın Hizmetine Girmesi.....35
3.9. Melik Rıdvan' ın Fâtımî Halifesi Adına Hutbe Okutması.....36
3.10. Melik Rıdvan' ın Şiî Hutbesi Okutmasına Sünnî Dünyadan Tepkiler ve Hutbenin Abbâsî Halifesi Adına Çevrilmesi.....37
3.11. Melik Rıdvan' ın Hıms Seferi.....38
3.12. Melik Rıdvan' ın Ebû'l-Fazl el-Mevsul' u Vezirliğe Getirmesi.....39
3.13. Haleb Reisi el-Micenn' in Öldürülmesi.....40

IV. BÖLÜM

HAÇLILARIN SURİYE' YE GELMELERİ ve ANTAKYA KUŞATMALARI

4. HAÇLILARIN SURİYE' YE GELİŞ SÜRECİ.....41
4.1. I. Haçlı Seferi' nin Oluşmasındaki Etkenler ve I. Haçlı Seferi.....41
4.2. Haçlıların Antakya Önlerinde Görünmeleri ve Antakya Hakîmi Yağısıyan' ın Aldığı Önlemler.....43
4.3. Emîr Kürboğa Yönetimindeki Selçuklu Ordusunun Haçlılara Karşı Sefere Çıkması.....44
4.4. Antakya' nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilmesi.....45
4.5. Yağısıyan' ın Ölümü.....48
4.6. Selçuklu Ordusunun Antakya' yı Kuşatması ve Melik Rıdvan' ın Tutumu.....48

V. BÖLÜM

HAÇLILARIN HALEB HAVALİSİNİ ELE GEÇİRME FAALİYETLERİ

5. HAÇLILARIN HALEB BÖLGESİNDE GÜÇLENMELERİ ve MELİK RIDVAN.....51

5.1. A' zaz Meselesi.....51

5.2. el-Bâre ve Maarratu'n-Nûmân' ın Haçlılar Tarafından Alınması.....52

5.3. Kellâ Savaşı.....54

5.4. Haçlıların Haleb' i Alma Girişimleri.....55

5.5. Cenâhüddevle' nin Öldürülmesi.....56

5.6. Hıms' ın Melik Dukak Yönetimine Girmesi.....58

5.7. Haçlıların Haleb Topraklarındaki Faaliyetleri.....59

5.8. Belih Çayı Savaşı.....60

5.9. Melik Rıdvan' ın Haçlılara Karşı İstirdat Harekâtı.....61

5.10. Melik Dukak' ın Ölümü.....62

5.11. Haçlıların Artah' ı ve Haleb Yöresindeki Kaleleri Ele Geçirmeleri.....63

VI. BÖLÜM

MELİK RIDVAN' IN HAÇLILARA KARŞI MÜTTEFİK ARAYIŞLARI

6. MELİK RIDVAN' IN İTTİFAK KURMA ÇABALARI.....66

6.1. Melik Rıdvan' ın Emîr İlgazi ve Emîr Alpı ile Birleşme Teşebbüsü.....66

6.2. Efamiye Hakîmi İbn Mülaib' in Öldürülmesi.....68

6.3. Haçlıların Efamiye' yi Ele Geçirmeleri.....69

6.4. Emîr Çavlı Sakavu' nun Çökürmüş' ü Bertaraf Etmesi.....70

6.5. Musul' un Anadolu Selçuklu Hakimiyetine Geçmesi.....72

6.6. Melik Rıdvan' ın Haçlılara Karşı Emîr Çavlı Sakavu ile İttifak Girişimi.....73

6.7. Melik Rıdvan-Emîr Çavlı Sakavu-İlgazi bin Artuk İttifakı ile Sultan I. Kılıçarslan Arasındaki Savaş.....74

6.8. Sultan Muhammed Tapar' ın Emîr Çavlı Sakavu' ya Tavır Alması.....75

6.9. Emîr Çavlı Sakavu' nun Haleb Yöresindeki Faaliyetleri.....77

6.10. Tell-Bâşir Savaşı.....79

6.11. Selçuklu Ordusunun Haçlılara Karşı Harekete Geçmesi (503/1110).....80

VII. BÖLÜM

MELİK RIDVAN' IN ANTAKYA HAÇLI PRİNCEPSLİĞİ İLE MÜCADELESİ

7. MELİK RIDVAN ile TANCRED' İN HALEB BÖLGESİNDE ÜSTÜNLÜK KURMA ÇABALARI.....83

7.1. Melik Rıdvan' ın Antakya Haçlı Topraklarındaki Faaliyetleri.....83

7.2. Tancred' in Karşı Harekâtı ve Esarib ile Diğer Kaleleri Ele Geçirmesi.....84

VIII. BÖLÜM

SELÇUKLU ORDUSUNUN HAÇLILARA KARŞI 1111 YILI HAREKÂTI

8. HALEB BÖLGESİNİN VAHİM DURUMU.....87

8.1. Suriye' den Bir Heyetin Bağdad' a Gitmesi.....87

8.2. Selçuklu Ordusunun Haçlılar Üzerine Harekâtı.....88

8.3. Haleb' e Yönelen Selçuklu Ordusuna Karşı Melik Rıdvan' ın Tutumu.....89

IX. BÖLÜM

MELİK RIDVAN-ATABEG TUĞTEKİN İLİŞKİLERİ

9. HAÇLILARA KARŞI MELİK RIDVAN-ATABEG TUĞTEKİN İTTİFAKI.....92

9.1. Melik Rıdvan-Atabeg Tuğtekin Anlaşması.....92

9.2. Taberiye Savaşı.....93

9.3. Emîr Mevdûd' un Öldürülmesi.....94

X. BÖLÜM

MELİK RIDVAN' IN TARİH SAHNESİNDEN ÇEKİLMESİ

10. BİR HÜKÜMDARIN HAZİN SONU.....96

10.1. Melik Rıdvan' ın Vefâtı ve Şahsiyeti.....96

SONUÇ.....98

KAYNAKÇA.....100

EKLER.....109

ÖZGEÇMİŞ.....138

ÖZET

Büyük Selçuklu Devleti' ne bağlı olarak Tacüddevle Tutuş, Suriye Selçuklu Devleti' ni kurdu. Onun ölümünden sonra Suriye Selçukluları, Haleb' de Rıdvan bin Tutuş, Dımaşk' da Dukak b. Tutuş' un ayrı meliklikler kurmaları nedeniyle ikiye bölündü. Haleb' de 18 yıl hükümdarlık yapan Melik Rıdvan, bir taraftan topraklarını genişletme çabasında iken diğer taraftan da Suriye bölgesine gelen Haçlılar ile uğraştı. Haçlılara karşı tek başına mücadele edemeyen Melik Rıdvan, Batınîler ile işbirliği yaptı. Bölgedeki Müslüman emîrlerle de arası iyi olmadığı için çoğu kez Haçlılara boyun eğdi. Haleb toprakları bakımsızlığa, Halebliler mutsuzluğa mahkum oldular. Melik Rıdvan, bu kötü durumu düzeltmeye çalışsa da pek başarılı olamadan 1113 yılında vefât etti.

Anahtar Kelimeler : Rıdvan bin Tutuş, Haleb, Selçuklu, Haçlılar, Suriye

ABSTRACT

Tacuddawla Tutush found Syria Seljuk State depend on Great Seljuk State. After death of his, Syria Seljuk State divide into because of founding principalities Rıdwan bin Tutush in Aleppo and Dukak bin Tutush in Damascus. Malik Rıdwan, which reigned in Aleppo for eightteen years, dealed with both seizing cities and Crusaders which came to region of Syria. Malik Rıdwan, which not fighted against Crusades alonely, collaborated with Assassins. He defeated Crusades to take offense other Muslim emîr in region many times. Territories of Aleppo turned to neglection and people of Aleppo turned to unhappy. Malik Rıdwan, which not succeed in spite of improving to this bad position, died in 1113.

Key words: Rıdwan bin Tutush, Aleppo, Seljuk, Crusades, Syria

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

EI : Encyclopedia of Islam

IRCICA : İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi

ISAR : İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı

İA : İslâm Ansiklopedisi

İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

No : Numara

s. : Sayfa

thk : Tahkik

trc : Tercüme

TTK : Türk Tarih Kurumu

ty : Tarih yok

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Suriye' nin ikinci önemli kenti ve Kuzey Suriye' nin merkezi Haleb' i 1095-1113 yılları arasında yöneten Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan b. Tutuş ve zamanını konu edinmektedir. Bu araştırmadan önce Prof. Dr. Ali Sevim, Rıdvan b. Tutuş ve zamanını bilim dünyasına tanıtmıştı. Buna rağmen bizi Rıdvan b. Tutuş' u araştırma isteğine götüren birçok neden vardı. İlk olarak Rıdvan b. Tutuş, Selçuklu tarihinde daha önce görülmeyen icraatleri dolayısıyla çok fazla dikkatimizi çekmişti. Bunun yanında Ali Sevim, Rıdvan b. Tutuş' a yönelik makale yayınlasa da biz Rıdvan b. Tutuş' un daha etraflı bir şekilde araştırılma zarureti olduğuna tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Meryem GÜRBÜZ hocam ile ikna olduk. Ayrıca Ali Sevim, Rıdvan b. Tutuş' u araştırdığı dönemde Selçuklu tarihi çalışmaları Türkiye' de ilk devrelerini yaşıyordu. Bu suretle konu ile ilgili Türkiye' de ve yurt dışında fazla tetkik eser mevcut değildi. Ayrıca Ali Sevim, dönemin önemli aktörü olan Haçlıları konu edinen Haçlı vekâyinamelerinin bir kısmını görmüştü. İşte bu nedenlerden dolayı genelde Türk özelde Selçuklu tarihinin en renkli hükümdarlarından olan Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan b. Tutuş ' u araştırma konusu olarak belirledik.

Çalışmanın içeriğine gelince; I. Bölüm de Rıdvan b. Tutuş' un Haleb Selçuklu Meliki olma serüveni, II. Bölüm de topraklarını genişletme çabaları, III. Bölüm de kardeşi Dımaşk Selçuklu Meliki Dukak ile olan mücadelesi, IV. Bölüm de Haçlıların Ortadoğu' ya gelmeleri, V. Bölüm de Haçlıların Haleb civarındaki faaliyetleri, VI. Bölüm de Suriye' de güçlenen Haçlılara karşı Melik Rıdvan' ın müttefikler araması, VII. Bölüm de Melik Rıdvan' ın Antakya Haçlı Princepsliği ile mücadelesi, VIII. Bölüm de Selçuklu ordusunun Haçlılara karşı 1111 yılındaki harekâtı ve bu olaya karşı Melik Rıdvan' ın tutumu, IX. Bölüm de Melik Rıdvan' ın Dımaşk Hakîmi atabeg Tuğtekin ile olan ilişkileri, X. Bölüm de de Melik Rıdvan' ın vefâtı ve şahsiyeti anlatıldı.

Bu çalışmayı meydana getirirken başta İSAM Kütüphanesi olmak üzere Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Orient İnstut İstanbul Kütüphanesi, Boğaziçi Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, IRCICA Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi' nden yararlandık. Bu süreçte Haçlı kaynaklarını temin etme de bana her türlü desteği veren Doç. Dr. Ebru ALTAN' a, değerli görüş ve önerilerini benden esirgemeyen Doç. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ ve Doç. Dr. Cihan PİYADEOĞLU' na gönülden teşekkür ediyorum. Ayrıca başta değerli arkadaşım Arş. Gör. Mehmet KAVAK' a ve adı zikredilen kütüphanelerdeki tüm çalışanlara müteşekkir olduğumu bildirmek istiyorum. Çalışma esnasında bana her türlü imkan ve desteği veren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Meryem GÜRBÜZ hocama ve benimle birlikte her türlü sıkıntıyı çeken aileme şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak 2013/111 HDP no' lu bu çalışma Kocaeli Üniversitesi BAP Birimi Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir. Bu nedenle Kocaeli Üniversitesi' ne de ayrıca teşekkür etmeliyim.

İbrahim DUMAN

Kocaeli, 2014

KAYNAKLAR

I. İslâm Kaynakları

a- Kemâleddin İbnü'l-Adîm

588/1192-1193 yılında Haleb' de Cerâdeoğulları denen ilimle meşgul olan bir aileden doğan Kemâleddin İbnü'l-Adîm' in iki eseri araştırmamıza kaynak teşkil etmiştir. Bu kaynaklardan *Buğyet el-taleb fî târihi Haleb* adlı eser Haleb' de yaşamış şahsiyetlerin biyografilerini bize sunar. Çalışmamızda bu eserin Selçuklularla ilgili bölümlerini yayınlayan Ali Sevim' in TTK' dan neşredilen 2011 yılı baskısını kullandık (İbnü'l-Adîm, 2011).

Diğer eseri ise *Zübdetü'l Haleb min târihi Haleb*' dir. Bu kaynak *Buğye*' in bir özeti olarak tasarlanmış ancak *Buğye*' de bulunmayan Haleb tarihi hakkında birçok olayı içinde barındırması nedeniyle ayrı bir eser mahiyetini almıştır. Bu yapıt, araştırmamız için en ayrıntılı bilgileri bize sağlayan yegâne kaynaktır. Çalışmamızda bu eserin 1954 yılında Sami ed-Dehhan' ın tahkikiyle Dımaşk' da yayınlanan Arapça baskısından yararlandık (İbnü'l-Adîm, 1954: II; Şeşen, 1998: 146-147; Günaltay, 1991: 164-165; DİA, 1999: XX, 478-479). Çalışmamızda eserleri, *Buğye* ve *Zübde* şeklinde kısaltarak kullandık.

b- Ahmed bin Yûsuf bin Alî İbnü'l-Ezrak el-Fârikî

510/1116-1117 yılında Meyyâfârikin' de (Silvan) doğan İbnü'l-Ezrak, okuryazar bir aileye mensuptu. Ortadoğu ve Kafkasya' nın çeşitli şehirlerini dolaşma fırsatı buldu. Araştırmamıza da kaynak teşkil eden *Târihu Meyyâfârikin ve Âmid* adlı eserini yazdı. Bir şehir tarihi olan bu eserde, İbnü'l-Ezrak yaşadığı dönem hakkında bölge tarihi açısından çok önemli bilgiler verir. Çalışmamızda eserin Mervanîler ile ilgili kısmını Türkçe olarak yayınlayan Mehmet Emin Bozarslan' ın neşrini kullandık (İbnü'l-Ezrak, 1975; Şeşen, 1998: 118-119; DİA, 2000: XXI, 34-35).

c- Ebû Ya'lâ İbnü'l-Kalânisî

Dımaşk' da doğum tarihi tam olarak bilinmeyen 465-475/1073-1082 yılları arasında doğduğu tahmin edilen İbnü'l-Kalânisî, Hilâl b. el-Muhassin el-Sâbî' nin tarihine zeyl olarak yazdığı *Zeylü Tarihu Dımaşk* adlı eseriyle bilinir. Çalışmamızın

konusu hakkında bize ayrıntılı bilgi veren bu eserin, 1932 yılında Londra' da Hamilton Aleksander Rosskeen Gibb tarafından İngilizce' ye tercüme edilen neşrinden istifade ettik. Eser, Rıdvan-Dukak ilişkileri, Haçlıların bölgede yaptıkları faaliyetler, Müslüman emîrlerin Suriye bölgesindeki çekişmeleri ve daha birçok konu hakkında bizlere önemli bilgiler aktarır (İbnü'l-Kalânisî, 1932; Şeşen, 1998: 113; DİA, 2000: XXI, 99-100).

d- İzzeddin İbn Şeddâd

613-614/1217 yılında Haleb' de doğan İbn Şeddâd, Haleb Hakîmi el-Melik el-Nâsır' ın hizmetinde çalıştı. Devlet işleriyle uğraşmasına karşın tarih ilmine de merak duyuyordu. Bu suretle kaleme aldığı *el-A'lak el-hatîra fî zikri ümerâ eş-Şam ve'l-Cezîre* adlı eseri Haleb' in siyasî tarihinin yanında sosyal, kültürel,ekonomik hayatı hakkında da bizlere önemli bilgiler verir. Yaşadığı devir Eyyûbîler zamanı açısından Suriye bölgesinin en önemli kültür kaynağını oluşturan eser, araştırmamız için az bilgi içermektedir (İbn Şeddâd, 1978: III, I ; DİA, 1999: XX, 374-376).

e- Ebû Abdillâh Muhammed Azîmî

483-484/1090-1091 yılında Tenûh kabilesine mensup olarak Haleb' de dünyaya gelen Azîmî, eserinde 11. ve 12. yüzyıl Suriye bölgesine ait çok önemli bilgileri bizlere aktarmıştır. *Azîmî Tarihi* adıyla meşhur olan eserin müellifi, araştırmamızın konusunu oluşturan Melik Rıdvan bin Tutuş devrinin canlı tanıklarındandır. Haleb' de ve Dımaşk' da uzun süreler bulunmuştur. Pek fazla olmasa da bölgenin sosyal ve ekonomik durumu hakkında da bilgiler ve ipuçları içerir. Eserin Selçuklularla ilgili kısımları Ali Sevim tarafından yayınlanmıştır (Azîmî, 2006; DİA, 1991: IV, 330-331).

f- Bedreddin Mahmud Aynî

762-763/1361 yılında Ayıntab' da doğdu. Babası Ayıntab' ın yöneticisi idi. Bu nedenle iyi tahsil gören Aynî, Ortadoğu coğrafyasını gezme imkanı da buldu. Meydana getirdiği *Ikd el-cümân fî târihi ehl ez-zamân* adlı 24 ciltlik dünya tarihinde konumuzla ilgili kısımlar III. cilt içerisindedir. Eser Eyyûbîler, Memlûklar ve İlhanlılar devirleri için son derece orijinal bilgiler ihtiva eder. Ancak önceki dönemlerin olaylarını geçmişteki tarihçilerden doğrudan nakletmiştir. Bu nedenle

konumuzla ilgili bir ayrıcalık içermez (Aynî, ty: III; Şeşen, 1998: 217-218; DİA, 1991: IV, 271-272).

g- İzzeddin İbnü'l-Esîr

554-556/1160 yılında Ceziret-i İbn Ömer' de (Cizre) doğdu. Önceden beri alim yetiştirme geleneği olan bir aileden olan İbnü'l-Esîr, zamanının gözde hocalarından dersler aldı. Özellikle babasının ileride hepsi ilim adamı olacak İbnü'l-Esîr ve kardeşlerinin eğitimlerini bizzat takip ettiği bilinir. İbnü'l-Esîr, Ortadoğu bölgesinin çoğu şehrinde de bulunup gözlemler yapmış ve çeşitli hocalardan dersler almıştır. Sonuçta ilim erbabına *el-Kâmil fi't-târih* adlı dünya tarihini sunmuştur. İbnü'l-Esîr, bu çalışmayı yaparken kendisinden önceki olayları tenkitten geçirdiği için kaynak güvenilir bir mahiyet almıştır. Çalışmamızda da çokça yararlandığımız bu eser, Ortaçağ İslâm kaynaklarının en önemlilerinden bir tanesidir. Eserin konumuzu içeren X. cildi Abdülkerim Özaydın tarafından Türkçe' ye tercüme edilerek neşredilmiştir (İbnü'l-Esîr, 1987: X). Bu Türkçe tercümeye ek olarak biz eserin Arapça baskısını da kullandık (İbnü'l-Esîr, 1979: X; Şeşen, 1998: 137-139; Günaltay, 1991: 151-162; DİA, 2000: XXI, 26-27).

h- İmâdüddîn İsmâîl Ebü'l-Fidâ

671-672/1273 yılında Dımaşk' da doğan Ebü'l-Fidâ aynı zamanda Hama şehrinin yöneticisi idi. Yıllarca hükümdarlık yapan bazen gücünü de arttıran Ebü'l-Fidâ aynı zamanda ilimle de uğraşmıştır. Tarih ilmine *el-Muhtasar fî ahbâr el-beşer* adlı bir eser sunmuştur. Kendi devrinden önceki olayları İbnü'l-Esîr başta olmak üzere diğer tarihçilerden nakletmiştir. Bunun için konumuzla ilgili her hangi bir yenilik taşımamaktadır (Ebü'l-Fidâ, 1997: II; DİA, 1994: X, 320-321).

ı- İmâdüddîn İsmâîl İbn Kesîr

Busrâ' nın Müceydilü'l-karye köyünde 700-701/1301-1302 yılında doğan İbn Kesîr, tarih alanına XIV ciltlik *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı büyük İslâm tarihi bırakmıştır. Biyografi bakımından zengin olan eser, konumuzla ilgili hiçbir yenilik taşımamaktadır (İbn Kesîr, 1995: XII; DİA, 1999: XX, 132-134).

i- Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed İbn Hallikân

607-608/1211 yılında Erbil' de doğan İbn Hallikân, küçük yaşta babasını kaybedince Erbil' den ayrılarak Mısır' a kadar süren bir yolculuk yaptı. Fıkıh, edebiyat, tarih alanlarında yetenekliydi. Çeşitli zamanlarda değişik şehirlerde müderrislik ve kadılık yaptı. Büyük bir biyografi eseri olan *Vefeyât el-a'yân ve enbâü ebnâ ez-zamân* ' ı ilim alemine kazandırdı. Tâcüddevle Tutuş' un biyografisini barındıran eserin Arapça baskısından ve Mac-Guckin de Slane' nin İngilizce tercümesinden yararlandık (İbn Hallikân, 1968: I; 1970: I; Şeşen, 1998: 151-152; DİA, 1999: XX, 17-19).

j- Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir

499/1105 yılında Dımaşk' da doğan İbn Asâkir, birçok hocadan ders aldı. İslâm ülkelerinin çoğunu ziyaret etti. İlim alemine değerli eserler kazandırdı. Biz de çalışmamızda onun *Târîhu Medîneti Dımaşk* adlı eserinden faydalandık. Dımaşk' da yaşayan kişilerin biyografilerini bu 80 ciltlik muazzam yapıt içinde kaleme alan İbn Asâkir' in eserinde, diğer kaynaklarla karşılaştırdığımızda çalışmamız ile ilgili farklı bir kayıt olmadığını gördük (İbn Asâkir, 1979: V; DİA, 1999: XIX, 321-324).

k-Yâkut el-Hamevî

574-575/1179 yılında Anadolu' da doğan Yâkut, bir süre esir olarak Hamalı bir tacirin yanında kaldı. Azat edildikten sonra kitap istinsah ederek ve kitapçılık yaparak geçimini sağladı. Suriye bölgesini gezdi. Edindiği tecrübeler ve sağladığı bilgiler ile *Mu'cemü'l-büldân* adlı eserini yazdı. Bu eser, büyük bir coğrafya kitabıdır. Bizde coğrafî bölge ve yer adlarında bu eserden bol bol istifade ettik (Hamevî, 1988: I-V; DİA, 2013: XLIII, 288-291).

l-Usame İbn Münkız

488/1095 yılında Şeyzer' de doğdu. Nisbesinden de anlaşılacağı üzere Şeyzer kalesine sahip olan Münkızoğulları sülâlesine mensuptur. İyi bir eğitim aldı. Askerî, ilmi, edebî yetenekleri üst düzeydeydi. Araştırma konumuz olan Rıdvan bin Tutuş devrinin canlı şahitlerindendir. Haçlılara karşı savaştı. Mısır' a gitti. Birçok tecrübe geçirdi. Bu yaşadıklarını yaşlanınca hatıra olarak kitap haline dönüştürdü. Böylece *Kitâbü'l-i'tibâr* adlı eser ortaya çıktı. Bu eser, genelde Suriye bölgesinin özelde

Haleb ve çevresinin coğrafî, siyasî, ekonomik özellikleri bakımından araştırmacılara birinci elden bilgiler verir. Biz bu eserin Yusuf Ziya Cömert tarafından İngilizce tercümesinden Türkçe' ye çevrilmiş baskısını kullandık (Usame, 2012; Şeşen, 1998: 119-120).

m- Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed Zehebî

671-672/1273 yılında Dımaşk' da doğdu. Eğitimine burada başladıktan sonra Suriye, Lübnan ve Mısır ülkelerini gezdi. Tekrar Dımaşk' a gelerek müderrislik yaptı. İlim alemine pek çok alanda eser kazandıran Zehebî' nin biz, *Siyeru a'lâm en-nübelâ* adlı eserinden faydalandık. Büyük bir biyografi kitabı olan bu eser, Beyrut' ta 24 cilt halinde yayınlanmış olup bizde eserin bu Arapça baskısını kullandık (Zehebî, 1984: XIX; DİA, 2013: XLIV, 180-188).

II. Bizans Kaynakları

a-Anna Komnena

475-476/1083 yılında Bizans İmparatoru Alexios Komnenos ve eşi Eirene Komnena' nın çocuğu olarak İstanbul' da doğdu. Babasının Bizans İmparatoru olduğu sürecin tarihini yazdı. Tafsilatlı olarak kaleme alınan *Alexiad* adlı eser, bizlere Haçlıların Ortadoğu' ya geliş sürecini, Haçlıların İstanbul' daki durumlarını, Anadolu Selçuklularının Bizanslı gözüyle yorumunu ve daha birçok ayrıntıyı sunar. İslâm dünyasındaki olaylara çok vâkıf olmasa da bizlere hadiseler hakkında küçümsenmeyecek bilgiler verir (Komnena, 1996).

III. Ermeni Kaynakları

a-Urfalı Mateos

11. asrın sonu ve 12. asrın başında yaşayan Urfalı Mateos, araştırmamızın konusunu oluşturan Melik Rıdvan bin Tutuş döneminin tanıklarındandır. Uzun yıllar Urfa' da ikâmet eden Mateos kendi adıyla anılan bir *Vekayi-nâme* yazmıştır. Urfa ve yöresi, Ortadoğu' da meydana gelen olaylar, Haçlı-Müslüman ilişkileri hakkında bizlere birinci elden bilgiler verir. Bizlere verdiği bazı malumatlar başka kaynaklarda yoktur. Mateos' un sunduğu bilgiler, diğer kaynakların aktardığı olayları tamamlar niteliktedir (Urfalı Mateos, 1987).

IV. Süryani Kaynakları

a- İbnü'l-İbrî Ebû'l-Ferec

622-624/1226 yılında Malatya' da Yahudi bir tabibin oğlu olarak dünyaya gelen Ebû'l-Ferec, Moğolların bölgeye gelmesi sonucunda ailesiyle Antakya' ya gitti. Burada Hristiyanlığın Yakubî mezhebine geçen Ebû'l-Ferec, tarih ilmine *Kronografya* adıyla da anılan bir genel tarih kroniği kazandırmıştır. Kendisinden önceki olayları Süryani Mihail (1126-1199), Atamelik Cüveynî (1226-1283) gibi yazarlardan alan müellif, Ortadoğu coğrafyası için faydalı bir eseri bizlere miras olarak bırakmıştır (Ebû'l-Ferec, 1999: II; DİA, 2000: XXI, 92-94).

b-Süryani Mihail

519-520/1126 yılında Malatya' da doğdu. Süryani Kilisesi patrikliği de yapan Mihail, Süryanice bir dünya tarihi yazdı. 591-592/1195 yılına kadar gelen bu tarih konumuzla ilgili önemli bilgiler ihtiva eder. İslâm tarihi ve Selçuklularla ilgili de bilgiler veren Mihail' in, *Vekayinâme* olarak anılan bu eseri Hrant D. Andreasyan tarafından Türkçe' ye çevrilmiştir. Ancak basılmamıştır (Mihail, 1944: II; Şeşen, 1998: 129).

c-Anonim Süryani

Ortadoğu' daki olayların kısa bir panoramasını bize aktaran bu kaynak, derli toplu bir mahiyet arz etmez. Arada kaçırdığı olaylar silsilesi de olan eser, buna rağmen kaydettiği olaylar hakkında tatmin edici bilgiler verir. 11. ve 12. asırlar Müslüman-Haçlı ilişkileri için görülmesi gereken bir kroniktir (Anonim Süryani, 1933).

V. Haçlı Kaynakları

a-Fulcherius Carnotensis

488/1095 yılında Clermont Konsili'ne de katılmış bulunan Fulcherius Carnotensis, I. Haçlı Seferi' nin görgü tanıklarındandır. Haçlı orduları ile birlikte İstanbul' a gelmiş buradan Ortadoğu coğrafyasına geçmiştir. *Gesta Francorum Hierosolimatana Peregrinantum* adlı Haçlı kroniği, müellifin olaylara bizzat şahit olması yönünden son derece önemli bir kaynaktır (Altan, 2002: 45-49; Kırpık, 2009: 4/3, 1442).

b-Albertus Aquensis

En ayrıntılı Haçlı kroniğinin yazarı olan Albertus, olayları görmediği için bazı yerlerde kuşkulu denebilecek bilgiler vermiştir. Eserini I.Haçlı Seferi bittikten sonra yazan ancak sefere iştirak etmemiş olan Albertus' un kroniğini iyice tenkit ettikten sonra diğer kaynaklarla karşılaştırarak kullanmak yararlı olacaktır. Aynı zamanda diğer Haçlı kroniklerine göre bir çok ayrıntı barındıran *Hıstorıa Ierosolimitana* adlı yapıt, bize çok önemli bilgilerde sağlamıştır (Albertus, 2009).

c-Anonymi Gesta Francorum

Haçlı Seferi' ne katılmış bir kişi tarafından yazıldığı saptanan bu anonim Haçlı kaynağı, bize çok önemli bilgiler verir. Diğer Haçlı tarihlerine göre, küçük çapta olmasına karşın müellifi sefere bizzat katıldığı için bu kaynağın önemi büyüktür. Müellifin Antakya Haçlı princepsi Bohemund' un yanında bulunması ise Haleb ve çevresi hakkında verdiği bilgileri bizim için çok önemli kılmaktadır. Bazı hususlarda diğer Haçlı kaynaklarında olmayan bilgilerde ihtiva eder (Anonymi Gesta, 1962).

d-Radulfus Cadomensis

Bir Norman müellifi olduğu görülen Radulfus, Normanlardan I. Haçlı Seferi' ne katılan Tancred, Bohemond ve onların adamları hakkında verdiği bilgiler ağırlıklı olan *The Gesta Tancredi* adlı eseri ortaya koymuştur. Norman kafilesinin Avrupa' dan yola çıkıp İstanbul' a gelişleriyle başlayan kronik, 498-499/1105 yılında son bulur. Antakya Haçlı devleti hakkında bizlere önemli bilgiler verir. Rıdvan bin Tutuş ile mücadele eden Tancred ve Bohemond hakkında sunduğu bilgiler, bizim olayları daha iyi kavramamıza yardımcı olacak mahiyettedir (Radulfus, 2005).

e-Raımundus Aguılers

Birinci Haçlı Seferi' ne katılan Raymond St. Gilles' ın ordusunda yer alan Raımundus, *Historia Francorum qui Ceperunt Iherusalem* adlı bir Haçlı vekayinâmesi yazmıştır. Eser, yazarın Haçlı seferine bizzat katılıp olaylara şahit olması sebebiyle çok önemli bir kaynaktır. Haçlıların İstanbul' daki durumlarını, Anadolu' da ilerleyişlerini, Müslüman-Haçlı mücadelelerini bizlere aktarır. St. Gilles' ın Haleb bölgesindeki faaliyetlerini en ayrıntılarına kadar anlatması bizim

için çok önemlidir. Eser, Haçlı kroniklerinin en güvenilenlerinden bir tanesidir (Küçüksipahioğlu, 2005: 17-24; Kırpık, 2009: 4/3, 1443-1444).

f-Willermus Tyrensis

Kudüs Kralı I. Amaury (1162-1174) ve IV. Baudouin (1174-1185) zamanlarında Sûr şehrinin piskoposu olarak görev yapan Willermus, I. Haçlı Seferi ile ilgili bilgileri Albertus ve Fulcherius' un kroniklerinden temin etmiştir. Arapça bildiğinden ve bölgede uzun zaman bulunduğundan dolayı diğer kaynaklarda olmayan yeni bilgileri, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* adlı tarihine eklemiştir. Eser, bu nedenle önemli bir kaynak değerini almıştır (Willermus, 1995).

VI. Tetkik Eserler

Araştırma konumuzu oluşturan Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan bin Tutuş devri hakkında Türkiye' de çalışmalarda bulunan en önemli isim Ali Sevim' dir. Ali Sevim' in *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, Haleb Selçukluğu Melikliği Fahrü'l Mülûk Rıdvan Devri,Suriye Selçuklu Melikliği, Tutuş' un Büyük Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü* gibi Suriye Selçukluları' nı konu edinen bir dizi önemli araştırmaları vardır. Bu tetkik eserlerin mahiyetini tartışacak olursak, kaynak bakımından iyi desteklenmiş olan bu çalışmalar doğru görüşlerin belirtilmesi ile de bizlere o dönemler hakkında önemli bilgiler sunarlar. Ali Sevim' in araştırmalarını oluştururken tek eksiği, dönemin önemli aktörü olan Haçlılar' ı konu edinen Haçlı kroniklerini tam manasıyla görmemiş olmasıdır.

Osman Turan' ın önemli yapıtlarından olan *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı kitap, bizlere Suriye' nin kuzeyindeki olaylar hakkında yerinde görüşler sunan bu anlamda istifade edilebilecek çalışmalar arasındadır.

Mehmet Altay Köymen' in *Selçuklu Devri Türk Tarihi* adlı eseri, Tâcüddevle Tutuş' un Suriye bölgesindeki faaliyetleri, bölgedeki Müslüman emîrler ile çekişmesi ve ölümü ile ilgili önemli tespitleri bize sağlamaktadır.

Ernst Honigmann' ın *Bizans Devleti' nin Doğu Sınırı* adlı çalışmasında, Suriye bölgesi tarihi hakkında kaynaklar yeterince görülmemiştir.

Steven Runciman' ın üç ciltlik *Haçlı Seferleri Tarihi* adlı çalışması, konumuz ile ilgili hem Batılı kaynakların hem de İslâm kaynaklarının görülmesine rağmen özellikle Haçlıların Ortadoğu' ya geldikten sonraki konularda İslâm kaynakları geri planda bırakılmıştır.

Rene Grousset' in *Historie des Croisades et du Royaume Franc de Jerusalem* adlı çalışması, hem İslâm hem de Batı kaynakları görüldüğünden değerlidir.

Claude Cahen' ın *La Syrie du Nord A L'epogue des Croisades et la Principaute Franque D'Antioche* adlı eseri, Batı dünyasında konumuz ile ilgili İslâm kaynaklarının çoğunun görülmüş olması ve önemli tespitler içermesi nedeniyle belki de en önemli tetkik eserdir. Cahen' ın Ortadoğu coğrafyası üzerinde uzun zaman çalışmış olması da araştırmanın değerini artırmıştır.

Işın Demirkent' in iki ciltlik *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* adlı çalışması ve Haçlılar üzerine yazılmış birçok makale ve bildirileri Müslüman-Haçlı savaşları, Haçlıların Ortadoğu bölgesinde tutunmaları, Ortadoğu bölgesinin Haçlılar nedeniyle daha da karmaşık bir hâl alması gibi konularda bizlere orjinal fikirler vermektedir. Işın Demirkent, çalışmalarında hem Haçlı hem de İslâm kaynaklarını tam anlamıyla kullanmaya çalıştığı için araştırmalarının ulaştığı sonuçlar son derece kıymetlidir.

August Krey' in *The First Crusade*, Friedrich von Raumer' in *Der Erste Kreuzzug*, Henri Lammens' in iki ciltlik *La Syrie Precis Historique,* Rheinhold Röhricht' in *Geschichte des Königreichs Jerusalem*, Heinrich von Sybel' ın *Geschichte des ersten Kreuzzugs* adlı çalışmalarında İslâm kaynakları yeterince görülmemiştir.

Georg Ostrogorsky' nin *Bizans Devleti Tarihi* adlı çalışması, Bizans' ın Suriye' deki gelişmeleri nasıl izlediği ve Bizans' ın Haçlılarla ilişkileri açısından bize değişik görüşler sunmaktadır.

Abdülkerim Özaydın' ın *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi* ve *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi* adlı çalışmaları da bizlere Büyük Selçuklu Devleti' nin Suriye' deki olaylara bakış açısını göstermede yararlı çalışmalardır.

Amin Maalouf' un *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, Aydın Usta' nın *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Cüneyt Kanat-Devrim Burçak' ın birlikte oluşturdukları *Sorularla Haçlı Seferleri* adlı çalışmalar da bize son derece yardımcı olmuştur.

Emin Kırkıl' ın *Selçuklu Döneminde Halep* adlı doktora tezi genel mahiyette iyi olup Haçlılarla ilgili konularda Haçlı vekayinâmeleri görülmemiştir.

Robert W. Crawford' un *Rıdwan The Maligned* adlı makalesi bize Melik Rıdvan hakkında değişik görüşler sunmaktadır. Çalışma, konu ile ilgili kaynakların görülmesi nedeniyle değerlidir.

Nihat Yazılıtaş' ın *Fâtımî Devleti Tarihi* adlı çalışması, farklı kaynaklardan yararlanılması ve doğru tespitler koyulması nedeniyle kıymetlidir. Eser, Melik Rıdvan-Fatımî ilişkilerine yönelik makul görüşler ileri sürmektedir.

De Lacy O'Leary' nin *A Short Hıstory of The Fatımıd Khalifate* adlı eseri, yüzeysel bilgiler vermektedir.

Phılıp K. Hıttı' nın *Hıstory of Syria* adlı araştırması, müellifin Batı ve Doğu kaynaklarını geniş bir biçimde kullanmış olması sebebiyle bize yardımcı olmuştur. Konular nezdinde de ayrıntılı bilgiler verir.

Marshall G. S. Hodgson' un *The Order of Assassins* adlı eserinde, İslâm kaynaklarının bir kısmı kullanılmıştır.

Bosworth' un *The Islamic Dynasties* adlı eseri, konular üzerinde fazla durmayıp az bilgi içermektedir.

GİRİŞ

431/1040 Dandanakan Savaşı' nda Gazneliler' i yenerek tarih sahnesine yeni bir güç olarak çıkan Büyük Selçuklular, Horasan coğrafyasını merkeze alarak bir devlet kurdular. İlk Büyük Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey (429-455/1038-1063) kardeşi Çağrı Bey' in de (378-379:451-452/989-1060) desteğiyle, genç ve dinamik olan devletin örgütlenmesini başarılı bir şekilde tamamlayarak yeni toprakları devletin bünyesine katmaya başladı. Bu fetih hareketi, kalabalık Türkmen topluluklarının da devletin himayesine girmesiyle ufak bir kıvılcımdan alev topuna dönüştü.

Tuğrul Bey' den sonra devletin başına geçen Sultan Alparslan zamanında da (455/1063-465/1072) özellikle batıya doğru fetih politikası devam etti. Bu kapsamda Kuzey Kafkasya' ya kadar olan bölge ve Doğu Anadolu' ya fetih hareketleri yapıldı. Bu süreç sonunda Kafkasya' nın büyük bölümü Büyük Selçuklular' ın kontrolüne girdi. Bu dönemde Sultan Alparslan' ın Suriye seferine çıkmasıyla Van Gölü civarı da Selçuklular' a geçti. Sultan Alparslan Mısır' a doğru yürümek üzere iken Bizans İmparatoru Romenos Diogenes' in (460-461:463-464/1068-1071) büyük bir ordu ile Doğu Anadolu' ya gelmekte olduğunu öğrendi. Sultan Alparslan' ın da Anadolu' ya gelmesiyle 463/1071 yılında Malazgirt Meydan Savaşı yapıldı. Sonuç olarak Selçuklular, Bizans ordusunu yendi ve Anadolu tam olarak Türk topluluklarına açık hâle geldi (Ayrıntılı bilgi için bkz. Merçil, 2011: 39-52; Sevim ve Merçil, 1995: 50-62; Agacanov, 2006: 141-142; Özgüdenli, 2013: 140-151).

465/1072 yılında Sultan Alparslan' ın ölmesiyle amcası Kavurd ile giriştiği taht mücadelesini kazanan Melikşah, Büyük Selçuklu Devleti' nin başına geçti. Sultan Melikşah (465-485/1072-1092), babası Alparslan' dan güçlü bir devlet miras almıştı. O, bununla yetinmeyip devletin sınırlarını genişletmeye devam etti. Anadolu içlerine Türk beylerini gönderdi. Suriye-Filistin bölgesinin fethini Emîr Atsız' a verdi. Atsız çok becerikli, ihtiyatlı, iyi bir liderdi (Atsız hakkında daha geniş bilgiler için bkz. DİA, 1991: IV, 92-93; Sevim, 2011: 33-45). Bu nedenle Filistin limanlarının bazıları hariç bölgedeki Fâtımî egemenliğine son vermeyi başardı. Arap emîrler ile iyi geçindi. Toprakları genişletmek için uygun bir zamanı kolladı. Ayrıca Sultan

Melikşah' ın sözünden çıkmıyor ona devamlı hediyeler gönderip yaptığı fetihler hakkında onu bilgilendiriyordu (Bu konu için ayrıca bkz. Kuşçu, 2010: 659-661).

Sultan Melikşah' ın gönlünü hoş tutan Emîr Atsız, diğer taraftanda yönetimini iyice güçlendirmek istiyordu. Kendi emrindeki beylerden olan Şöklü' nün 467/1074 yılında Filistin sahilinde bir kent olan Akkâ' yı (Akkâ hakkında geniş bilgi için bkz. DİA, 1989: II, 265-267) Fâtımîler' den alıp burada kendi yönetimini kurmak istemesi nedeniyle Atsız bundan rahatsız olmuş ve derhal Şöklü ile mücadele ederek onu 468/1075 yılında ortadan kaldırmıştır (Sevim, 2000: 68-69; Koca, 2007: 12-13).

469/1076 yılında Atsız, Dımaşk' ı Fâtımîler' den aldıktan sonra onları ortadan kaldırmak için Mısır seferine çıktı. Güçlü bir ordu ile harekâta girişen Atsız, Fâtımî veziri Bedrülcemalî' nin Mısır' a kaçmış bulunan Şöklü' nün babasını devreye sokarak Selçuklu ordusundaki bazı askerlerle anlaşması üzerine yenilmiş ve canını zor kurtarmıştır. Bu bozgun üzerine birçok yerde hakimiyeti kaybeden Atsız, Dımaşk şehri dışında hiçbir kentten destek alamamıştır. Bu sırada Atsız' ın bu savaşta öldüğünü sanan Sultan Melikşah, kardeşi Tutuş' u bölgeye göndermiş Atsız' ın ölmediği ortaya çıkınca Tutuş' u daha kuzeye Diyarbekir, Haleb taraflarına yollamıştır. Ancak daha sonra Tutuş ile Atsız' ın yıldızları barışmamış, ikilinin mücadelesi sonunda Tutuş, Atsız' ı 471/1079 yılında yayının kirişi ile boğdurmuştur (Sevim, 2000: 72-84; Kafesoğlu, 1953: 31-38; Koca, 2007: 17-28; Dımaşk ve Haleb hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DİA, 2010: XXXVIII, 311-325; DİA, 1997: XV, 239-248).

471/1079 yılında Tâcüddevle Tutuş, Büyük Selçuklu Devleti' ne bağlı olarak Suriye Selçuklu kolunu kurdu.[1] Atsız' ın Mısır seferinden sonra kontrolü kaybettiği Suriye-Filistin bölgesinde Tutuş, Atsız' ın yaptığı gibi Dımaşk' ı başkent yaparak bölgede Selçuklu egemenliğini tekrar güçlü kılmak istedi. Bu uğurda kendisi gibi

[1] Suriye Selçukluları ile ilgili bazı araştırmalarda, Suriye' ye ilk gelen Türkmenlerin Suriye Selçuklu şubesinin çekirdeğini oluşturduğu ileri sürülerek Suriye Selçukluları' nın kuruluş tarihi 1069 yılı olarak açıklanır. Ancak Emîr Atsız ve ondan önceki Türkmen beyleri, Selçuklu soyuna mensup değillerdi. Selçuklu devletlerinin kurucularına bakılırsa hanedan soyuna üye kişiler oldukları görülür. Bu nedenle biz, Selçuklu sülâlesi üyesi Tutuş' un Suriye' de kontrolü ele alma zamanı olan 1079 yılını kuruluş tarihi olarak kabul ediyoruz. Bu yıldan önceki oluşumu, bir beylik olarak değerlendiriyoruz. Bu araştırmalar için çalışmamızın *Kaynakça* başlığındaki Ali Sevim' e ait eserlere bakınız.

sınırlarını genişletmek isteyen Musul Hakîmi Ukayloğlu Şerefüddevle Müslim ile mücadele etti. Müslim, Suriye bölgesini topraklarına katmak için fırsat kolluyordu. O, Büyük Selçuklu vasalı olmasına rağmen bölgede Türk egemenliğini istemiyor, Arap kabilelerini bu konuda uyarıyordu. 471/1079 yılında Tâcüddevle Tutuş' un Haleb' i kuşatması üzerine ondan korkan halk, şehri Müslim' e teslim etti. Müslim böylece Suriye bölgesine adım attı. O, Suriye' de egemenliğini genişletmeye çalışırken, karşısına aynı emeli besleyen Anadolu Selçuklu Sultanı Süleymanşah çıktı. Süleymanşah' da Müslim gibi Suriye topraklarına göz dikmişti. Neticede iki tarafın yaptıkları mücadele sonunda 478/1085 yılında Süleymanşah, Müslim' i yendi ve öldürdü (Sevim, 2000: 118-119).

Süleymanşah, Müslim' i bertaraf ettikten sonra Haleb' i ele geçirmek için hazırlıklara başladı. Yine 478/1085 yılında Haleb' i kuşattığı zaman Haleb yöneticisi Şerif Hasen, Dımaşk' da bulunan Tâcüddevle Tutuş' tan yardım istedi ve şehri ona vereceğini söyledi. Önceden beri Haleb' e sahip olmak isteyen Tutuş, bu öneriyi kabul etti. Tutuş' un yanında değerli komutanlardan Emîr Artuk da bulunuyordu (Emîr Artuk hakkında daha fazla bilgi için bkz., Sevim, 2011: 46-71; 2005: 127-161; DİA, 1991: III, 414-415). 479/1086 yılında Haleb yakınlarında karşılaşan iki Türk ordusunun savaşında Süleymanşah yenildi ve öldü (Turan, 2005: 104; Turan, 1993: 288; Yinanç, 2013: 124).

Gelişen olaylar sonunda Suriye' yi hakimiyetine alma gayesinde iki önemli rakibi saf dışı olan Tâcüddevle Tutuş, Haleb' i yönetimine alma konusunda kendisine vaad edilen sözlerin yerine getirilmediğini anladığı zaman derhal Haleb' i kuşatmaya başladı. Kuşatma sürerken Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah' ın Bozan, Aksungur, Porsuk gibi büyük emîrlerle Suriye seferine çıktığını haber aldı. Bunun üzerine Tutuş, muhasarayı bırakarak Dımaşk' a doğru yola çıktı. 479/1086 yılında Sultan Melikşah, Suriye' nin kuzeyine geldiğinde önemli kaleleri aldıktan sonra bölgedeki dengeleri Selçuklular lehine sağladı. Emîr Yağısıyan' ı Antakya' ya, Emîr Aksungur' u Haleb' e, Emîr Bozan' ı da Urfa' ya atayarak bölgeyi doğrudan merkeze bağladı (Cahen, 1948: 49; Köymen, 1953: 92-93; ayrıca Haleb valisi Kâsımüddevle Aksungur hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sevim, 1966: cilt IV, sayı 6, 101-125;

Sevim, 2011: 72-97; DİA, 1989: II, 296; İbn Kesîr, 1995: XII, 290-291; Antakya valisi Yağısıyan için bkz. DİA, 2013: XLIII, 177-179).

Sultan Melikşah' ın Suriye seferinden sonra Tâcüddevle Tutuş, bölgedeki karışıklıkları fırsat bilerek yeniden Fâtımî yönetimine geçen yerleri tekrar Selçuklu hakimiyetine geçirmek için hazırlıklara başladı. Bu amaçla Suriye ve Filistin kıyı şehirleri olan Lazkiye, Antartus, Trablusşam, Akkâ ve Yafa' yı topraklarına kattı (Lazkiye hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., DİA, 2003: XXVII, 117-118, Trablusşam için bkz., DİA, 2012: XLI, 292-294; Yafa için bkz., DİA, 2013: XLIII, 171-174).

485/1092 yılında Melikşah' ın ölmesi sonucu Büyük Selçuklu tahtına göz diken Tâcüddevle Tutuş, bu amacına ulaşmak için yeğeni Berkyaruk ile mücadele etmek zorundaydı. Önce bölgedeki Selçuklu emîrleri olan Haleb valisi Aksungur, Antakya valisi Yağısıyan ve Urfa valisi Bozan' ı yanına çeken Tutuş, Suriye bölgesinde kendi adına hutbe okuttu. Daha sonra adlarını saydığımız emîrlerle birlikte doğuya doğru ilerleyen Tutuş, Tebriz' e kadar bütün toprakları hakimiyeti altına alarak buralarda hutbe okuttu. Berkyaruk' ta İsfahan, Rey, Hemedan ve daha birçok şehirleri itaatine alıp kuvvet kazanmıştı. Berkyaruk' un taht müddeisi olduğunu öğrenen Aksungur ile Bozan, gizlice Tutuş' tan ayrılarak Berkyaruk safına geçtiler. Böylece gücü azalan Tâcüddevle Tutuş, önce Antakya' ya sonra Dımaşk' a döndü. Bir süre sonra memleketlerine geri dönen Aksungur ile Bozan' ın ihanetlerini sindiremeyen Tutuş, onları tedip etmeye karar verdi. Haleb yörelerini yağmaladı. Tutuş' un amacını anlayan Aksungur, Bağdad' da bulunan Berkyaruk' a haber göndererek yardım istedi. Berkyaruk, bölgedeki bütün emîrleri Aksungur' a yardım etmek için görevlendirdi. Böylece yanında Bozan, Kürboğa ve daha başka emîrlerin olduğu güçlü bir ordu ile Tutuş karşısına çıkan Aksungur, 487/1094 yılında yapılan savaşta yenildi ve derhal öldürüldü. Bunun üzerine Bozan ile Kürboğa, Haleb' e kaçtı. Tutuş, hemen Haleb' i muhasara etti. Bir süre sonra Haleb' i almaya muvaffak olan Tutuş, Bozan' ı öldürterek Kürboğa' yı önce Haleb' de sonra Hıms' da hapsetti (Sevim, 2005: I, 435-436; Kürboğa hakkında daha fazla bilgi için bkz., Özaydın, 2000: Sayı 36, 405-421; Demirkent, 2002: XXVI, 562-563; Hıms için bkz. DİA, 1998; XVIII, 370-373). Daha sonra Tutuş, Berkyaruk ile 488/1095 yılında meydan savaşı

yapacak, yenilip öldürülecektir. Tutuş' un Berkyaruk ile savaşını ve öldürülmesini *Birinci Bölüm* de geniş çaplı ele alacağız.

Tâcüddevle Tutuş' un öldüğü 488/1095 yılında Ortadoğu coğrafyasındaki siyasî durum ise şöyle idi:

Büyük Selçuklu Devleti (431-551/1040-1157)

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz bu devlet hakkında şunu belirtmeliyiz ki Selçukluların 431/1040 yılındaki kuruluşundan sonra Horasan bölgesinden hızlı bir şekilde batıya doğru yayılması ile Yakındoğu coğrafyasındaki siyasî dengeler değişti. 485/1092 yılında Sultan Melikşah' ın ölümüne kadar bölgenin en güçlü devleti olan Selçuklular, bu zamandan sonra hızlı bir şekilde güç kaybettiler. Hanedan üyeleri arasında geçen taht kavgaları, Batınîlerin ülke içinde aktif olarak faaliyetlerde bulunmaları, devletin vasalı olan emîrlerin bu karışık dönemden kendi çıkarlarına göre faydalanmak istemeleri Selçuklulara çok kan kaybettirdi. Selçukluların bölgedeki otoritesi azalınca bu boşluğu ileride göreceğimiz Haçlılar dolduracak ve Suriye Müslümanları bu durumdan olumsuz etkileneceklerdir. Selçukluların bu karışık durumu Sultan Berkyaruk (485/1092-497/1104) ve Sultan Muhammed Tapar (498/1105-511/1118) devirlerinde kısmen azalsa da aslında karışıklık devam edecek böylece devlet yıkılışa doğru gidecektir (Agacanov, 2006: 172; Kafesoğlu, 1953: 40-101; Turan, 1993: 201-207; Sevim, 2000: 63-158; Sevim ve Merçil, 1995: 356-371; Özgüdenli, 2013: I, 169-178).

Anadolu Selçuklu Devleti (467-707/1075-1308)

Burada Anadolu Selçukluları' nı ayrıca değerlendirmek gerekir. Çünkü bu devlet her ne kadar Büyük Selçuklu vasalı imiş gibi gösterilse de aslında bağımsız bir politika izliyordu. 468/1075 yılında İznik merkezli Anadolu Selçuklu Devleti' ni kuran Kutalmışoğlu Süleymanşah, kısa zamanda Bizans üzerinde büyük baskı kurdu. Bizans' ın içişlerine karışmaya başladı. Anadolu' nun büyük bir bölümünü idaresi altına aldı. Bununla yetinmeyen Süleymanşah, Antakya' yı da aldıktan sonra Haleb' i de egemenliğine almak istedi. Ancak Suriye Selçuklu hükümdarı Tacüddevle Tutuş ile 479/1086 yılında yaptığı savaşta hayatını kaybetti. Süleymanşah' ın ölümü sonrası onun oğulları Kılıçarslan ve Davud' u Tutuş, Sultan Melikşah' a gönderdi. Ancak

484/1092 yılında bir şekilde İznik' e gelerek Anadolu Selçuklu tahtına oturan I. Kılıçarslan, devlette otoriteyi yeniden kurdu. Anadolu' daki dengeleri tekrar Anadolu Selçukluları lehine çevirdi. 488/1095 yılına gelindiğinde I.Kılıçarslan, devletini başarılı bir şekilde yönetiyordu. Bu sayede Anadolu Selçukluları, Ortadoğu bölgesinde etkin bir aktör olarak bulunuyorlardı (Köymen, 1993: 106-109; Yinanç, 2013: I, 85-123; Turan, 2005: 75-170).

Bizans İmparatorluğu (?-856/395-1453)

Dünyanın en çok yaşayan devletlerinden biri olan Bizans, 5/11. yüzyıl sonu-6/12. yüzyıl başında eski gücünden uzakta idi. 473/1081 yılında Bizans tahtına geçen I.Aleksios Komnenos devleti, toparlamayı başardı. Balkanlarda Normanları ve Türk topluluklarını ağır yenilgiye uğrattı. Ancak Anadolu' da işler o kadar da iyi gitmiyordu. Süleymanşah hâlâ Bizans üzerinde büyük bir baskı unsuruydu. Süleymanşah ölünce yerine geçen oğlu I. Kılıç Arslan' da çok yetenekli ve ileri görüşlüydü. Bu nedenle Bizans, Selçuklu baskılarına karşı Avrupa' dan Haçlı seferleri düzenlenmesini isteyecek ve bunda da başarılı olacaktı. Bizans, her ne kadar eski gücüne ulaşma imkanını bulamıyorsa da donanma ve askerî güç açısından çok da geri kaldığını söyleyemeyiz. Bizans dış politika geleneğinde kaba kuvvetin yeterli gelmediği durumlarda etkili bir silâh devreye sokuluyordu: Entrikalar. Bütün bu şartlar sayesinde Bizans İmparatorluğu, 488/1095 yılına geldiğimizde bölgede söz sahibi olabilecek konumda olmasa da olaylara müdahil olabilecek durumdaydı (Ostrogorsky, 2011: 325-371).

Abbâsî Halifeliği (132-655/750-1258)

132/750 yılında Bağdad merkezli kurulan Abbâsîler, siyasî gücün yanısıra Sünnî Müslüman dünyayı temsil eden ruhanî kuvvete de sahiptiler. Devletin sınırları İspanya, Fas, Sicilya, Kıbrıs, Kafkasya, Güney Anadolu' ya kadar varmıştı. 5/11. yüzyıla gelindiğinde eski gücünden uzaklaşmış bulunan Abbâsîler, Ortadoğu bölgesine hakim olmaya başlayan Şiî baskılarına maruz kalıyorlardı. Sünnî Müslüman ekolüne mensup Selçukluların İran, Irak bölgesinde güçlenmeleriyle onlar, Abbâsîler' i Şiî baskısından kurtardılar. Böylece Selçuklular, Sünnî Müslüman dünyasının koruyuculuğunu üstleniyorlardı. Abbâsîler ise sadece ruhanî nüfuz ile olaylara dahil olabiliyordu. 488/1095 yılında Abbâsîler, eski gücünü arayan,

zayıflamış bir devlet idi. Sultan Melikşah' ın ölümü sonrası güç kaybeden Selçukluların boyunduruğundan kurtulmak istediklerini gördüğümüz Abbâsî halifeleri, bu zamanda müstakil olarak Ortadoğu' daki olaylara karışmaya başladılar. Özellikle Selçuklu prensleri arasındaki taht kavgalarında Abbâsî halifesi ciddi rol oynuyordu. Ancak Abbâsîler, bütün bu çabalarına karşın Selçukluların askerî gücü karşısında olaylara tam bağımsız olarak karışamadılar. Yine de Bağdad, hilâfet merkezi olarak Sünnî Müslümanların sığınma kapısı olmaya bu devirde de devam ediyordu (Bosworth, 1980: 6-11; DİA, 1988: I, 31-56).

Mısır Fâtımî Halifeliği (297-566/909-1171)

297/909 yılında Kuzey Afrika' da kurulan Fâtımîler, zamanla Ortadoğu' nun en önemli aktörlerinden birisi olmuşlardır. Bölgede nüfuzlarını gittikçe artıran Fâtımîler, Atlas Okyanusu kıyılarına kadar Kuzey Afrika, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen ülkelerine sahip oldular. Şiî ekole mensup bu devlet, Şiîliği bütün Ortadoğu bölgesine yaymaya çalıştı. Fâtımî halifeleri el-Hâkim ve ez-Zâhir zamanlarında zayıflamaya başlayan devletin merkezden uzak yerleşim yerlerinde, isyanlar görülmeye başlandı. Haleb bölgesinde Mirdasoğlu Salih, Dımaşk' da Kelboğlu Sinan Fâtımîler' e başkaldırdılar. Ancak bu isyanları bastırmakla görevlendirilen Anuştegin ed-Dizböri, derhal asilerin üzerine yürüyerek Haleb ve Dımaşk bölgelerini yeniden Fâtımîler' e bağladı. Fakat ileri görüşlü bir vezir olan Ebû'l-Kâsım el-Cercerâî ve Anuştegin' in ölmeleriyle devlet yeniden zayıflamaya başladı. 488/1095 yılında Fâtımîler, eski güçlerinden uzakta idiler. Ancak Suriye, Filistin sahil kesimini ellerinde tutuyorlardı. Tâcüddevle Tutuş 471/1079 yılında Dımaşk' ı ele geçirip Suriye bölgesinde (eş-Şam) kontrolü sağladığında Suriye ve Filistin liman şehirlerinin alınmasına önem vermişti. Sonunda kıyı şehirleri üzerinde hakimiyet kuran Tutuş' un, Büyük Selçuklu taht kavgaları sonucu ölmesiyle Fâtımîler' in bu kıyı kentlerini tekrar ele geçirdiklerini görüyoruz. Fâtımîler her ne kadar eski güçlerinde olmasalar da bölgede hâlâ etkin bir konumda idiler (Bosworth, 1980: 59-63; DİA, 1995: XII, 228-240).

488/1095 yılında Anadolu' da bir başka Türk devleti Dânişmendliler hüküm sürüyordu. Dânişmendliler, başarılı yöneticileri ve güçlü askerî birlikleri sayesinde

Güney Anadolu, Suriye' nin kuzeyi gibi bölgelerde varlıklarını hissettirebiliyorlardı (Bosworth, 1980: 166-168; DİA, 1993: VIII, 469-477).

BİRİNCİ BÖLÜM

HALEB SELÇUKLU MELİKLİĞİ' NİN KURULMASI

1.RIDVAN BİN TUTUŞ' UN HALEB' E GELİŞİ

1.1. Tâcüddevle Tutuş' un Öldürülmesi

471/1079 yılında Dımaşk'ı ele geçirip Suriye Selçuklu Devleti' ni kuran Tâcüddevle Tutuş' un her Selçuklu mensubu gibi Büyük Selçuklu saltanatını ele geçirme hakkı bulunuyordu. Tutuş' un, 485/1092 senesinde Sultan Melikşah' ın vefatını öğrendiğinde "Hükümdar" olmak için harekete geçtiğini görüyoruz. *Giriş* kısmında da değindiğimiz üzere 479/1086 yılında Suriye' deki gelişmelerden kaygı duyarak bölgeye gelen Sultan Melikşah, Urfa' ya Emîr Bozan' ı, Haleb' e Emîr Aksungur' u, Antakya' ya da Emîr Yağısıyan' ı atayarak Suriye' nin kuzeyini doğrudan merkeze bağlamıştı. Böylece Tutuş' un kuzeye çıkması engellenmiş ve Sultan Melikşah' ın onun faaliyetlerini kontrol altında tutması kolaylaşmıştı.

485/1092 yılında Tutuş, Büyük Selçuklu tahtını ele geçirme davasında Bozan, Aksungur ve Yağısıyan' ı kendi yanına davet etti. Sultan Melikşah' ın çocuklarından hiç kimsenin taht mücadelesine giriştiğini görmeyen emîrler, Selçuklu hanedanı mensubu Tutuş' un yanına gitmeyi bir görev bildiler. Dımaşk' dan çıkıp Selçuklu tahtını ele geçirmeye giden Tutuş' a Azerbaycan emîrleride dahil geçtiği yörelerdeki bütün yöneticiler destek verdiler. Hatta bazıları Tutuş' un huzuruna gelerek onu yüreklendirdiler. Sadece Musul' da oturan Ukaylîoğlu İbrahim, Tutuş' a karşı geldi. Fakat Tutuş, onu da bertaraf ederek Musul' u hakimiyetine aldı. Tâcüddevle Tutuş artık bir Büyük Selçuklu Sultanı imiş havasına bürünmüştü. Ancak Tutuş ve yanındaki emîrler, İran topraklarına girdiklerinde Hemedan, Rey ve bu iki şehrin civarının Berkyaruk bin Melikşah tarafından zapt edildiğini ve Berkyaruk' un güçlü bir taht müddeisi olduğunu gördüler (Ortaçağ' da İran' da iki büyük merkez olan Hemedan ve Rey şehirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DİA, 1998: XVII, 183-

185; DİA, 2008: XXXV, 40-41). Bunun üzerine zaten Tutuş' u benimsemeyen Emîr Aksungur ve Emîr Bozan, gizlice Berkyaruk' un tarafına geçtiler. Emîr Yağısıyan ise Tutuş' a bağlı kalmayı tercih etti. Aksungur ile Bozan' ın Berkyaruk safına geçtiğini gören Tâcüddevle Tutuş, kuvvetleri azaldığı için yeğeni ile savaşmayı göze alamadı ve asker toplamak için Dımaşk' a döndü. Tutuş' un zayıf düşmesi üzerine Berkyaruk, Bağdad' da kendi adına hutbe okuttu (487/1094).

Bir müddet Berkyaruk' un yanında kalan Emîr Aksungur ile Emîr Bozan, tekrar memleketlerine dönmüşlerdi. Dımaşk' a dönüp yeniden büyük miktarda asker toplayan Tâcüddevle Tutuş, güçlenmişti. Taht savaşına girmeden önce Aksungur ve Bozan' a ihanetin bedelini ödetmek istedi. 487/1094 yılında Dımaşk' dan Haleb' e harekete geçen Tutuş' un kendi üzerine saldıracağını tahmin eden Aksungur, derhal Sultan Berkyaruk' dan yardım istedi. O da Musul Hakîmi Kürboğa ile bölgedeki diğer emîrleri, Aksungur' a yardım etmek için görevlendirdi. Böylece kalabalık bir orduya sahip olan Aksungur, Tutuş ile meydan savaşı yapmak için cesaretlendi. Seb'in Nehri kıyısında yapılan savaşta, Aksungur tarafındaki Kürboğa ve Bozan gerektiği gibi savaşmadılar. Bu nedenle gücü azalan Aksungur yenildi ve Tutuş' un huzuruna getirildi. Tutuş, Aksungur' a *"Ben yenilip senin huzuruna getirilseydim, sen bana ne yapardın"* diye sorunca Aksungur, *"Seni derhal öldürtürdüm"* diye karşılık verdi. Bunun üzerine Tutuş, Aksungur' u derhal öldürttü (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 232; 1987: 197; İbnü'l-Adîm, 2011: 75; Azîmî, 2006; 34; Özgüdenli, 2013: 200; Sevim, 2000; 148).

Savaş meydanında gerekli mukavemeti gösteremeyen Kürboğa ile Bozan, savunma hazırlıklarına başlamak için Haleb' e geldiler. Tâcüddevle Tutuş ile başa çıkamayacaklarını bilen emîrler, Berkyaruk' dan yardım istedilerse de Tutuş' un güçlü sıkıştırmaları karşısında Haleb şehri fazla dayanamadı ve Tutuş, Haleb' e girmeye muvaffak oldu. Yakalanan Kürboğa ve Bozan, Tutuş' un huzuruna getirildiler. Bozan derhal öldürüldü. Kürboğa önce Haleb' e sonra Hıms' a götürülerek hapsedildi. Bu zafer sonrası hemen yeğeni Berkyaruk üzerine giden Tutuş, yeniden Azerbaycan üzerine giderek geçtiği bölgeleri itaati altına aldı. Bunu duyan Berkyaruk, Tutuş' a gereğinden fazla yaklaşması üzerine onun adamı olan Abakoğlu Yakub' dan baskın yedi ve İsfahan' a gitmek zorunda kaldı. Bu durum

karşısında iyice güçlenen Tâcüddevle Tutuş, tahtın en güçlü müddeisi durumuna geldi. 488/1095 yılında Emîr Ahur' u da mağlup edip Hemedan' ı alan Tutuş, Berkyaruk' un hasta bir halde İsfahan' da bulunduğunu öğrenince derhal oraya gitmek istedi. Tutuş' un yanında bulunan Emîr Ahur tarafından Tutuş hakkında bilgilendirilen İsfahan' daki emîrler, Tutuş' un onları kendi saflarına çağırması üzerine durumu geçiştirmeye çalıştılar. Çünkü hasta olan Berkyaruk iyileşirse onu destekleyeceklerdi. Berkyaruk' un mucizevî bir şekilde ayağa kalkması sonucu yanındaki emîrler büyük moral kazandılar. Böylece Tutuş' a olumsuz yanıt veren İsfahan' daki emîrler, asker toplamak için dört bir tarafa haber yolladılar. Kısa zamanda Berkyaruk' un çevresinde oluşan kalabalık ordu ile Tutuş' un ordusu 488/1095 yılında Rey yakınlarında karşılaştı. Savaş sırasında Berkyaruk tarafında merhum Sultan Melikşah' ın sancağı çekilince Tutuş' un ordusunun büyük kısmı, Berkyaruk safına geçti. Böylece askerleri azalan Tutuş yenildi ve savaş meydanında öldürüldü. Berkyaruk, Tutuş' un askerlerini bağışladı. Onun Tutuş' un yanındaki emîrleri de bağışladığı söylense de Tutuş' un oğlu Dukak, Cenâhüddevle, Yağısıyan gibi emîrler savaş meydanından kaçmış, Tuğtekin, Adabüddevle Abak gibi emîrlerde bir müddet sonra Suriye' ye dönebilmişlerdir (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 119; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 244-245; 1987: X, 207-208; Ravendî, 1999: I, 140; Sevim, 2000: 155-156; 2005: 437-445; DİA, 2012: XLI, 446-449; İbn Hallikân, Tutuş' un intihar ettiğini belirtir. Ayrıntı için bkz. İbn Hallikân, 1968: I, 295-296; 1970: 273-275). Bütün bu olaylar sonunda Tâcüddevle Tutuş, saltanatı ele geçirmek için elverişli şartları barındırırken ve kendisine bu konuda birçok fırsat gelmişken niçin başarılı olamamıştı? Bu sorunun cevaplarını şöyle sıralayabiliriz.

1- Tâcüddevle Tutuş, yönetimi altındaki emirlere iyi davranmıyordu. Bu sebeple Tutuş' un kişiliğini bilerek zoraki ona katılan Aksungur ve Bozan, hemen Berkyaruk tarafına geçmişlerdi.

2- Tâcüddevle Tutuş, ele geçirdiği yerlerde halka kötü davranıyordu. Emîrler kendisine itaat etse de aslında kendisine dost değillerdi. Bu nedenle Tutuş, halk tarafından sevilmiyordu.

3- Tâcüddevle Tutuş, Berkyaruk' un İsfahan' da hasta olarak bulunduğu sırada güçlü ordusu ile derhal İsfahan' a saldırsaydı büyük ihtimalle zafer onun olacaktı.

4- Tâcüddevle Tutuş, kalabalık ordusunun yanına sokulan Berkyaruk' a Abakoğlu Yakub nezdinde baskın düzenlettirdi. O, baskın yaptırmayıp doğrudan Berkyaruk üzerine gittiğinde mücadeleyi kazanmış olabilirdi.

5- İsfahan' daki emîrlerin sert kişilikli Tâcüddevle Tutuş yerine daha uysal olan Berkyaruk' u tercih etmeleri mücadeleye etki etti.

6- Berkyaruk' un savaşı kazanmasının en büyük sebebi olarak gözüken, Sultan Melikşah' ın sancağının açılması idi. Bu hamle Tâcüddevle Tutuş' un askerlerinin çoğunun Berkyaruk tarafına geçmesi ile sonuçlandı.

Sultan Melikşah' ın sancağının açılması fikrinin kim ya da kimler tarafından akıl edildiği kaynaklarda belirtilmemektedir. Eğer sancak Tutuş tarafında açılmış olsaydı savaşı muhtemelen Tutuş kazanacaktı. Bu hamlenin bir kişinin hayatına, bir kişininde zaferine sebep olduğunu gördüğümüzde Selçuklularda gerçekten manevî gücün, maddî güçten üstün olduğuna bir kez daha şahit oluyoruz.

1.2. Rıdvan' ın Haleb' e İntikali ve Melik Olması

Burada ilk önce belirtmek istediğimiz husus, kaynaklarda Rıdvan hakkındaki ilk bilgiler, Tutuş' un savaşta kendisine yardım etmesi için onu Dımaşk' dan çağırmasıyla başlar. Rıdvan' ın bu olaydan önceki hayatı hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Bu devir için kişilerin ön plâna çıkmadan önceki yaşamları hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz her zaman bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Rıdvan' ın çocukluğu zamanında hiçbir malumâtımız yoktur.

488/1095 yılında Tâcüddevle Tutuş, daha Berkyaruk ile savaşa başlamadan Hemedan' da, Dımaşk' da bıraktığı büyük oğlu Rıdvan' a mektup yazarak derhal yanına gelmesini bildirdi. Bu sıralarda 13 yaşında olduğunu bildiğimiz (İbnü'l-Adîm,

2011: 79)[1] Rıdvan, yanında İlgazi bin Artuk ve diğer emîrler olduğu halde hemen yola çıktı (İlgazi bin Artuk hakkında daha fazla malumât için bkz. Sevim, 2005: 187-243; DİA, 2000: XXII, 89-90). Fırat nehri yakınlarındaki Âne' ye[2] (Hamevî,1988: IV, 72) geldiği zaman Rıdvan, babası Tutuş' un öldüğü haberini aldı. Bu olumsuz durum üzerine Berkyaruk ve adamları tarafından yakalanacağını düşünen Rıdvan korktu. Yanında Emîr Yağısıyan[3] ve diğer savaştan kaçanlar olduğu halde önce Tutuş' a bağlı olan Urfa' ya geldi. Burada Ermeni Kürpolat Toros tarafından güzel bir şekilde ağırlanan Rıdvan ve Yağısıyan, buradan da hızlı bir şekilde Haleb' e geçtiler[4] (Urfalı Mateos, 1987: 184; Honigmann, 1970: 143). Haleb' de Tutuş' un naibi Ebû'l-Kâsım el-Harezmî bulunuyordu. Ebû'l-Kâsım, Rıdvan ve yanındakileri Haleb' de güzel bir şekilde karşıladı. Bu sıralarda Rıdvan' ın kardeşi Dukak ile atabeği Cenâhüddevle Hüseyin' de Haleb' e ulaştılar. Rıdvan' ın diğer kardeşleri Ebû Talib ile Behram' da Haleb' e gelmişlerdi. Ebû'l-Kâsım Haleb' in yönetimini kimseye vermek istemiyordu. Bu nedenle bir an evvel yönetimde yetki sahibi olmak isteyen Cenâhüddevle, şehirdeki askerlerin çoğunu yanına çekerek gece yarısı Rıdvan' ın Haleb' e hakim olduğunu halka duyurdu. Ebû'l-Kâsım bu olay üzerine Rıdvan' dan özür diledi ve affedildi. Tutuş' un ölmesinden iki ay sonra Haleb' de Rıdvan adına hutbe okundu. Böylece 488/1095 yılında Rıdvan, Suriye Selçuklu Devleti' nin başına geçmiş oluyordu. Ayrıca Rıdvan, atabeği Cenâhüddevle Hüseyin' i de vezirlik makamına getirdi (İbnü'l-Adîm, 1954: 119-120; 2011: 79; İbnü'l-Esîr, 1987: X, 208; Azîmî, 2006: 34; Aynî, ty: III, varak 292; Mihail, 1944: II, 50[5]; Ebü'l-

[1] *Bugye'* de Rıdvan' ın H. 475 yılında doğduğu belirtilir. Bu bilgi, başka hiçbir kaynakta verilmez.

[2] İbnü'l-Esîr, Rıdvan' ın yine Fırat nehri yakınlarında olan Hit' e yaklaştığı sırada babasının ölüm haberini aldığını belirtir (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 208).

[3] Tutuş' un yanında savaş meydanında olduğunu bildiğimiz Yağısıyan' ın savaşın sonunu beklemeden firar ettiği görülüyor. Çünkü yine savaşta olan ve firar eden Cenâhüddevle ve Dukak ' ın Suriye bölgesine gelmediğini görüyoruz. Tutuş' un ölüm haberini Rıdvan' a veren kişininde Yağısıyan ve yanındakiler olduğunu düşünüyoruz.

[4] Bu bilgi, sadece Urfalı Mateos' da yer alır. Mateos, Urfa' yı yönetimine alan Ermeni Kürpolat Toros' un Maniag adlı içkaleyi, Tutuş' un naibi adı bilinmeyen sadece *aspasalar* olarak belirtilen yöneticinin elinden alamadığını, Rıdvan ve yanındakileri içkaleyi ele geçirmek için koz olarak kullanmak istediğini ancak yanındaki emîrler tarafından engellendiğini belirtir. Burada Kürpolat Toros' un Tutuş' un ölüm haberini öğrenip Urfa' yı yönetimine aldığını ancak içkaleyi ele geçiremediğini görüyoruz.

[5] Mihail, kaydında Rıdvan' ın Haleb' e sahip olmasını hatalı olarak 1102 yılında göstermiştir. Yine hatalı olarak , Rıdvan' ı Arap sanmıştır. Böyle kayıtlardan bölgedeki gayrimüslim müverrihlerin İslâm dünyasındaki olaylara vâkıf olamadıklarını anlıyoruz.

Fidâ, 1997: II, 22; İbnü'l-Ezrak, 1975: 231[1]; Cahen, 1948: 54; Sevim, 2000: 163; 1971: 6; 2005: I, 99; Merçil, 2007: 68; Crawford, 1959: 136; Lammens, 1921: I, 155; DİA, 2008: XXXV, 49-50; İA, 1988: IX, 726-727: EI, 1995: VIII, 519).

[1] İbnü'l-Ezrak, hatalı olarak Dukak' ın 1105 yılında öldükten sonra Rıdvan' ın Haleb' i, Tuğtekin' in de Dımaşk'ı ele geçirdiğini belirtiyor. O, galiba Dukak' ın bütün Suriye' ye hakim olduğunu sanıyordu. Böylece onun hem tarihlerde hem de olayların gelişmesinde yanlış sonuçlara vardığını görüyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

MELİK RIDVAN' IN SURİYE SELÇUKLU BİRLİĞİNİ SAĞLAMA GİRİŞİMLERİ

2.MELİK RIDVAN' IN HAKİMİYETİNİ GENİŞLETME ÇABALARI

2.1. Suruc ve Urfa Harekâtı

Melik Rıdvan, devletin başına geçtikten sonra hiç vakit kaybetmeden babası Tâcüddevle Tutuş' un sahip olduğu bütün toprakları egemenliğine almak için harekete geçti. İlk önce hangi bölge üzerine gidileceği hususunda emîrlerle istişâre yapan Melik Rıdvan, Yağısıyan' ın daha valisi olmayan bu nedenle savunmasız bir durumda bulunan Diyarbekir üzerine gidilmesi yönündeki tavsiyesini dikkate alarak bu bölgeyi ele geçirmeye karar verdi. Derhal sefere çıkan Melik Rıdvan' ın ordusunda vezir Cenâhüddevle, Antakya Hakîmi Yağısıyan, Yusuf bin Abak[1] ve diğer emîrler vardı. Haleb' den kuzeye doğru ilerleyen Melik Rıdvan, Haleb-Urfa arasında yerleşim yeri olan Suruc' a (Hamevî, 1988: III, 207) varmak üzereydi. Ancak sahipsiz olduğu anlaşılan Suruc' u, Melik Rıdvan' dan önce Sökmen bin Artuk ele geçirdi ve şehri Melik Rıdvan' a karşı savunmaya başladı. Kenti kuşatan Melik Rıdvan, muhasarayı şiddetlendirdi. Kale içinde zor durumda olduğunu anladığımız Sökmen, halktan bazılarını Melik Rıdvan' ın huzuruna gönderdi. Halk, Melik Rıdvan' a askerlerinin insanlara kötü davrandığı, ekinleri tahrip ettiği ve çevreyi yağmaladığı yönünde şikayetlerde bulunarak kendisine buradan ayrılmasını söyledi. Bunun üzerine her halde insanların daha fazla nefretini kazanmamak için Melik Rıdvan, Suruc önlerinden ayrıldı. Böylece 488/1095 yılında Melik Rıdvan, ilk toprak kazanma teşebbüsünden başarısız olarak ayrıldı (İbnü'l-Esîr,1979: X, 246-

[1] Ali Sevim, Yusuf b. Abak' ın Tutuş ile savaşta olduğunu belirtsede (Sevim, 2000: 155), İbnü'l-Esîr, Yusuf b. Abak' ın önceden hutbe okutturması için Tutuş tarafından Bağdad şahneliğine atandığını, 1095 yılında hala bu görevde olduğunu, Tutuş' un ölmesi üzerine Yusuf b. Abak' ın önce Musul' a sonra da Haleb' e geçtiğini söylemektedir (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 206).

247; 1987: X, 208-209; Sevim, 2000: 164; Ayrıca Sökmen bin Artuk hakkında daha fazla bilgi için bkz. Sevim, 2005: I, 161-187; DİA, 2009: XXXVII, 392-394).

Melik Rıdvan, maiyyeti ile birlikte Suruc' dan ayrıldıktan sonra Urfa' ya doğru harekete geçti. Urfa' da Rıdvan' ın Haleb' e geliş sürecinde de bahsettiğimiz Ermeni Kürpolat Toros[1] bulunuyordu. Ancak Tutuş' un naibinin elindeki Maniag adlı içkaleyi bir türlü ele geçiremeyen Toros, çareyi içkale ile şehir arasına yeni bir sur inşa ederek içkaleyi tasfiye etmekte bulmuştu. Ayrıca şehrin surlarını da tahkim eden Toros, böylece hakimiyetini sağlama almak istiyordu. Toros' un bu faaliyetlerini gören içkaledeki naib, hemen durumu çevredeki Müslüman emîrlere bildirdi. Naib, Müslüman emîrlere, Toros' un şehri deniz kapısından St. Toros kilisesine kadar surla güçlendirdiğini, yirmi beş kule inşa ettiğini, içkaleyi ele geçirdiğini ve Urfa' ya tamamen hakim olduğunu belirtti (Urfalı Mateos, 1987: 184, Honigmann, 1970: 143). Bu durum üzerine bölgedeki Müslüman emîrlerden Sökmen bin Artuk ile Haleb' in kuzeyinde Anadolu topraklarında olan Samsat Emîri Balduk bin Emîr Gazi bin Dânişmend, Urfa' yı kuşattılar. Altmış beş gün sonra şehre girmelerine rağmen geri püskürtüldüler. Müslüman emîrler, Toros' un şiddetli savunması karşısında bir sonuç elde edemediler. Onlar, Urfa önünde zor durumda iken Melik Rıdvan' ın Urfa civarında görünmesi ile şehir önünden uzaklaştılar. Melik Rıdvan ve yanındaki emîrler, yaklaşık 40.000 asker ile Urfa' yı şiddetle kuşattılar. Şehir hakîmi Toros' da bu süreçte halka moral verip şehrin ihtiyaçlarını bol bir şekilde karşılamak için her şeyi yapıyordu. Melik Rıdvan' ın bitmek bilmeyen saldırılarına karşı oldukça güçlü bir şekilde yanıt veren Urfa halkı, büyük bir başarı elde ederek Melik Rıdvan' ı eli boş gönderdi. Böylece 488/1095 yılında Melik Rıdvan, bir kuşatmadan daha başarısız bir şekilde ayrılıyordu[2]. Toros ise bir müddet sonra içkaleyi de ele geçirecek ve şehre tamamen hakim olacaktır[1] (Urfalı Mateos, 1987: 185-186).

[1] İbnü'l-Esîr, Toros' un Rum olduğunu ve hakimiyeti Bozan' dan devraldığını söylemektedir (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 209). Ancak Urfalı Mateos' da sayfa 183' deki dipnotta Toros' un Bizans himayesinde bulunurken "kürpolat" unvanını aldığını ve bu unvanı Ermeni ve Gürcü prenslerinin kullandığı belirtilir. Ayrıca aynı sayfada Toros' un Tutuş tarafından şehre vali tayin edildiği anlatılmaktadır (Urfalı Mateos, 1987: 183).

[2] İbnü'l-Esîr' de Urfa' nın Melik Rıdvan tarafından alındığı ve Yağısıyan' a verildiği belirtilmektedir (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 209) . *Zübde'* de ise sadece Melik Rıdvan' ın Urfa' yı ele geçirdiğinden bahsedilir (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 123). Ancak bilgileri kıyasladığımızda 1098 yılında Haçlılar bölgeye geldiklerinde Urfa, Toros' un elindeydi. Eğer Urfa, Melik Rıdvan' ın eline geçseydi Toros büyük ihtimâlle tasfiye edilirdi. Ayrıca kaynaklarda Toros' un tekrar Urfa' yı Melik Rıdvan' dan aldığına dair hiçbir bilgi yoktur. Ali Sevim, İbnü'l-Esîr ve İbnü'l-Adîm'

2.2. Harran Hakîmi Karaca et-Türkî' nin Melik Rıdvan' a İsyan Etmesi

Melik Rıdvan Urfa önlerinde iken Harran halkı, ona haber gönderip şehirde düzenin bozulduğunu, yöneticilerin insanlara zulmettiğini söyleyerek şehri kendisine teslim etmek istediklerini söyledi. Harran' a Karaca hakimdi. O, Tâcüddevle Tutuş tarafından görevlendirilmişti. Halkın Melik Rıdvan ile haberleştiğini öğrenen Karaca, bu işten yine Harran' da üst düzey görevli olduğu anlaşılan İbnü'l Müftî' yi sorumlu tuttu. Onu öldürmek için gizlice plân yapan Karaca, İbnü'l Müftî ve kardeşlerinin çocuklarını öldürttü. Harran' ı tamamen kontrolü altına aldı. Harran halkının davetine Suruc ve Urfa kuşatmalarından başarısız bir şekilde ayrıldığı için moralsiz olan ve bu başarısızlıklarla alakalı olduğunu düşündüğümüz emîrler arasındaki çekişmeler yüzünden Melik Rıdvan, olumlu bir hareket gösteremedi. Böylece bir şehir daha Melik Rıdvan' ın avuçlarından kaymış oldu (İbnü'l-Esîr,1979: X, 247; 1987: X, 209; Sevim, 2000: 165).

2.3. Yağısıyan ile Yusuf b. Abak' ın Cenâhüddevle' ye Karşı İttifakı

Melik Rıdvan ve yanındaki emîrler, Suruc ve Urfa harekâtının başarısız olması sonucunda Urfa civarında konakladılar. Bu sırada önceden beri Cenâhüddevle' nin Melik Rıdvan' ın veziri olmasını istemeyen Yağısıyan ile Cenâhüddevle, seferin başarısız olmasınında etkisiyle olsa gerek birbirlerine kötülük yapmak istediler. Cenâhüddevle belki de Diyarbekir bölgesine sefer yapılmasını öneren Yağısıyan' a kızmıştı. Bu durumda Yusuf b. Abak' da Yağısıyan' ın yanında yer aldı. Melik Rıdvan' ın ordusunda bu ayrışmalar yaşanırken onun olaylara müdahale edemediği anlaşılıyor. Kendisine tuzak kurulmasından şüphelenen Cenâhüddevle, derhal Fırat nehrini geçerek Haleb' e doğru yola çıktı. Hem ordusundaki emîrlerin tartışmaları hem de ordunun hevesini kaybetmiş olması nedeniyle Melik Rıdvan' da Haleb' e dönmenin doğru bir karar olacağını düşünerek başkente doğru harekete geçti. Melik Rıdvan ile birlikte Haleb önlerine kadar gelen Yağısıyan, Yusuf b. Abak ve Ebû'l-Kâsım el-Harezmî, Cenâhüddevle' nin Haleb' de olduğunu öğrenince Yağısıyan' ın

---

in kaydını doğru kabul etmiş olmalı ki eserinde bu kaynakları dipnot göstermiştir (Sevim, 2000:164-165).

[1] İçkaleyi şiddetle savunan Tutuş' un naibinin Mıkhitar adlı Ermeni askeri, gizlice Toros ile işbirliği yapıp içkaleyi Toros' un hakimiyetine kavuşturmuştur (Urfalı Mateos, 1987: 186).

hakîmi olduğu Antakya' ya gittiler. Böylece topraklarını genişletmek isteyen Melik Rıdvan, emrindeki yöneticilerin kişisel çıkarları yüzünden ciddi bir sorun ile karşı karşıya kaldı. Bundan sonra emîrler, hiçbir zaman Melik Rıdvan emrinde tek bir çatı altında toplanamayacaklardır (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 247; 1987: X, 209; İbnü'l-Adîm, 1954: II, 123; Sevim, 2000: 165).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MELİK RIDVAN ile KARDEŞİ MELİK DUKAK ARASINDAKİ İLİŞKİLER

3.İKİ KARDEŞİN ÜSTÜNLÜK MÜCADELESİ

3.1. Dukak' ın Dımaşk Selçuklu Melikliği' ni Kurması

488/1095 yılında Tutuş öldükten sonra Rıdvan' ın ardından onun kardeşi Dukak' da Haleb' e gelmişti. Melik Rıdvan' ın Haleb' de hakimiyetini ilan etmesinin ardından Tutuş' un Dımaşk' daki naibi Savtekin el-Hadım, gizlice Dukak' a haber göndererek şehri ona teslim edeceğini bildirdi. Dukak, ağabeyi Melik Rıdvan' ın bu olayı duymasından korkuyordu. Bir gün Dukak, Haleb' den kaçmaya muvaffak oldu. Bunun üzerine Melik Rıdvan, onun yakalanması için ardından kuvvetler gönderdi. Ancak Dukak, Dımaşk' a girmeyi başardı. Savtekin el-Hadım, Dukak' ı sevinç içinde karşıladı. 488/1095' de kentin yönetimini derhal ona veren Savtekin, aynı zamanda Dukak' ın veziri oldu. Böylece Dımaşk Selçuklu Melikliği kurulmuş oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 121; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 247-248; 1987: X, 209-210; Azîmî, 2006: 34; Sevim, 2000: 244; Röhrıcht, 1967: I, 212).

Dukak' ın Dımaşk' a kaçması üzerine Melik Rıdvan, diğer kardeşleri Ebû Talib ve Behram' ı öldürttü. Bu sıralarda Sultan Berkyaruk, Melik Rıdvan' dan Kürboğa ve kardeşi Altuntaş' ın serbest bırakılmasını istedi. Tutuş onları, Aksungur' un öldürülmesi olayında yakalayıp Hıms' a hapsetmişti. Sultan Berkyaruk' un elinde de Tutuş' un yanında savaşan Tuğtekin ile Adabüddevle Abak vardı. Belki de iki taraf esirlerin karşılıklı olarak serbest bırakılması için anlaşmıştı. Melik Rıdvan' ın Kürboğa ile Altuntaş' ı serbest bırakması ile Tuğtekin ve Adabüddevle Abak' da serbest kaldı. Tuğtekin atabeği olduğu Melik Dukak' ın yanına Dımaşk' a gitmiş, Adabüddevle Abak' da önce Haleb' e sonra da Dımaşk' a gelmiş oldu. Tuğtekin, Dımaşk' a vardığında Melik Dukak onu sevinçle karşıladı. Bu sürede vezir Savtekin

ile Tuğtekin arasında Melik Dukak' a nüfuz etme konusunda bir rekabet doğdu. Bir zaman sonra Tuğtekin ile Melik Dukak anlaşarak Savtekin' i öldürdüler. Bu durum üzerine Yağısıyan, Antakya' dan Dımaşk' a geldi. Yanında bulunan Ebû'l-Kâsım el-Harezmî' yi Melik Dukak' a vezir yaptı. Burada Yağısıyan' ın Melik Rıdvan üzerinde kuramadığı nüfuzu Melik Dukak üzerinde kurduğunu söyleyebiliriz. Ancak Ebû'l-Kâsım' ın vezirliği uzun sürmemiş, bir süre sonra Tuğtekin, Melik Dukak' ın veziri olmuştur (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 120-121; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 247-248; 1987: X, 209-210; Aynî, ty: III, 292; Azîmî, 2006: 35; Cahen, 1948: 54; Lammens, 1921: I, 155; Ayrıca Dukak ve Tuğtekin hakkında daha fazla bilgi için bkz. Sevim, 2005: I, 385-414; DİA, 2012: XLI, 347-349).

Burada ayrıca değinmek istediğimiz husus, Savtekin niçin Dımaşk' ı Melik Rıdvan' a değil de Dukak' a teslim etmiştir? Herhalde Savtekin, Melik Rıdvan üzerinde otorite kuramayacağını düşünüyordu. Bu yüzden daha küçük ve tecrübesiz olan Dukak' ı Dımaşk' a çağırmış olmalıdır.

3.2. Melik Rıdvan' ın I. Dımaşk Seferi

Melik Rıdvan, Suriye Selçuklu Devleti' nin başına geçtikten sonra ülkeyi yeniden birleştirme çalışmalarına başlamış ancak hem Suruc ve Urfa kuşatmalarında başarısız olmuş hem de kardeşi Dukak, Dımaşk' da kendinden ayrı bir yönetim kurmuştu. Ayrıca Melik Rıdvan, Yağısıyan, Yusuf b. Abak, Ebû'l-Kâsım el-Harezmî gibi emîrleri de bu sürede küstürmüştü. Melik Rıdvan' ın yanında sadece veziri ve atabeği Cenâhüddevle Hüseyin vardı. Melik Rıdvan, babasının sahip olduğu toprakları ele geçirmek için kendine yardım edecek müttefikler bulmalıydı. O, kardeşi Melik Dukak' dan Dımaşk' ı geri almak için Suruc Hakîmi Sökmen b. Artuk' a kendisine katılması hususunda haber gönderdi. Bu çağrı üzerine Sökmen, derhal Fırat' ı geçti ve Haleb' e doğru yola koyuldu. Bu sırada Yusuf b. Abak ile karşılaştı. Sökmen onun kendisine saldıracağını düşünerek ondan çekindi. Ancak düşündüğü gibi olmadı ve Yusuf b. Abak ile anlaştı. Sökmen' in Yusuf b. Abak ile birleştiğini öğrenen Cenâhüddevle endişelendi. Durumu hemen Melik Rıdvan' a bildirdi. İşin içinde Yağısıyan' ın da olduğunu tahmin eden Melik Rıdvan, Adabüddevle komutasındaki

Haleb askerlerini Yağısıyan' ın ıktaı olan Maarratu'n-Nûmân[1]' ı ele geçirmek için gönderdi. Melik Rıdvan' ın emîrlerinden Vessab bin Mahmud' da kendi kabilesi olan Kilâboğulları' ndan Maarratu'n-Nûmân' ı almak için yardım istedi. Haleb askerleri, Yağısıyan' ın oğlunu ve yandaşlarını Maarratu'n-Nûmân' dan çıkardılar. Adabüddevle ve Vessab, askerlerle Haleb' e döndüler. Haleb' e yaklaşan Sökmen ve Yusuf b. Abak ile savaşmak için vezir Cenâhüddevle, ordu hazırlamaya başladı. Derhal onlar üzerine sefere çıkan Cenâhüddevle, Sökmen ve Yusuf ile Haleb' in kuzeyinde bulunan Mercüdabık' da karşılaştı. Yapılan savaşta, Yusuf ile isteksiz bir şekilde anlaştığı görülen Sökmen askerlerini geri çekti. Böylece tek başına kalan Yusuf b. Abak, savaşmaya cesaret edemedi ve Antakya' ya kaçtı. Cenâhüddevle ile Haleb' e gelen Sökmen, Melik Rıdvan tarafından Yağısıyan' dan alınan Maarratu'n-Nûmân' ın kendisine ıkta edilmesi ile taltif edildi.

Bu gelişmeleri müteakip 489/1096 yılında Melik Rıdvan ve Sökmen, derhal Dımaşk' ı ele geçirmek için harekete geçtiler. Bir süre sonra Dımaşk civarında görünen Melik Rıdvan ve Sökmen, şehrin önünde karargâh kurdular. Bu sırada Dımaşk' da olmayan Melik Dukak, kuşatmayı duyunca o sıralarda yanında bulunan Sökmen' in kardeşi İlgazi bin Artuk' u derhal hapsettirdi. Dımaşk' ı bir süre kuşatan Melik Rıdvan ile Sökmen, şehrin güçlü surları karşısında birşey yapamayacaklarını anladılar. Diğer taraftanda Sökmen, kardeşinin Melik Dukak' ın elinde olması nedeniyle rahatsız idi. Bu nedenle o, Dımaşk kuşatmasından ayrılarak kendisi ile kardeşinin ıktaıları olan Kudüs' e doğru yola çıktı. Bu durum üzerine Melik Rıdvan' da, Haleb' e döndü. Böylece Melik Rıdvan, bir girişimden daha hayalkırıklığı ile ayrılmış oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 123-124; Azîmî, 2006: 34; Sevim, 2000: 167-168[2]; 2005: I, 165-166).

[1] Haleb' in güneyinde yer alan bir belde (Hamevî, 1988: V, 156).

[2] Ali Sevim, eserinde (Sevim, 2000: 168) bu konu hakkında İbnü'l-Esîr' i dipnot olarak göstermesine rağmen *el-Kâmil*' de bu konu ile ilgili bir bilgi bulunmadığını gördük. Yazar, *Artukoğlu Sökmen' in Siyasî Faaliyetleri* araştırmasında ise aynı konu üzerinde bu sefer, İbnü'l-Esîr' i dipnot ile göstermemiştir. Anlaşılan I. ve ileride anlatılacak II. Dımaşk seferleri karıştırılmıştır.

3.3. Kudüs' ün Fâtımîler Tarafından Ele Geçirilmesi

463/1071 yılında Atsız' ın Kudüs' ü Fâtımîler' den almasıyla kent, Selçuklular' a geçmişti. Tutuş' un 471/1079 yılında Suriye' de hakimiyeti ele geçirmesiyle Kudüs' de Tutuş' a intikal etmişti. O da Kudüs' ü yanında bulunan Artuk Bey' e ıkta etmişti. Artuk Bey' in ölmesi üzerine kent hakimiyeti Artuk' un oğulları Sökmen ile İlgazi' ye kalmıştı. Tutuş öldükten sonra yukarıda da anlattığımız gibi oğulları Melik Rıdvan ve Melik Dukak, üstünlük mücadelesine giriştiler. Suriye bölgesindeki bu kargaşa ortamından Fâtımîler, Kudüs' ü ele geçirerek faydalanmak istediler. 489/1096 yılında Fâtımîler' in veziri el-Efdâl' in komutasında toplanan Fâtımî ordusu, Kudüs' e doğru harekete geçti. Bir müddet sonra şehre varan Fâtımî ordusu, Kudüs' ü kuşattı. Beklenmedik bir zamanda geldikleri anlaşılan Fâtımîler' e karşı Sökmen ve İlgazi, Melik Rıdvan ile Melik Dukak' dan yardım isteme fırsatını bulamadılar. Bu nedenle Kudüs' ü şiddetli bir şekilde savunmaya giriştiler. Fâtımî ordusunun komutanı el-Efdâl' in de Kudüs' ü almadan gitmeye niyeti yoktu. Muhasarayı şiddetlendiren Fâtımî ordusu kırkdan fazla mancınık ile Kudüs surlarını dövmeye başladı. Nihayetinde fazla dayanamayan Artuklu ailesi ve Kudüs halkı şehri, Fâtımîler' e terk etmek zorunda kaldılar. el-Efdâl, Artukoğulları' na eman vererek onların şehirden sağ salim çıkmalarına mani olmadı. Bunun üzerine Sökmen, önce Haleb' e sonra hakîmi olduğu Suruc' a gitti. İlgazi ve yanındakilerde Dımaşk' a gitmişlerdir. Böylece bölgedeki Selçuklu hakimiyeti alanı iyice daralmış oldu (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 282-283; 1987: X, 235; İbnü'l-Adîm, 1954: II, 125; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 45; Sevim, 2000: 168-169).

3.4. Yusuf b. Abak' ın Öldürülmesi

Yusuf b. Abak, Melik Rıdvan' ın Dımaşk seferinin ardından ondan özür dileyerek hizmetine girmek istediğini bildirmişti. Melik Rıdvan' da babasının ve kendisinin sadık emîrlerinden olan Yusuf' a itimat edip onun Haleb' de kalmasına müsaade etmişti. 489/1096 yılında Yusuf bin Abak' ın hareketlerini takip ettiği anlaşılan Haleb reisi el-Micenn, vezir Cenâhüddevle' ye Yusuf' un Antakya Hakîmi Yağısıyan ile irtibatta olduğunu, onunla devamlı haberleşerek Haleb' de olup bitenleri Yağısıyan ile paylaştığını belirtti ve onu öldürmek için izin istedi. Melik

Rıdvan' a bu konudan bahseden Cenâhüddevle, onunda onayını alarak el-Micenn' e Yusuf b. Abak' ı öldürme yetkisi verdi. Ayrıca ona destek olması için yanına askerleri görevlendirdi. Bu gelişmeler üzerine el-Micenn askerler ile Yusuf' un evine gitti ve kuşattı. Eve girmeye muvaffak olan el-Micenn, Yusuf b. Abak' ı öldürdü ve evini yağmaladı. Yusuf b. Abak' ın kesik başı, ona bağlı olan Menbic[1] ve Bûzaa[2]' ya götürülerek buralar teslim alındı. Bu gelişmeleri müteakiben Yusuf' un yandaşları canlarını tehlikede görerek Haleb' den kaçtılar. Bu suretle Yusuf b. Abak sorunu halledilmiş oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 124-125[3]; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 255; 1987: X, 214; Azîmî, 2006: 35; Aynî, ty: III, varak 295).

3.5. Melik Rıdvan' ın II. Dımaşk Seferi

490/1096 yılında Yusuf b. Abak' ı bertaraf ettikten sonra Melik Rıdvan ve Cenâhüddevle, Yağısıyan' a karşı sert tedbirler aldılar. Bu suretle, ona ait olan Tell-Bâşir[4]' i Yağısıyan' ın adamlarından zorla aldılar. Ardından Antakya' ya bağlı bazı köy ve beldeleri yağmalayıp tekrar Haleb' e döndüler. Anladığımız kadarıyla Melik Rıdvan, Antakya Hakîmi Yağısıyan' a ciddi bir şekilde göz dağı vermek istemişti.

Melik Rıdvan, Yağısıyan' a karşı giriştiği tedip hareketinden kısa bir süre sonra da Dımaşk' ı ele geçirmek için hazırlıklara başladı ve yola koyuldu. Melik Rıdvan' ın bu hareketini haber alan Yağısıyan, derhal Melik Dukak' a olan bitenleri belirtmek için Dımaşk' a gitti. Melik Rıdvan, Yağısıyan' ın kuvvetleri ile Melik Dukak' a yardıma gittiğini öğrenince şehrin kuvvetli surlarınıda dikkate alarak Dımaşk' ı kuşatmaktan vazgeçti. Rotasını Fâtımîler' in elindeki Kudüs' ü tekrar ele geçirmek olarak belirledi. Bu durum üzerine Melik Dukak, atabeğ Tuğtekin ve Yağısıyan, Melik Rıdvan' ın hareketlerini takip etmek için Dımaşk' dan çıkıp müstahkem bir mevkiye yerleştiler. Kudüs' e kadar giden ancak hiçbir icraat gerçekleştiremeyen Melik Rıdvan, kendisini ve ordusunu tehlikede görerek derhal Haleb' e döndü. Bu

[1] Haleb' in kuzeyinde olan bir belde (Hamevî, 1988: V, 205-207).
[2] Haleb' in kuzeyinde, Haleb' e çok yakın olan bir yerleşim yeri (Hamevî, 1988: I, 409).
[3] Bu kayıtta İbnü'l-Adîm, Melik Rıdvan' ın Yusuf bin Abak' ın İslâm' ı terk ettiğini sandığı bu yüzden ölümüne onay verdiğini belirtir.
[4] Haleb-Urfa arasında bir yerleşim yeri (Hamevî, 1988: II, 40).

durum üzerine de Melik Dukak ve atabeğ Tuğtekin Dımaşk' a, Yağısıyan' da Antakya' ya döndü (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 125; Sevim, 2000: 170-171).

3.6. Kınnesrin Savaşı

490/ 1096 yılında Melik Rıdvan' ın veziri ve atabeği Cenâhüddevle, düşmanı olan Antakya Hakîmi Yağısıyan' a saldırmak için hazırlıklara başladı. En kısa zamanda Yağısıyan' ın üzerine gitmek isteyen Cenâhüddevle' nin bu hareketini öğrenen Melik Dukak ve veziri Tuğtekin, derhal Yağısıyan' a yardıma gittiler. Onlar, Yağısıyan ile birleşip Melik Rıdvan' a ait olan Haleb-Maarratu'n-Nûmân arasında olan Kefertab' ı (Hamevî, 1988: IV, 470) ele geçirdiler. Daha sonra Yağısıyan, önceden kendisine ait olan Maarratu'n-Nûmân' ı almak için harekete geçti ve şehri kuşattı. Bunun üzerine şehirde bulunan Sökmen bin Artuk' un naibi kenti terk etti. Yağısıyan şehri teslim aldı. Antakya ve Dımaşk askerleri, Haleb topraklarında yağma hareketlerinde bulundular. Bunun üzerine telaşlanan Melik Rıdvan, Suruc' da bulunan Sökmen bin Artuk' dan yardım istedi[1]. Sökmen derhal kalabalık Türkmen askerleri ile Haleb' e geldi. Melik Rıdvan' da Türk, Arap ve yerli Haleb muhafızlarından güçlü bir ordu meydana getirdi. Melik Rıdvan' ın kendi üzerine geldiğini öğrenen Melik Dukak, beraberinde Tuğtekin ve Yağısıyan olduğu halde Haleb' in kuzeyinde bulunan Kınnesrin' de (Hamevî,1988: IV, 403-404) karargâhını kurdu. Bir süre sonra Melik Rıdvan' da maiyyeti ile birlikte Kınnesrin' e geldi ve konakladı. Aralarında çokta fazla mesafe olmayan iki ordu her an çarpışmak üzereydi. Bu sırada Yağısıyan, Sökmen' e " *Sütçü, bu melikler kendi hakimiyetleri için savaşıyor, sen neden araya giriyorsun?"* şeklinde bağırdı. Sökmen' de " *Bunu yarın görür ve anlarsın*" diyerek cevap verdi. 5 Rebiülevvel 490/ 22 Mart 1097' de Kınnesrin' de karşılaşan iki kardeşin savaşından, Sökmen' in ve Haleb askerlerinin itinalı bir şekilde savaşmaları sonucu Melik Rıdvan galip ayrıldı. Çok sayıda kayıp veren Melik Dukak ve Tuğtekin, Melik Rıdvan' a yakalanmamak için derhal Dımaşk' a çekildiler. Melik Dukak' ın ordusunda bulunan Büyük Selçukluların usta emîrlerinden İspehbud Sabave, Haleb askerlerine esir düştü ve Haleb' de hapsedildi. Ancak daha sonra serbest bırakılan İspehbud Sabave, derhal Dımaşk' a kaçtı. Savaşta

[1] *Zübde'* de Melik Rıdvan' ın Samsat Hakîmi Süleyman bin İlgazi' yi yardıma çağırdığı yazar (İbnü'l-Adîm, 1954:II, 126).

birçok askeri ölen Yağısıyan' da Antakya' ya dönerken ordusundaki Ermeni askerlerden bazıları Haleb yöresindeki çiftçiler tarafından öldürüldü. Yağısıyan, bu savaştan çok fazla zarar görmüş oldu. Böylece Melik Rıdvan, hem kardeşi Melik Dukak' ı bir süreliğine bertaraf etmiş hem de Yağısıyan' ı Antakya' ya mahkum etmiş oldu. Bu nedenle Melik Dukak ile Yağısıyan bir daha Melik Rıdvan' a karşı ittifak edemediler (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 126-127; İbnü'l-Esîr, 1987:X, 225[1]; Azîmî, 2006: 35; Ebü'l-Fidâ, 1997: II, 26; Sevim, 2000: 172-173; Aynî, ty: III, varak 296).

3.7. Cenâhüddevle' nin Melik Rıdvan' dan Ayrılarak Hıms' a Gitmesi

Kınnesrin Savaşı' ndan sonra Melik Rıdvan ile Cenâhüddevle' nin arası açıldı. Cenâhüddevle, eskisi gibi Melik Rıdvan' a güvenmiyordu. Melik Rıdvan' da Cenâhüddevle' nin Haleb ve yöresindeki olaylarda kendisinden çok fazla öne çıkmasını istememiş olmalı ki ona yüz çevirmişti. Bu nedenle Cenâhüddevle, kendisini Haleb' de rahat hissetmeyerek derhal Melik Rıdvan' ın annesi olan hanımını da yanına alarak gizlice ıktaı olan Haleb' in güneyindeki Hıms' a gitti. Şehirin yönetimini naibinden devralan Cenâhüddevle, kalenin surlarını onardı. Şehiri son derece güçlü bir şekilde tahkim etti. Melik Rıdvan onu yakalamak ve cezalandırmak için harekete geçse de hiçbir sonuç elde edemedi. Böylece Cenâhüddevle, 490/ 1097 yılında Hıms' da Melik Rıdvan' dan ayrı bağımsız bir yönetim kurmuş oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 127; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 269-270; 1987: X, 225[2]; Azîmî, 2006: 36; Aynî, ty: III, varak 295; Kırkıl, 1999: 47).

3.8. Yağısıyan' ın Tekrar Melik Rıdvan' ın Hizmetine Girmesi

Melik Rıdvan' ın devletin başına geçtiğinde vezirliğe atabeği Cenâhüddevle' yi getirmesine en başından beri karşı çıkan Antakya Hakîmi Yağısıyan, 490/1097 yılında Cenâhüddevle' nin Melik Rıdvan' ın kendisini öldüreceğini düşünerek Hıms'

[1] İbnü'l-Esîr, kaydında Melik Rıdvan ile Melik Dukak' ın Dımaşk ve Antakya' da Dukak' dan önce Rıdvan' ın isminin hutbede söylenmesi yönünde anlaştıklarını aktarır.

[2] Bu konu ile ilgili İbnü'l-Esîr' de, Haleb' e tek başına sahip olmak isteyen Haleb muhafızları reisi el-Micenn' in vezir Cenâhüddevle' ye *"Melik Rıdvan bana seni öldürmemi emretti, sen canını kurtarmaya bak."* dediğini, bu nedenle onun da ıktaı Hıms' a kaçtığı anlatılır (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 214).

a kaçması sonucu derhal Melik Rıdvan' dan önceki faaliyetleri için özür dilemiş, Melik Rıdvan' da onu hem babasının sadık bir adamı hem de kendisinin içinde bulunduğu zor durum nedeniyle bağışlamıştır. Bunun üzerine Yağısıyan, Haleb' e gelip melikliğin idarî işlerini eline almıştır. Burada merak ettiğimiz ancak elimizdeki kaynaklarında açık bir söylemde bulunmadığı durum şudur: Yağısıyan, Cenâhüddevle' ye neden melikliğin kuruluşundan beri karşı çıkıyordu? Biz bunun cevabını kesin olarak bilmemekle birlikte, Yağısıyan' ın Tutuş' un Büyük Selçuklu tahtını ele geçirme girişiminde bulunduğu zaman, ona en büyük destek veren ve itaat eden kişilerden biri olması, yaptığı bu fedakârlıkların neticesinde Melik Rıdvan' ın veziri olmayı hak ettiğini düşünmüş olabileceğini tahmin ediyoruz. Yağısıyan, bu suretle gücünü artırmayı hedeflemiş de olabilir. Ancak Melik Rıdvan, vezirliğe atabeği ve babalığı Cenâhüddevle' yi getirince Yağısıyan' ın da Melik Rıdvan' a kızması, Cenâhüddevle' ye de kin beslemesi nedeniyle Melik Dukak' ın emrine girdiğini düşünüyoruz. Gelişen olaylar sonunda Haleb' e gelip önceden beri kurguladığı gayesine ulaşan Yağısıyan, Melik Rıdvan ile bağlarını pekiştirmek için kızı Çiçek Hatun' u onunla evlendirdi. Böylece Yağısıyan, hem Melik Rıdvan ile akraba oluyor hem de onun güvenini kazanmayı amaçlıyordu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 127; Azîmî, 2006: 36; İbnü'l-Esîr,1979:X,269-270; 1987: X, 225; Sevim, 2000:174).

3.9. Melik Rıdvan' ın Fâtımî Halifesi Adına Hutbe Okutması

Melik Rıdvan, Haleb' de hakimiyeti ele geçirdikten sonra sınırlarını genişletememiş hatta sınırları daralmıştı. Bu sebeple o, Hıms' da bulunan Cenâhüddevle ve Dımaşk' da bulunan Melik Dukak' ı yenerek topraklarını genişletmeyi amaçlıyordu. Bu sayede Suriye bölgesindeki (eş-Şam) Selçuklu hakimiyeti de tek elden yönetilmiş olacaktı. Bu amaçlarını gerçekleştirebilecek kuvveti olmayan Melik Rıdvan, muhakkak müttefik bulmak zorundaydı. Bu nedenle bir süre önce müneccimliğine getirdiği Şiî olan el-Hâkim Esad' ın da telkinleriyle Fâtımîler' den yardım istedi. Fâtımî veziri el-Efdâl' in elçi heyeti 490/1097 yılında Haleb' e ulaştı. Melik Rıdvan' ın huzuruna çıkan heyet, ona Fâtımî Halifesi el-Müsta'lî (1094/1101) adına kendine bağlı yerlerde Şiî hutbesi okutması halinde kendisine askerî desteğin yanı sıra mal, para dahil her türlü yardımın sağlanacağını bildirdi. Heyet ayrıca Dımaşk ve Hıms' ın Melik Rıdvan' a geçmesi için de ona

destek olacaklarını belirtti. Bu cazip vaadler karşısında Melik Rıdvan, Haleb ve ona bağlı yerlerde Şiî hutbesi okutmayı kabul etti. Ayrıca Melik Rıdvan, Şiîlerden daî Ebû Turab Haydere bin Ebû Usame' yi hatipliğe, Fazlullah ez-Zevzenî el-Acemî[1]' yi de Haleb kadılığına atadı. 17 Ramazan 490 Cuma günü (28 Ağustos 1097) Ebû Turab, Haleb minberlerinden Şiî hutbesini önce Fâtımî Halifesi el-Müsta'lî sonra el-Efdâl sonra da Melik Rıdvan adına okudu[2]. Böylece tarihte ilk defa bir Selçuklu mensubu, egemenliği altındaki yerlerde Şiî hutbesi okutmuş oluyordu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 128; İbnü'l-Esîr, 1979; X, 270; 1987: X,225; Azîmî, 2006: 36; Ebü'l-Fidâ, 1997: II, 26; Zehebî, 1984: XIX, 315; Sevim, 2000: 175; Cahen, 1940: 188; Crawford, 1959: 138; Hıttı, 1951: 575; O'Leary , ty; 215; Yazılıtaş, 2010: 192-193; Röhrıcht, 1967: I, 218; Ayrıca el-Müsta'lî hakkında daha çok bilgi için bkz. DİA, 2006: XXXII, 115).

Bütün bu olayların ışığında Melik Rıdvan' ın Haleb' de Şiî hutbesi okutmasının arka planı olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Melik Rıdvan, siyasî ittifak olarak Fâtımîler' e başvurmuştu. Ancak gördüğümüz gibi Fâtımî elçisi, Melik Rıdvan' a daha başka birçok konuda vaadler verdi. Özellikle mal, para gibi ekonomik kavramların Melik Rıdvan' a destek için sunulmak istenmesi, Melik Rıdvan' ın iktisadî olarak da zor durumda olduğuna işaret olabilir. Melik Rıdvan' ın Şiî yanlısı müneccimi el-Hâkim Esad' ın ve Haleb' deki Batınî topluluğun, Fâtımîler ile Melik Rıdvan' ın durumu hakkında görüş alışverişi yaptıkları düşünülebilir.

3.10. Melik Rıdvan' ın Şiî Hutbesi Okutmasına Sünnî Dünyadan Tepkiler ve Hutbenin Abbâsî Halifesi Adına Çevrilmesi

Melik Rıdvan' ın beklenmedik şekilde hakimiyeti altındaki yerlerde Şiî hutbesi okutmasına Sünnî İslâm dünyasından tepki yağdı. Melik Rıdvan, bazı emîrler tarafından ağır ithamlarla suçlandı ve tehdit edildi. Melikliğinin en değerli adamlarından Antakya Hakîmi Yağısıyan ve Suruc Hakîmi Sökmen bin Artuk, Melik Rıdvan' ın Fâtımî halifesi adına hutbe okuttuklarını duyunca derhal Haleb' e geldiler. Haleb' de Melik Rıdvan ile hutbeyi Abbâsî halifesi adına çevirmesi için konuştular.

[1] Bir süre sonra el-Acemî Mısır' agitmiş yerine kardeşi Ebû'l-Fazl Ahmed bin Ebi Usame el-Halebî geçmiştir (İbnü'l-Adîm, 1954:II, 128).
[2] Şiî hutbesi, Şeyzer ve Antakya' da okunmamıştır (İbnü'l-Esir, 1987: X, 225).

Aksini yapması halinde onu tehdit ettiler. Ayrıca kaynaklarda açık bir şekilde belirtmese de Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk' da Melik Rıdvan' ı azarlamış ve ağır bir şekilde tenkit etmiş olmalıdır. Belki de Sultan Berkyaruk, Yağısıyan ile Sökmen' i Melik Rıdvan' ı tedip etmekle görevlendirmişti. Melik Rıdvan, Şiî hutbesi okutması nedeniyle gelen baskılar karşısında zor durumda kalmıştı. Bu nedenle o, hem iki değerli dostu Yağısıyan ile Sökmen' i kaybetmemek hem de Fâtımîler' in verdikleri sözleri yerine getirmediklerini gördükten sonra Şiî hutbesini kaldırmaya karar verdi. Böylece dört cuma günü Haleb ve ona bağlı yerlerde okunan Şiî hutbesi, önce Abbâsî Halifesi Mustazhir (1094-1118) sonra Sultan Berkyaruk sonra da Melik Rıdvan' ın isimlerinin zikredilmesiyle okunan Abbâsî hutbesi sebebiyle kaldırıldı. Ayrıca Melik Rıdvan, bu hareketi nedeniyle Abbâsî Halifesi Mustazhir' den özür dilemek için Bağdad' a elçi gönderdi. Bu davranışın devamı olarak Haleb kadılığı ve hatipliğine Ebû Ganaim yeniden getirildi. ez-Zevzenî el-Acemî öldürüldü. Haleb' de Batınîlere takip uygulandı. Bazıları katledildi (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 129; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 270; 1987: X, 225; Azîmî, 2006, 36; Sevim, 2000: 175-176).

3.11. Melik Rıdvan' ın Hıms Seferi

490/ 1097 yılında Haleb' de önce Şiî hutbesini okutan gelen tepkiler üzerine hutbeyi tekrar Abbâsî halifesi adına çeviren Melik Rıdvan, hutbe konusunda kendisini azarlamaya gelen Yağısıyan ve Sökmen bin Artuk ile Hıms seferine çıktı. Belki de Yağısıyan ve Sökmen, onun hutbeyi Abbâsî halifesi adına çevirmesi için Melik Rıdvan' a Hıms' ı almada yardım edeceklerini vaad etmişlerdi. Bir şekilde Yağısıyan ve Sökmen ile anlaşan Melik Rıdvan, onlarla birlikte ilk önce Hıms' a yakın olan Şeyzer[1] şehrine gitti. Burada bir süre konaklayan Melik Rıdvan ile emîrler, daha sonra Hıms' ı almak için harekete geçtiler. Ancak Haçlıların Antakya' ya yaklaştığını haber alan Yağısıyan, derhal memleketine dönmek istedi. Melik Rıdvan ve emîrler oldukları yerde bir istişâre yaptılar. Yağısıyan hep birlikte Antakya' ya dönüp Haçlılarla savaşılmasını söylerken, Sökmen' de Diyarbekir' e gidip oraya hakim olduktan sonra buradan sağlanacak Türkmen kuvvetleri ile Antakya' ya gidilmesini uygun buldu. Melik Rıdvan' da Haleb' e dönme taraftarı olmalı ki iki emîrin dediğini de yapmadığını görüyoruz. Bu nedenle Melik Rıdvan ve

[1] Haleb' in güneybatısında olan bir yer (Hamevî, 1988: III, 383).

emîrler anlaşamadılar. Anlaşamamalarının nedenini Melik Rıdvan' ın veziri Ebû'n-Necm bin Bedi' olarak gören Yağısıyan ve Sökmen bin Artuk, ondan kurtulmak istediler. Bu nedenle onlardan korkan vezir Ebû'n-Necm, önce Hıms' a Cenâhüddevle' nin yanına sonra da Şeyzer' e gitti. Şeyzer Hakîmi olan İbn Münkız, Yağısıyan ve Sökmen' in kendisine ve şehrine bir kötülük yapacaklarını düşünüp derhal Haleb' e Melik Rıdvan' ın yanına geldi. Böylece Melik Rıdvan' ın bir harekâtı daha başlamadan bitmiş oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: 129-130; Sevim,2000: 176-177).

3.12. Melik Rıdvan' ın Ebû'l-Fazl el-Mevsul' u Vezirliğe Getirmesi

491/1098 yılında Melik Rıdvan, Hıms seferi sırasında Antakya' ya Haçlıların yaklaşmaları üzerine Yağısıyan ve Sökmen ile anlaşamayıp Haleb' e dönmüştü. Melik Rıdvan' ın veziri Ebû'n-Necm' de bu anlaşmazlıktan Yağısıyan ve Sökmen tarafından sorumlu tutulduğu için önce Hıms' a sonra da Şeyzer' e gitmişti. Böylece vezirsiz kalan Melik Rıdvan, bu makama Ebû'l-Fazl Hibetullah bin Abdülkâhir bin el-Mevsul' u tayin etti. Ebû'l-Fazl, bir süre vezirsiz kalan Haleb' in işlerini yola koymak için çok çalıştı. Fakirlere sadaka ve zekat verdi. Eli cömert olduğu için halk tarafından çok sevildi.

Ebû'l-Fazl, vezirlik makamına geldiğinde Haleb' in iaşe sorunu da vardı. Şehirde fiyatlar çok artmış bu nedenle açlık meydana gelmişti. Bu durumdan anlaşılan Haleb ve çevresinde bu yıl kıtlık olmuştu. İnsanlar o kadar çok açlık çekiyorlardı ki ölüleri yeme derecesine gelmişlerdi. Haleb bu durumdayken, Ebû'l-Fazl yöneticilik yeteneğini gösterip ürünleri bollaştırdı. Halkın ziraat yapmasının önündeki engelleri kaldırdı. Böylece kısa zamanda Haleb pazarları, eskisi gibi bereketli günlerine kavuşmuş oldu. Özellikle bu meselenin çözümlenmesi nedeniyle halk, Ebû'l-Fazl' ı destekledi. İbnü'l-Adîm bize bu durumu şöyle aktarır: "*Tüm sene de sadaka arttı. 3 bin mekûk*[1] *ürün artışından başka şehirde huzur, barış arttı. Müslüman esirler salıverildi*" (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 138; Sevim, 2000: 177).

[1] Mekûk bir hacim ölçü birimidir. 1 Mekûk= 4.125 litre. Kaynak: http://www.incemeseleler.com/fıkhi-meseleler/1578-islami-olcu-tarti-mesafe-birimleri.html

Böylece Melik Rıdvan, karakterli, cömert ve şefkatli aynı zamanda da iyi bir yönetici olan Ebû'l-Fazl' ı vezir tayin ederek halkın gözünde takdir kazanmış oldu.

3.13. Haleb Reisi el-Micenn' in Öldürülmesi

490/1097 senesinde Haleb reisi olarak Melik Rıdvan' ın yönetiminde çalışan el-Micenn' in, Haleb halkına zulüm yaparak, yolları kesip hırsızlık ve talan etme ile uğraşarak bölgenin huzurunu bozduğunu görüyoruz. Yusuf b. Abak' ın öldürülmesinde önemli bir rol oynayan el-Micenn' in esasında çok da güvenilir bir kişi olmadığını kaynaklar bize belirtiyor. el-Micenn' in geçmişte yolları kesip eşkiyalık yapan bir çetenin lideri olduğu, bu suretle Kasımüddevle Aksungur' un da onun yöredeki hırsızları ve başıbozukları tanıyıp bertaraf edebileceğini düşünmesi ile el-Micenn' i Haleb reisliğine getirdiği kayıtlarda bulunmaktadır. Ancak çok göze batmasa da el-Micenn' in eski alışkanlıklarını bırakmadığı sırasıyla Aksungur, Tutuş ve Melik Rıdvan zamanlarında kötü işlerle uğraştığını görüyoruz. Bu nedenle Melik Rıdvan, onun kötülüklerine maruz kalan halkın arasında ciddi şayiaların dolaşması üzerine el-Micenn' den Haleb' i terk etmesini bildirdi. Bu durumu kabul etmeyen el-Micenn, adamlarına Melik Rıdvan' a ait her şeyi yağmalamalarını söyleyerek Haleb kalesine saklandı. Bunun üzerine Melik Rıdvan, onu kalede kuşattı. Bu sırada Haleb reisliğine Said bin Bedi' nin getirildiği halka duyuruldu. Kısa süre sonra saklandığı yerde bulunan el-Micenn' e aylarca işkence yapıldı. Melik Rıdvan, bu zamana kadar yaptığı kötü işler için ona çok ağır cezalar verdi. Belki de kaynakların zikretmediği ancak Melik Rıdvan' ın ona söyletmek istediği bazı konular vardı. Bir süre sonra 491/1098 yılında el-Micenn, bütün yakınları ile birlikte öldürüldü. Böylece Melik Rıdvan ve Haleb şehri, büyük bir beladan kurtulmuş oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 140[1]; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 255; 1987: X, 214; Sevim, 2000: 177-178).

[1] İbnü'l-Adîm bu kayıtta, el-Micenn' in maruz kaldığı işkenceleri detaylı bir şekilde anlatır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HAÇLILARIN SURİYE' YE GELMELERİ ve ANTAKYA KUŞATMALARI

4. HAÇLILARIN SURİYE' YE GELİŞ SÜRECİ

4.1. I. Haçlı Seferi' nin Oluşmasındaki Etkenler ve I. Haçlı Seferi

Selçukluların düzenlenmesine büyük oranda sebep olduğu, dünya tarihini fevkalâde etkileyen olaylardan birisi de Haçlı seferleridir. Selçuklular Horasan'da kurulduktan sonra topraklarını hızla batıya doğru genişletmişlerdir. Selçuklular bu hareketi yaparken batı komşuları olan Bizans, Ermeni ve Arap devletlerininde egemenliklerini bazen sınırlamışlar bazen de tamamen ortadan kaldırmışlardır. İşte bu nedenledir ki Bizans İmparatorluğu Selçuklular karşısında çok ciddi toprak kayıplarına uğramış, Anadolu' nun büyük bir bölümünü kaybetmiştir. Hatta Selçuklu akınları Üsküdar' a ulaşmıştır. Bizans' ın bu kötü durumunda 474/1081 yılında Bizans tahtına oturan I. Aleksios Komnenos, Balkanlarda Normanları ve Peçenekleri bozguna uğratmış[1], Selçuklular ile de kıran kırana savaşmayı yeğlemişti. Ancak plânları Selçuklular karşısında tutmayan I. Aleksios, onları başta İznik olmak üzere Marmara kıyılarından atamamıştı. Bu durum üzerine Bizans İmparatoru, Avrupa' dan Türk akınları için yardım istedi. İlk olarak bu yardım çağrısını yoksul Avrupa halkı pek önemsemedi. Bunun üzerine Papa II. Urbanus 488/1095 yılında 300 din adamı ile Clermont' ta oluşturduğu konsilde, Hristiyan Avrupa halkını doğuya yapılacak Haçlı seferleri için ısrarla davet istedi. Ayrıca sefere katılacakların cennete gideceğini, günahlarının Tanrı katında bağışlanacağını bildirdi. Bunun üzerine bir de doğunun zenginlikleri abartılarak Avrupa halkına anlatıldı. Zengin olma hayali kuran birçok kişi, coşku içinde Haçlı seferlerine gitmek için gerekli yerlere müracaat etmeye başladı. Bu heyecan ve pembe tablo içinde savaş tecrübesi olmayan ve disiplinsiz ilk Haçlı kafilesi 489/1096 yılında Avrupa' dan yola çıktı. Bu Haçlı kafilesinde keşiş Pierre Lermit, Walter Sans-Avoir, Reinhold von Breis, Walter von

[1] Bizans-Norman ilişkileri için bkz. (Gölgesiz Karaca: 2012: XXVII, I, 101-118).

Breteuil, Fulk von Orleans, Hugo von Tübingen, Albert von Zimmer vs. gibi Avrupa' nın çeşitli yerlerinden yöneticiler bulunuyordu. Avrupa' da geçtiği yerlerde halkı yağmalayan ve her yere zarar veren Haçlı kafilesi, İstanbul' a gelir gelmez İmparator I.Aleksios tarafından hemen gemilerle boğazın Anadolu tarafına geçirildi. Asya topraklarına basar basmaz şevk ile kendilerine anlatılanları derhal uygulamaya koyulan tecrübesiz Haçlı topluluğu, Selçukluların savaş kabiliyeti ve taktiği ile Türklerin kılıçlarından kurtulamayarak eriyip yok oldu.

490/1097 yılında Avrupa' nın ünlü şövalyelerinin ve baronlarının bulunduğu savaş tekniği ve disiplini açısından üst düzey Haçlı kafilesi, farklı liderlerin yönetimlerinde farklı tarihlerde İstanbul' a varmak kaydıyla parça parça toplanmışlardı. Bu Haçlı kafilesinde Vermandois Kontu Hugues, Normandiya Kontu Robert ve yeğeni Flandr Kontu II. Robert, Aşağı Loren Kontu Godefroi de Bouillon ve kardeşleri III. Eustace, Baudouin de Hainault, Normanlardan Bohemond, kardeşi Roger, yeğeni Tancred, amcası Sicilyalı Roger, Toulouse Kontu IV. Raymond de Saint-Gilles, Papa II. Urbanus' un temsilcisi Adhemar, Kont Rambaud von Orange, Gaston de Bearn, Gerard de Roussiollon, Raymond du Forez gibi soylu kişiler bulunuyordu. Farklı yollar ile bulundukları yerlerden İstanbul' a gelen Haçlı liderlerinden ilki Hugues idi. Godefroi, Bohemond, Robert, Raymond ve son olarak da Normandiya Kontu Robert' in İstanbul' a gelmesiyle, Haçlı liderleri Bizans İmparatoru I.Aleksios' un isteği üzerine Anadolu ve Ortadoğu' da alacakları bütün toprakları Bizans' a devredeceklerine dair istemeyerek de olsa ant içtiler. Çünkü bütün Haçlı liderleri kanıtlarını ileride göreceğimiz biçimde alacakları yerler ile doğuda kendi yönetimlerini kurmalarının hayali içindeydiler. Bu aşamadan sonra derhal Bizans gemileri ile Anadolu yakasına geçirilen Haçlı orduları, hemen Anadolu Selçuklu başkenti olan İznik'i kuşattılar. Bu sırada Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan, Doğu Anadolu' da fetihle meşguldü. İznik' deki Türk kuvvetleri şiddetle direniş göstermesine rağmen bir müddet sonra I.Kılıçarslan' dan yardım gelme ümitlerini kaybedince kaleyi gece karanlığında kaçmak suretiyle terk ettiler. Böylece İznik, Bizans' a devredilmiş oldu. Buradan Eskişehir' e güneye doğru yol alan Haçlılar, karşılarına çıkan Selçuklu kuvvetlerini mağlup ederek Konya' ya vardılar. Konya' da meşhur Meram bağlarında seferin yorgunluğunu bir hafta kadar burada konaklayarak atan Haçlılar, daha sonra Konya' nın doğusundaki Ereğli' ye vardılar.

Böylece Haçlılar, Kudüs' e doğru emin adımlarla yürümüş oluyorlardı (Bu başlıktaki bilgiler için bkz. İbnü'l-Esîr, 1979: X, 272-273; 1987: X, 227-228; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 41-42; Komnena, 1996: 300-330; Anonim Süryani, 1933: 69-70; Fulcherius, 2009: 45-70; Raimundus, 1968: 16-25; Albertus, 2009: 101-137; Demirkent, 1996: 20-28; Runciman, 2008: I, 65-150; Ostrogorsky, 2011: 329-347; Altan, 2008: Sayı 47, 75-94).

4.2. Haçlıların Antakya Önlerinde Görünmeleri ve Antakya Hakîmi Yağısıyan' ın Aldığı Önlemler

Haçlılar Ereğli' ye varınca burada bazı Haçlı liderleri ana ordudan ayrıldılar. Baudouin ve Tancred, Ermenilerin hakim olduğu Kilikya' ya (Çukurova) giderek buradaki birkaç Türk yerleşkesini ele geçirdikten sonra bölgeyi terk ettiler. Aslında Baudouin ve Tancred, Çukurova' yı kendilerine yurt tutmak istemişler, ancak buranın aşırı sıcağa ve bunaltıcı neme sahip olması nedeniyle bu fikirden vazgeçmişlerdir (Ersan, 1998: Sayı 13, 84).

Antakya' ya doğru ilerleyen ana Haçlı ordusu, kente yaklaşmakta iken Baudouin, Urfa Hakîmi Toros' un çağrısı ile Urfa' ya gitmişti. Kente vardığı zaman Toros tarafından sevinçle karşılana Baudouin' in kafasında Urfa' yı ele geçirmek vardı. Toros' un plânları ise farklıydı. O, Baudouin' i Türklere ve diğer Müslümanlara karşı kendi yanında bir güç unsuru olarak bulundurmak istiyordu. Bu nedenle bir süre sonra Urfa' daki diğer sözü geçen şahıslar ile anlaşan Baudouin, Toros' u öldürttü. Böylece o, Urfa yönetimini eline alarak doğudaki ilk Haçlı devletini 491/1098 yılında kurdu (Anonim Süryani, 1933: 70-71;Fulcherıus, 2009: 75-76; Demirkent, 1990: I, 38; Kanat ve Burçak, 2013: 84-86; Krey, 1921: 121-122).

Haçlılar, Antakya' ya varırken Artah[1]' a saldırmaya niyetlendiler. Bu durum üzerine Artah halkı, Antakya' da bulunan Yağısıyan' dan yardım istedi. O da derhal harekete geçerek Haçlıları yakın takibe alıp bu yörelerde birtakım savunma tedbirleri aldı (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 131). Bir süre sonra da Haçlılar, Antakya önlerine geldiler.

[1] Haleb-Antakya arasında bir yerleşim yeri (Hamevî, 1988: I, 140-141).

Antakya Hakîmi Yağısıyan, 491/1098 yılında Haçlıların topraklarına yaklaşması üzerine kale savunması için tedbirler aldı. O, kentteki Hristiyanları ihanet edebileceği düşüncesiyle kaleden çıkardı. Şehrin surlarının etraflarına hendek kazdırdı. Surların ve burçların her tarafına gözcüler yerleştirdi. Güvenilmeyen askerlerin ve halkın surlara yaklaşmaları yasaklandı. Oğullarından Şemsüddevle' yi derhal Haleb Meliki Rıdvan, Dımaşk Meliki Dukak, Hıms Emîri Cenâhüddevle, Mirdasî Emîri Vessab bin Mahmud ve diğer kabile reislerine gönderdi. Diğer oğlu Muhammed' i de Büyük Selçuklu Devleti Musul valisi Kürboğa, Suruc Emîri Sökmen bin Artuk, Sincar Emîri Arslantaş, Samsat Emîri Süleyman bin İlgazi ve bölgedeki diğer Türkmen beylerine gönderdi. Kendisi de şehre erzak ve edevât takviyesi yapıp askerî kuvvetlerini hazır tutarak Haçlıları beklemeye başladı (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 130; İbnü'l-Esîr, 1987: X, 229; Sevim, 2000: 183; Usta, 2008; 52).

4.3. Emîr Kürboğa Yönetimindeki Selçuklu Ordusunun Haçlılara Karşı Sefere Çıkması

Haçlıların 491/1098 yılında Antakya' ya yaklaşmaları üzerine Yağısıyan derhal oğullarını bölgedeki Müslüman emîrlere, Haçlılara karşı cihad çağrısı yapmak için göndermişti. Büyük Selçuklu Devleti' nin Musul valisi olan Kürboğa' da el-Cezîre bölgesinin en güçlü emîri olarak Selçuklu ordusunun başına geçti[1]. Kürboğa' nın ordunun başına geçme konusunda Sultan Berkyaruk' dan özel buyruk alıp almadığı kaynaklarda zikredilmiyor. Ancak bizim kanaatimiz şudur ki, cihada çağrılan bütün emîrler zaten Büyük Selçuklu vasalı idi. Kaynaklar belki de bu yüzden Sultan Berkyaruk' un ismini zikretme gereği duymamıştı. Bu görüşümüzü Haçlı kaynakları da desteklemektedir. Çünkü onlar Yağısıyan' ın Sultan Berkyaruk' a doğrudan yardım çağrısı yaptıklarını yazarlar (Fulcherıus, 2009: 77; Albertus, 2009; 249-251). Bu nedenle biz, o zaman ki Müslüman devletlerin hamisi olan Sultan Berkyaruk' un

[1] Kürboğa' nın İslâm ordularının başına geçmesinin kendi isteğimi yoksa Sultan Berkyaruk' un dileği olarak mı gerçekleştiği kaynaklarda açık bir şekilde ifade edilmiyor. Sadece Urfalı Mateos, Sultan Berkyaruk' un adını zikrediyor (Urfalı Mateos, 1987: 196). Diğer taraftan araştırmacılarda bu konuda ikileme düşmüş durumdadır. Çoğunluk Kürboğa' nın Sultan Berkyaruk' un haberi olmadan böyle büyük bir işe kalkışamayacağını belirtmektedir (Demirkent,1990: I, 41; Turan, 1993: 229-230; Sevim, 2000: 184; Özaydın, 2001: 95). Ancak Erdoğan Merçil, aynı görüşte değildir. O, kaynakların bu konu hakkında sessiz kalmasına ve Sultan Berkyaruk' un o zaman ki sıkışık durumuna vurgu yaparak Kürboğa' nın kendi salâhiyetini kullandığını belirtiyor (Merçil, 2011: 128-129).

Kürboğa' nın Selçuklu ordusunun başına geçmesinden haberi olduğunu tahmin ediyoruz.

Kısa sürede büyük bir topluluk haline gelen Emîr Kürboğa idaresindeki Selçuklu ordusu, derhal Haçlıların elinde olan Urfa' yı kurtarmak için harekete geçti. Şehiri güçlü ordusu ile ciddi bir şekilde sıkıştıran Kürboğa, içeridekilerin ikmâl almasını engellemek için de etraftaki mahsülleri yok ediyordu. Bütün bu hareketlere rağmen Baudouin, Urfa' yı şiddetle savundu. Bunun üzerine sonuç alamayacağını anlayan Kürboğa bir ayı geçkin süredir muhasarasında bulunduğu Urfa önlerinden ayrılarak, Suriye bölgesine hareket etti[1] (Anonim Süryani, 1933; 71; Demirkent, 1990: I, 41-42; Sevim, 2000: 184-185). Suriye bölgesindeki Müslüman emîrlerde Kürboğa yönetimindeki Selçuklu ordusunu bekliyorlardı. Zira Haçlılar, hem Antakya' yı kuşatmışlar hem de bölgeyi talan etmişlerdi. Bu nedenle Kürboğa' nın Urfa kuşatmasında çok zaman harcaması Müslümanların kaderi için iyi olmamıştı. Ancak Kürboğa, Urfa' yı kuşatmakta haklıydı. Çünkü amaç, cihad etmekti. Urfa' da Kürboğa' ya en yakın Haçlı kontrolündeki yer idi. Bu nedenle Kürboğa' nın kritik hatasını, Urfa şehrinin kısa sürede düşüp düşmeyeceğini kestirememiş olmasının Haçlıların zaman kazanmasına neden olduğunu düşünüyoruz.

4.4. Antakya' nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilmesi

Kudüs' ü Müslümanlardan kurtarmak için bin bir güçlükle yola çıkan Haçlılar, bütün yorgunluklarına rağmen içlerindeki zengin olma, kendi hakimiyetini kurma gibi çıkar duyguları neticesinde şevkle kuşattıkları İznik' i alarak Bizans' a vermişlerdi. Daha sonra Selçuklu pusuları ve vur-kaç taktiklerine rağmen Anadolu' yu geçmeye muvaffak olan Haçlılar, 491/1098 yılında Antakya' ya geldiler. Şehrin surları önünde her Haçlı lideri, kendi karargâhını kurdu. Antakya şehrinin tahkimâtı çok iyiydi. Yağısıyan, şehri ve kaleyi Haçlılara karşı şiddetle müdafaa etmek için her şarta sahipti. Şehir surlarının hemen yanından geçen Asi nehri[2] de Haçlılara güçlük çıkartacak doğal bir engeldi. Bu nedenle Haçlı liderlerinin kuşatma çalışmalarında güçlü bir işbirliği içerisinde olmaları gerekmekteydi. Bunu çok iyi bilen Haçlılar,

[1] Kürboğa' nın Urfa kuşatması hakkında İslâm kaynaklarında bilgi yoktur. Haçlı kaynakları bu konudan bahsederler.
[2] Haçlı kaynaklarında Orontes olarak geçer.

kendi aralarında kuşatılacak yerleri paylaştırarak işe koyuldular. Bu arada uzun yoldan gelmeleri ve çok kalabalık olmaları sebebiyle Haçlılar, erzak sıkıntısı çekmeye başlamışlardı. Bu nedenle bazı Haçlı liderleri ve askerler, etrafta yiyecek bulmaya çıktılar. Bu sırada yiyecek bulmak için Haleb mıntıkalarına kadar gelen Haçlılar, çevreyi yağmalamaya başladılar. Haçlıların açlıkla mücadele etmelerini avantaj olarak gören Yağısıyan, yine de Haçlıların sıkıştırmaları karşısında oğlu Şemsüddevle' yi kendisine en yakın Müslüman emîr olan Melik Rıdvan' a göndererek onun yardımını rica etti. Ancak Yağısıyan' ın içine düştüğü durumu çok da dert edinmeyen Melik Rıdvan, yanında bulunan Sökmen bin Artuk ve Haleb askerlerini bazı faaliyetlerde bulunmaları için Şemsüddevle ile birlikte Antakya' ya gönderdi[1]. Ancak Haçlıların etrafa dağılmaları nedeniyle her tarafta Haçlı grubu bulunuyordu. Bu nedenle Haleb askerleri Harim[2]' e gittiler. Haçlı askerleri de bunun üzerine Harim' e geldiler. Haleb askerleri bu manevra üzerine derhal Haleb' e çekildiler[3]. Böylece Melik Rıdvan' ın askerleri bir icraat gerçekleştirememiş oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 132).

Büyük bir istekle Antakya' yı kuşatan Haçlılar, muhasaranın uzaması nedeniyle zor günler geçiriyorlardı. Açlığın boyutları endişe verecek boyutlara ulaşmıştı. Her türlü hayvan, bitki yeniliyordu. Hatta ölü insan yiyenler de vardı. Bu güç şartlar sebebiyle Haçlı askerlerinin çoğu öldü . Avrupa' ya dönmek isteyenler de az değildi. Haçlı liderlerinden Kont Blois da, Haçlı ordusunu terk edenlerdendi (Fulcherıus, 2009: 79-81; Radulfus, 2005: 80-81; Runciman, 2008:I, 170). Haçlıları bu korkunç durumdan kurtarmak için Doğu Hristiyanları harekete geçti. Toros dağlarında bulunan Ermeni prensleri, Haçlı askerlerini rahatlatacak kadar yiyecek gönderdiler. Diğer Hristiyan kavimlerde aynı şekilde davrandılar (Urfalı Mateos, 1987: 192-193). Diğer yandan Kıbrıs Dükalığı' da Haçlılara deniz yoluyla yiyecek takviyesi yaptı (Runciman, 2008: I, 170; ayrıca Haçlılar ile Ortadoğu Hristiyan kavimlerinin ilişkileri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hıtti, 2011: I/2, 255-259).

[1] İbnü'l-Adîm' in bu kaydını Haçlı kroniği *Anonymi Gesta* yazarı (Anonymi Gesta, 1962: 35-36), Haçlıların bölgeye yerleşmeye çalışırken Melik Rıdvan ve Sökmen' in Haçlılara saldırdıklarını anlatır. Amin Maalouf' da eserinde Haleb bölgesini yağmalayan Haçlılara karşı Melik Rıdvan' ın bizzat ordusu ile Haleb' den çıkarak onlarla savaştığını ancak yenildiğini belirtir (Maalouf, 2013: 38-39).

[2] Haleb-Antakya arasında bir yer (Hamevî, 1988: II, 205).

[3] Haleb askerlerinin Harim' den çekilmesi üzerine şehre Ermeniler sahip olmuştur. Ermenilerin burada Haçlılar ile işbirliği yaptığını anlamaktayız.

Çevreden yardım aldıktan sonra Haçlılar güçlerini toplayarak Antakya kuşatmasını şiddetlendirdiler. Birçok saldırılarda bulundular. Surların üstüne çıkmaya çalıştılar. Ancak bir sonuca ulaşamadılar. Bu durum böyle gitmezdi. Kürboğa' nın ordusu da Antakya' ya gelmek üzereydi. Bu nedenle bir şeyler yapmak lazımdı. İşte tam bu esnada şehrin vadiye bakan burçlarından birinin muhafızı aslen Ermeni olan, Yağısıyan' ı pek sevmeyen ama bu duygusunu belli etmeyen Fîrûz adlı bir zırh ustası, surlardan eğilerek o bölgedeki Haçlılara, söylediği gece burcun önüne gelmelerini, şehri Haçlılara teslim edeceğini bildirdi. Fîrûz' un söylediği grup, Bohemond ve askerleri idi. Bu durumu avantaja çevirmek isteyen Bohemond, çıkarların havada uçuştuğu bir zamanda öteki Haçlı liderlerini toplayarak, Antakya' nın alınması halinde kimin yöneteceğini sordu. Herkes yönetime talip olduğu için bu suâl tartışmalara yol açtı. Bunun üzerine Bohemond, herkesin kenti sıkıca kuşatmasını kim şehre girmeye başarılı olursa onun Antakya' yı idare edeceğini söyledi. Bütün Haçlı liderleri bu öneriyi kabul ettiler. Bohemond' da derhal Fîrûz' un dediği zaman da görevli olduğu burca gitti. Fîrûz, Haçlı askerlerini surlardan yukarı çekti. Yukarı çıkan Haçlılar, muhafızları öldürdüler. 491/1098 yılının Haziran ayında Haçlılar, Antakya şehrini ele geçirdiler. Böylece Bohemond Antakya' nın yönetimini eline almış oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 134; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 274-275; 1987: X, 229; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 44; Azîmî, 2006: 37; Ebü'l-Fidâ, 1997: II, 26-27; Urfalı Mateos, 1987: 196-197; Ebû'l-Ferec, 1999: II, 339; Mihail, 1944: II, 45; Fulcherıus, 2009: 82-83; Radulfus, 2005: 88-91; Albertus, 2009: 283-285; Anonymi Gesta, 1962: 44-48; Raımundus, 1968: 47; Anonim Süryani, 1933: 71; Krey, 1921: 151; Raumer, 1890: 43; Sybel, 1844: 382-402; Cahen, 1940: 215; Grousset, 1934: I, 92-96; Röhrıcht, 1901: 126-127).

4.5. Yağısıyan' ın Ölümü

Haçlılar 491/1098 ' de Antakya şehrine girdikten sonra sabahı beklediler. Sabah olunca boruları çaldılar. Boruların çalındığını duyan Antakya halkı korkudan kapkatı kesildi. Herkes sağa sola kaçışmaya başladı. İçkale de bulunan Yağısıyan, kentin Haçlılara geçtiğini anlayınca hemen kalenin dağ tarafındaki kapısından maiyyeti ile birlikte çıktı. Bu sırada Haçlılar, Antakya halkını katlediyorlardı. Kıyım o kadar korkunçtu ki kent adeta kırmızıya boyanmıştı. Ayrıca Yağısıyan, şehirden kaçarken

ailesinden herkes yanında değildi. Akrabalarının büyük bölümünü içeride bırakmıştı. Bu koşullar altında kentten uzaklaşan Yağısıyan, Haleb' e beş fersah uzaklıkta yer alan Ermenaz' a geldiğinde üzüntüsünü atlatamamıştı. Ailesini kalede bırakmanın verdiği keder ve vicdan azabı içerisinde kendini kaybeden Yağısıyan, atından düştü. Adamları onu tekrar atına bindirdiler. Ancak o yeniden düştü. Yağısıyan' ın kendine gelemeyeceğini anlayan adamları, onu bir kenara bırakarak yollarına devam ettiler. Bir müddet sonra Yağısıyan' ın bulunduğu yerden geçen Ermeniler, Yağısıyan' ı tanıyarak başını gövdesinden ayırdılar. Onun başını Haçlılara götüren Ermeniler, büyük mükafat aldılar[1] (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 135; İbnü'l-Esîr,1979: X, 275; 1987: X, 230; Ebû'l-Ferec, 1999: II, 339; Raımundus, 1968: 48; Anonymi Gesta, 1962: 48; Albertus, 2009: 287; Radulfus, 2005: 93-94; Fulcherıus, 2009: 83).

4.6. Selçuklu Ordusunun Antakya' yı Kuşatması ve Melik Rıdvan' ın Tutumu

Haçlıların Antakya' yı ele geçirmesinden bir müddet sonra Kürboğa yönetimindeki Selçuklu ordusu, Antakya önlerinde göründü. İçkaledeki Müslümanlar, Selçuklu ordusunu görünce moral olarak yükseldiler. Haçlılar ise telâşlandılar. Çünkü yanlarında kuşatmaya dayanacak erzak, mühimmat yoktu. Bu durum da onları büyük bir karamsarlık kapladı. Selçuklu ordusu şehrin surlarına yaklaşıp karargâhını kurdu. Orduda Haleb kuvvetleri hariç bölgenin bütün Müslüman emîrleri ve askerleri bulunuyordu. Selçuklu ordusu, fazla vakit kaybetmeden şehri muhasara altına aldı[2]. İçkalede de Müslümanların olması nedeniyle Haçlılar iki ateş arasında kalmışlardı. Ayrıca açlık yeniden zuhur etmişti. Zenginler hayvanlarını kesip yerken fakirler, yiyecek vasfı taşıyan her şeyi makbul sayıyorlardı. Bu şartlar altında Haçlıların dayanamayacağı belliydi. Kürboğa, kuşatma esnasında emîrlere çeşitli görevler verdi. Ahmed bin Mervan' ı içkaleye göndererek oradaki Müslümanlar ile irtibat kurdu. Bütün bu iyi gelişmelere rağmen Selçuklu ordusunda

[1] İbnü'l-Kalânisî, Yağısıyan' ın attan düştüğünü, hizmetçilerinin onu tekrar ata bindirdiğini, ancak onun dengesini kaybetmesi nedeniyle tekrar attan düşmesi sonucu öldüğünü belirtirken (İbnü'l-Kalânisî, 1932: 44), Azîmî, Yağısıyan' ın susuzluktan öldüğünü aktarıyor (Azîmî, 2006: 37).

[2] Taner Atmaca, çalışmasında bu konu ile ilgili Melik Rıdvan' ın hükümdarlığı süresince Haçlılara karşı güç duruma düştüğünü hatta onun Antakya' yı Haçlıların elinden almak için kuşattığını ancak alamadığını belirterek çok ciddi bir ilmî hataya düşmüştür. Zira Antakya kuşatmasını Melik Rıdvan değil Musul Emîri Kürboğa icra etmiştir. Taner Atmaca, çalışmasında Kürboğa' nın adını bile zikretmemiştir. Halbuki yararlandığını belirttiği kaynaklarda bu mevzular açık bir şekilde belirtilmektedir (Atmaca, 2010: 20).

bir durgunluk hakimdi. Emîrler arasında cihad heyecanı yoktu. Bu durumu Kürboğa' nın emîrlere küçümseyerek davranması, kötü muamele etmesi, tavsiyeleri dinlemeyerek kendi başına buyruk hareket etmesi gibi nedenlere dayandırabiliriz. Bu sayede güçlü asker topluluklarına hüküm eden emîrler, isteksiz tavır sergileyerek muhasaranın verimliliğini ve şiddetini düşürüyorlardı. Bu olumsuz durumun üzerine bir de Melik Rıdvan' ın Kürboğa' ya gönderdiği heyet eklenince emîrler, özellikle Melik Dukak ve Cenâhüddevle kuşkulanmaya başladılar. Melik Rıdvan' ın Kürboğa' ya niçin heyet gönderdiğini ve bu heyetin temaslarının içeriğini bilmiyoruz. Ancak şunu kesin bir şekilde belirtebiliriz ki, Melik Rıdvan Selçuklu ordusunun Antakya kuşatmasından zaferle ayrılmasını istemiyordu. Çünkü Kürboğa, Antakya' yı alırsa Haleb' i de Melik Rıdvan' dan isteyecekti. Ayrıca Kürboğa' da Tutuş' un kendisini ve kardeşini Hıms' da hapsetmesini unutmamıştı. Bu nedenle o, Melik Rıdvan' dan intikam almak isteyebilirdi. Bu duygularını niçin Tutuş' un diğer oğlu Melik Dukak' a karşı beslemediğini bilmiyoruz. Ancak Kürboğa' nın Antakya' yı aldıktan sonra Haleb ve Dımaşk' ı Tutuş' un nesebinden almak istediğini tahmin ediyoruz. Bütün bu sorunlara ilaveten Melik Rıdvan ile Melik Dukak ve Cenâhüddevle arasındaki hasımlık da Selçuklu ordusunun muazzamlığına gölge düşürüyordu.

Haçlılar ise kuşatma esnasında ümitsizlik içinde iken, Kürboğa' ya Antakya' yı eman vermek şartı ile teslim edeceklerini bildirdiler. Ancak Kürboğa kabul etmedi. Haçlılar bu şekilde perişan halde bulunurken, Antakya' nın büyük kiliselerinden birinde güya kutsal bir mızrak bulmaları sonucu büyük moral kazanmışlardı[1]. Bu nedenle Kürboğa' nın karşısına çıktılar. Haçlılar aç ancak moralli bir şekilde Antakya' dan çıkarken, emîrler Kürboğa' ya çıkan Haçlıların derhal öldürülmesi gerektiğini söyledi. Kürboğa ise bu öneriye uymayarak hepsi çıktıktan sonra öldürüleceğini söyledi. Hatta Haçlıları öldürenlere bizzat gidip mani oldu. Haçlıların hepsi çıktıktan sonra yerlerini alan iki ordu arasında yapılan savaşta kazanan, Haçlılar oldu. Müslümanlar, emîrlerin Kürboğa' ya kin beslemeleri nedeniyle yenildiler ve dört bir tarafa dağıldılar. Selçuklu ordusunun yenildiğini gören içkaledeki Müslümanlar, eman dileyerek içkaleyi de Haçlılara teslim ettiler. Emîrler, askerleri ile ülkelerine dönerken Kürboğa' da önce Haleb' e sonra memleketine gitti. Böylece Müslümanlar, Haçlılara karşı her bakımdan üstün oldukları halde onları

[1] Haçlı kaynakları, bu kutsal mızrağın bulunuşunu kroniklerinde abartılı bir şekilde anlatırlar.

Suriye' den atamamışlardı. Haçlıların bundan sonra Müslümanlar arasındaki karışıklıklardan da yararlanarak bölgedeki en önemli aktörlerden biri olmalarını engelleyememişlerdir. Haçlıların bölgede güçlenmelerinden ise en zararlı çıkacak olan Haleb Meliki Rıdvan olacaktır (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 146-147; İbnü'l-Esîr, 1987: X, 230-231; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 46; Azîmî, 2006: 37; Fulcherıus, 2009: 90; Radulfus, 2005: 109-110; Albertus, 2009: 335-337; Raımundus, 1968: 59-64; Hagenmeyer, 1901: 89).

BEŞİNCİ BÖLÜM

HAÇLILARIN HALEB HAVALİSİNİ ELE GEÇİRME FAALİYETLERİ

5. HAÇLILARIN HALEB BÖLGESİNDE GÜÇLENMELERİ ve MELİK RIDVAN

5.1. A'zaz Meselesi

491/1098 senesinde Haçlılar, İznik ve Urfa' dan sonra Antakya' yı da alınca büyük moral kazandılar. Haçlıların bu sevinçlerini takiben bölgede değişik olaylar görülmeye başlandı. Melik Rıdvan' a bağlı A'zaz[1] Emîri Ömer, Hristiyan karısınında etkisiyle Melik Rıdvan' a isyan etti. Haçlıların Antakya' ya yerleşmesinden de güç alan Ömer, derhal Haçlılardan yardım istedi. Melik Rıdvan, Ömer' in isyanını öğrenince hemen A'zaz' a gidip onu tedip etti. Bu sırada Haçlı liderleri Godefroi ve Raymond St. Gilles[2], Antakya' dan çıkarak A'zaz' a geldiler. Bu durum üzerine Haleb kuvvetleri, A'zaz' dan çekildiler. Şehirde bir süre duran Haçlılar, burada sükûnu sağladıktan sonra tekrar Antakya' ya döndüler. Raymond St. Gilles, Ömer' in oğlunu da yanına rehin aldı. Haçlıların geri dönmesinden faydalanmak isteyen ve Ömer' e oldukça sinirlenen Melik Rıdvan, bu sorunu kökünden çözmek için 40 bin kişilik (Albertus, 2009: 351) bir ordu ile A'zaz' ın üzerine yürüdü. Bunu öğrenen şehir hakîmi Ömer, kaleyi savunma hazırlıklarına girişti. Kalenin tahkimâtını yaptıktan sonra Haçlılara da haber uçurarak beklemeye geçti. Melik Rıdvan, A'zaz önlerine gelerek şehri kuşatmaya başladı. Haleb askerlerinin şiddetli çıkışlarını bir yandan savunma gayreti içinde olan Ömer, diğer yandanda Haçlıları dört gözle beklemekteydi. Bir süre sonra Haçlılar göründü. Sayıları 30 bin kişi idi (Albertus,

[1] Haleb' in kuzeyinde bir belde (Hamevî, 1988: IV, 117).

[2] A'zaz olayının geçtiği tek Haçlı kroniğinin yazarı olan Albertus, A'zaz yöneticisinin Godefroi' den yardım istediğini, Ömer' in (kayıtta Ömer adı yoktur) bizzat Antakya' da bulunan Godefroi' nin huzuruna çıkarak Melik Rıdvan' a karşı onun yardımına ihtiyacı olduğunu, yardım ettiği takdirde Haçlıların emrine gireceğini, iyi bir vasal olacağını, tek isteğinin güçlü bir orduya sahip olan Melik Rıdvan yönetiminden kurtulmak olduğunu bunun için Haçlılara her türlü desteğ i vereceğini söyleyerek onu ikna etmeye çalıştığını, nihayetinde Godefroi' nin diğer Haçlı liderlerini de yanına alarak A'zaz' a doğru gittiğini yazar (Albertus, 2009: 347-349).

2009: 353). Haçlıların geldiğini öğrenen Melik Rıdvan, hemen kuşatmayı kaldırarak şehirden biraz uzaklaştı. Çevredeki Haçlı hacılarına saldırdı. Belli ki Haçlıların gitmesini bekleyip onlar Antakya' ya döndüktan sonra tekrar A'zaz' a saldıracaktı. Ömer hemen Haçlıları şehre aldı. Melik Rıdvan' dan korkan Ömer, Haçlıların gitmesini istemiyordu. Ancak Melik Rıdvan' ın Haçlılara saldırdığını haber alan liderler, onun üzerine gitmek için sabırsızlanıyorlardı. Haçlılar, isteklerini yerine getiremediler. Çünkü Melik Rıdvan' ın kurduğu pusular ve çevreyi çok iyi bilmemeleri onları ürküttü. Biraz daha A'zaz' da kalan Haçlı liderleri, Ömer' i kendilerine bağlayarak oradan uzaklaştılar. Haçlıların bölgeden gittiğini haber alan Melik Rıdvan derhal A'zaz' a geldi ve şiddetle kaleyi muhasara etmeye başladı. Hazırlıksız yakalanan Haçlılara durumu bildirecek zamanı da bulamayan Ömer, Melik Rıdvan ile barış yapmak zorunda kaldı. Antlaşmaya göre Ömer, Melik Rıdvan' ı metbû tanıyacak, ona ait olan Haleb' in batısında yer alan Tellü Herâk, Melik Rıdvan' a verilecekti. Anlaşma yapıldıktan sonra Melik Rıdvan, Ömer' e güvenmediği için onu da Haleb' e götürdü. Ömer, bir müddet Melik Rıdvan' ın yanında kaldıktan sonra öldürüldü (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 141; Albertus, 2009: 345-357; Sevim, 2000: 189-190; Runciman, 2008: I, 197-198).

5.2. el-Bâre ve Maarratu'n-Nûmân' ın Haçlılar Tarafından Alınması

Antakya' ya sahip olduktan sonra bölgedeki diğer yerleşim yerleriyle de ilgilenmeye başlayan Haçlılar, hakimiyetlerini genişletmeyi amaçlıyorlardı. Böylece hem erzak ve mühimmat temini kolaylaşacak hem de kendilerine yaşama alanı oluşturmuş olacaklardı. Bu suretle A'zaz sorunu ile ilgilenen Haçlılar, akabinde Maarratu'n-Nûmân' ın batısında bulunan el-Bâre' yi (Hamevî, 1988: I, 319) almak için harekete geçtiler. Haçlı ordusunda Raymond St. Gilles, Godefroi, Bohemond, Flandre Kontu Robert gibi liderler bulunuyordu. Kalabalık Haçlı ordusu, bir müddet sonra el-Bâre önlerinde göründü. Melik Rıdvan' a bağlı bu kale, savunma hazırlıklarını yapamamıştı. Haçlılar hemen kaleyi muhasara altına aldılar. Şehirde her türlü erzak sıkıntısı olduğundan halk, Haleb' den yardım beklemekteydi. 491/1098 yılında bir süre kuşatmaya karşılık veren şehir halkı, beklenen yardımın Melik Rıdvan' dan gelmemesi üzerine eman ile şehri Haçlılara teslim etti. Ancak Haçlılar sözlerinde durmadılar. Halkın mallarını yağmaladılar. Birçoğunu öldürdüler

(İbnü'l-Adîm, 1954: II, 141; Albertus, 2009: 369-371; Raımundus, 1968: 73-74; Fulcherıus, 2009: 96[1]).

Haçlılar el-Bâre' yi aldıktan sonra burada biraz bekleyip güçlerini topladılar. Daha sonra yola koyulup 492/1099 yılında Haleb' e bağlı büyük bir yerleşim yeri olan Maarratu'n-Nûmân' a vardılar. Şehir halkı, Haçlıların geldiklerini öğrenince savunma hazırlıklarına başladı. Ayrıca Melik Rıdvan ve Cenâhüddevle' den yardım istedi. Haçlılar şehrin önünde karargâhlarını kurup muhasaraya başladılar. Maarra halkı, Haçlılara karşı müthiş direnç gösterdi. Bu şekilde şehri alamayacaklarını anlayan Haçlılar, ağaçtan merdiven ve mancınık yapmaya karar verdiler. Ancak çevrede çok az ağaç vardı. Bu nedenle uzaklara gidip ağaç bulup getirdiler. Yaptıkları savaş malzemeleri ile kuşatmayı şiddetlendirdiler. Ancak bir sonuca varamıyorlardı. Şehir halkı ve sur muhafızları Haçlıların bütün çabalarını boşa çıkarıyorlardı. Haçlılar aynı zamanda açlıkla da mücadele ediyorlardı. Bu nedenle Haçlı askerleri güçsüz durumda idi[2]. Haçlılar kuşatmayı bırakıp gidecekleri sırada şehrin surlarının gece boş bırakıldığını gördüler. Belki de halk ve muhafızlar, Haçlıların acınası hallerini göz önüne alarak rahatlamışlar ve güvenlik kontrollerini azaltmışlardı. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Haçlılar, yaptıkları merdivenleri surlara dayayarak surların üstüne çıktılar. Şehir halkı, sabah Haçlıları şehirde görünce korkudan dilleri tutuldu. Herkes evlere girip saklanmaya başladı. Haçlılar, halkın çoğunu kılıçtan geçirdiler[3]. İnsanları pazarlarda sattılar. Şehri tamamen yağmaladılar. Böylece Haleb' e bağlı bir şehir daha Haçlıların eline geçmiş oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 142-143; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 278; 1987: X, 231-232; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 46-47; Azîmî, 2006: 37; Fulcherıus, 2009: 96; Radulfus, 2005: 121-122[4]; Anonymi Gesta, 1962: 72-74; Raımundus, 1968: 75-79; Albertus, 2009: 375-377).

[1] Fulcherıus, harekâta sadece Bohemond ve Raymond' un katıldıklarını belirtmiştir.
[2] Haçlı kaynakları, Haçlıların Maarratu'n-Nûmân kuşatmasındaki açlıklarından ayrıntılı olarak bahsederler.
[3] İbnü'l-Adîm, 20 bin kişinin (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 142), İbnü'l-Esîr, abartılı olarak 100 bin kişinin öldürüldüğünü belirtir (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 232).
[4] Radulfus, bir Haçlı askerinin kulelerden birini ele geçirmesi üzerine Haçlıların şehri almaya muvaffak olduklarını belirtir.

5.3. Kellâ Savaşı

493/1101 yılında Melik Rıdvan, Haçlıların Haleb bölgesindeki faaliyetlerini durdurmak için hareket geçti. Böyle bir teşebbüse onun çok ihtiyacı vardı. Zira onu metbû tanıyan insanlar, Haçlılar karşısında zulüm görüyorlardı. Bu nedenle Melik Rıdvan' ın halk nazarındaki meşruiyeti sorgulanır hale geliyordu. Bütün bu gelişmeleri engellemek için Melik Rıdvan ordusuyla Haleb-Antakya arasında olan Esarib kalesine (Hamevî, 1988: I, 91) geldi. Burada biraz konakladıktan sonra Kellâ[1]' ya yöneldi. Melik Rıdvan' ın bölgede birtakım faaliyetlerde bulunduğunu haber alan Haçlılar, harekete geçerek el-Cezr[2], Zerdanâ[3] ve Sermin[4]' i ele geçirdiler. Buraları yağmaladıktan ve iaşelerini hazırladıktan sonra Melik Rıdvan ile karşılaşmak için Kellâ' ya doğru yola çıktılar. Haçlıların hedefi Melik Rıdvan' ı kesin bir şekilde bertaraf ederek onun topraklarına sahip olmaktı. Melik Rıdvan' ın bu sırada Haçlılar ile karşılaşmak için hazırlıklı olmadığını tahmin etmekteyiz. Çünkü o, Haleb' den çıktığı zaman bölgede var olduğunu ispat etmeye çalışmıştı. Haçlılarla bir meydan savaşını düşünmemişti. Bir müddet sonra Kellâ' ya gelen Haçlılar, burada karargâh kurup bekleyen Melik Rıdvan' ın ordusu ile karşılaştı. Melik Rıdvan' ın ordusunun kaç kişiden oluştuğunu bilmiyoruz. Ancak 5 ila 10 bin kişi aralığında olduğunu düşünüyoruz. Nihayetinde yapılan savaşta Melik Rıdvan, Haçlılar karşısında ağır bir yenilgi aldı. Aralarında emîrlerinde olduğu birçok Haleb askeri Haçlılara esir düştü. Böylece Melik Rıdvan ilk defa Haçlılar ile doğrudan savaşmış ve güçlerini anlamış oldu (İbnü'l-Adîm,1954: II,143-144; Azîmî, 2006: 38; Sevim,2000:192).

Haçlılar Melik Rıdvan' ın ordusunu Kellâ' da dağıttıktan sonra el-Cezr' e dönüp savunmasız olan Kefertab[5]' ı kolayca aldılar. Haçlıların kendi topraklarını hiç zorluk çekmeden ele geçirdiğini gören Melik Rıdvan, derhal Hıms Emîri eski veziri Cenâhüddevle' den yardım istemek için bizzat onun yanına gitti. Cenâhüddevle, Melik Rıdvan' ı fazla sevmemesine rağmen Haçlıların kendi topraklarında da

[1] Bu kalenin yerini tam olarak tespit edemedik. Ancak Haleb' in batısı veya güneybatısında olduğunu tahmin ediyoruz.
[2] Haleb' in batısında bulunan bir yer (Hamevî, 1988: II, 133-134).
[3] Haleb' in batısında bulunan bir yer (Hamevî, 1988: III, 136).
[4] Haleb civarında bir yerleşim yeri (Hamevî, 1988: III, 215).
[5] Haleb-Maarratu'n-Nûmân arasında bir kale (Hamevî, 1988: IV, 470).

gözlerinin olduğunu bildiği için ona katılmaya karar verdi. Bu sayede Melik Rıdvan ile Haleb' e giden Cenâhüddevle, bir müddet şehrin önünde konakladı. Daha sonra Melik Rıdvan' dan ilgi görmeyince Hıms' a döndü (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 144; Sevim, 2000: 192-193; Cahen, 1940: 228; Röhricht, 1898: 27-28).

5.4. Haçlıların Haleb' i Alma Girişimleri

Haçlılar Ortadoğu coğrafyasında Müslümanlara karşı üstünlüğü ele alsalar da daha başarılı olmak ve bölgede tutunabilmek için insan nüfusuna ihtiyaç duyuyorlardı. Haçlılar, bu handikaplarını Ortadoğu' daki yerel Hristiyan kavimlerden asker temin ederek ve birbirleri ile olağanüstü şekilde yardımlaşarak bertaraf edebiliyorlardı. Ancak yine de bu ihtiyacın giderilmesi zarureti kaçınılmazdı. Bu sebeple 495/1101 yılında Avrupa' dan Ortadoğu' ya gelmek için bir Haçlı ordusu yola çıktı. Haçlı ordusu, Anadolu' ya geldiği vakit Selçuklu-Dânişmendli ittifakı onları bekliyordu. İlk Haçlı seferinden ders çıkaran Müslümanlar, bu kez birbirleri ile yardımlaşarak Haçlıları kılıçtan geçirdiler. Böylece bu Haçlı seferi başarısız oldu[1].

495/1101 Haçlı seferinin başarısız olmasına rağmen Antakya' yı ele geçirdikten sonra egemenlik alanlarını daima genişletmek isteyen Haçlılar' ın en büyük istekleri Haleb' i almaktı. Bu nedenle onların sık sık Antakya' dan çıkarak Haleb topraklarına saldırdıklarını görüyoruz. Bu strateji ile daha şimdiden birçok kaleyi ele geçiren Haçlılar, artık Haleb' e sahip olma zamanlarının geldiğini hissetmişlerdi. Bu sebeple Antakya Haçlı Princepsi Bohemond ve yanındaki liderler, hemen harekete geçerek el-Cezr, Sermin ve diğer Haleb topraklarında toplandılar. Haleb' i almak için bütün plân, mühimmat ve hazırlıklarını tamamlayan Haçlılar, 495 başları/1101 sonlarında Haleb' i kuşatmaya gittiler. Bohemond ve yeğeni Tancred, Haleb yakınındaki Kuvayk çayının güneydoğusunda yer alan el-Müşerref' de karargâhlarını kurdular. Haleb şehrine casuslarını gönderen Haçlılar, Melik Rıdvan' ın kuşatmaya karşı zayıf ve güç durumda olduğunu, başarılı bir muhasarada şehrin kendilerine geçeceklerini öğrendiler. Bu durumda Haçlılar Haleb civarına daha da yaklaşarak şehri şiddetli bir şekilde muhasara ettiler. Haleb' i almakta kararlı olan Bohemond ve Tancred, şehrin

[1] 1101 Haçlı seferleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. (Demirkent, 2007: 125-177; 2007: 179-190; Kayhan, 2012: C. IV, II, 227-234).

çevresine hakim yerlere Haleb' in kuzeyindeki Meşhedü'l-Ceff, batısındaki Meşhedü'l-Dekke ve yine batısındaki Meşhedü'l-Karanbiyâ' ya kaleler yapmaya karar verdiler. Böylece Haçlılar gerektiği zaman sığınacak yapılar ve Haleb şehrinin ikmâl yollarını kontrol etmede güvenlik noktaları oluşturmuş olacaklardı. Bir yandan kalelerin inşaları sürerken bir yandan da şehrin güçlü surlarını yıkmaya çalışan Haçlılar, uzun bir müddet Haleb önlerinde beklediler. Daha sonra Dânişmendli Hükümdarı tarafından kuşatılan Malatya Hakîmi Gabriel' in Bohemond' a haber göndererek derhal yardımına gelmesini rica etmesi sonucu Haçlılar hiç vakit kaybetmeksizin bölgeden ayrıldılar[1]. Melik Rıdvan' da Haleb' den çıkarak Haçlıların götüremedikleri ağırlıklarını ve edevâtlarını ganimet olarak aldı. Böylece Melik Rıdvan, büyük bir tehlikeden kurtulmuş oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 144-145; Sevim, 2000: 193).

5.5. Cenâhüddevle' nin Öldürülmesi

Haçlıların 495/1101 yılında Malatya' yı Gümüştekin bin Dânişmend' in baskısından kurtarmak için bölgeden ayrılmalarıyla Haçlı saldırılarından bunalmış olan Melik Rıdvan derhal Haleb' den çıkarak eski topraklarını yeniden bünyesine katmaya başladı. O, Sermin' de bir süre konakladı. Bu sırada Haçlıların bölgeden gittiğini gören Cenâhüddevle' de Hıms' dan çıkarak Maarratu'n-Nûmân yakınlarında bir kale olan Esfûnâ' ya yürüdü. Buradaki Haçlıları kılıçtan geçiren Cenâhüddevle Melik Rıdvan' ın bulunduğu yer olan Sermin' e gitti. Cenâhüddevle' nin geldiğinden haberi olmayan Melik Rıdvan karargâhında öylece beklerken, eski veziri ve babalığı ona baskın yaptı. Birden ne olduğunu şaşıran Haleb ordusu dağıldı. Cenâhüddevle, Haleb askerlerinin çoğunu ve Melik Rıdvan' ın veziri Ebû'l-Fazl bin el-Mevsul' u rehin alarak Hıms' a götürdü. Belki de Cenâhüddevle, o sırada Melik Rıdvan' ın yanında bulunan ve onunla arasını açtığını düşünen Suriye Batınîleri reisi el-Müneccim' i yakalamak için bu baskın olayını gerçekleştirmişti. Fakat o, amacına

[1] Malatya Hakîmi Gabriel' in şehri Bohemond' a verme vaadi ile Haçlıları yardıma çağırması sonucu, Bohemond komutasındaki Haçlı ordusu Malatya' ya varmadan herşeyden haberi olan Gümüştekin' in pususuna düştüler. Bohemond ve Haçlı liderlerinden Richard tutsak edildiler. Kaçmayı başaran Haçlı askerleri Urfa' ya sığınarak Baudouin' den yardım istediler Derhal Malatya' ya giden Baudouin, Gümüştekin' i takip etmesine rağmen pusu kurulacağı korkusu ile geri dönmüştür. Böylece Bohemond, Dânişmendli ülkesinde 3 yıl esir olarak kalacaktır (Detaylı bilgi için bkz. Demirkent, 2007: 113-123).

ulaşamamış, el-Müneccim yanındakilerle birlikte Haleb' e kaçmayı başarmıştı (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 145; Sevim, 2000: 193-194).

Melik Rıdvan' a baskın yaptıktan sonra Hıms' a dönerken Cenâhüddevle, bölgede şimdilik hakim güç olarak yalnız kendisinin bulunduğunu bilerek Sermin, Maarratu'n-Nûmân, Kefertab ve Hama ürünlerine el koydu. Bu arada Cenâhüddevle, Haleb askerlerinin çoğunu serbest bırakmış, vezir el-Mevsul' u da 4 bin dinar ücret karşılığında salıvermişti. Aslında amacı Melik Rıdvan' a saldırmak olmayan Cenâhüddevle, yine de Haçlıların bölgede güçlü olduğu bir zamanda ona ağır kayıplar verdirmişti. Bu, Melik Rıdvan açısından hiç de iyi olmamıştı. 496/1103 yılında Melik Dukak, Kaymaz kızı Amine' nin kocasının yönettiği Rahbe[1]' yi ele geçirdi. Cenâhüddevle' de şehri ele geçirmek için derhal harekete geçmiş ancak kalenin Melik Dukak' ın hakimiyetinde olduğunu görünce Nukra' da biraz konaklamıştı. Bu durumu haber alan Melik Rıdvan, hem Haçlılara karşı bölgede ittifak kurmak hem de babalığı ile barışmak için bizzat Cenâhüddevle' nin yanına geldi. Melik Rıdvan, onu Haleb' e götürüp on gün boyunca süren şenlikler eşliğinde ağırladı (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 145-146).

Bir süre Melik Rıdvan' ın yanında kaldıktan sonra Hıms' a dönen Cenâhüddevle, 22 Receb 496/ 1 Mayıs 1103 Cuma günü camide ibadet ederken yanına gizlice yaklaşan üç Batınî fedaisi tarafından hançerlenerek öldürüldü. Cenâhüddevle' nin öldürülüşünü Melik Rıdvan' ın organize ettiği bazı kaynaklarda geçse de biz Haleb Batınîlerinin bu olayda parmaklarının olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Cenâhüddevle bilindiği üzere Batınîleri sevmezdi. Ayrıca Melik Rıdvan' ın öldürme plânından haberi olsaydı Haleb askerlerini Hıms' ı ele geçirmek için hazır tutardı. Halbuki Hıms, Melik Dukak' ın yönetimine geçecektir. Diğer yandan kaderin cilvesi olarak Cenâhüddevle' yi büyük ihtimâl öldürten kişi olan Batınîlerin reisi el-Müneccim' de Cenâhüddevle' nin vefatından 24 gün sonra öldü. Suriye Batınîlerinin başına Ebû Tahir es-Saig el-Acemî geçti (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 145-147; 2011: 76; İbnü'l-Esîr,1979: X, 345; 1987: X, 282; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 57; Ebü'l-Fidâ, 1997: II, 33-34; Aynî, ty: III, varak 308; Sevim, 2000: 194; Cahen, Cenâhüddevle' nin Melik Rıdvan tarafından plânlanan bir suikast ile öldürüldüğünü belirtir. Cahen,

[1] Haleb' in doğusunda bulunan bir yerleşim yeri (Hamevî, 1988: III, 33-36).

1940: 236; Hodgson, 1955: 90; Crawford, 1959: 139; Usta, 2006: Sayı 44, 6-7; Batınîler hakkında daha ayrıltılı bilgi için bkz. DİA, 1992: V, 190-194; Atıcı Arayancan, 2010: Sayı 54, 183-197; 2009: Sayı 26, 231-245).

5.6. Hıms' ın Melik Dukak Yönetimine Girmesi

Cenâhüddevle' nin zamansız ölümüyle sahipsiz kalan Hıms kentine birçok emîrin sahip olmak için harekete geçtiğini görüyoruz. Zira çok aktörlü bir coğrafya olan Suriye ülkesinde bir mezranın bile stratejik önemi olduğunu biliyoruz. Bu suretle aynı zamanda Trablus[1] ile Hıms arasında birçok faaliyetlerde bulunan Haçlı lideri Raymond St. Gilles, Cenâhüddevle' nin ölümünü öğrenince derhal Hıms' ı ele geçirmek istedi. Bu sırada Cenâhüddevle' nin karısı, Melik Rıdvan' ın annesi olan hatun, Hıms' ı oğluna teslim etmek ve şehri almak için yola çıkan Haçlıları durdurmak amacıyla hemen Melik Rıdvan' a haber gönderdi. Keyfiyeti öğrenen kentin ileri gelenleri, Melik Rıdvan' ın kendilerini Cenâhüddevle' ye destek verdikleri için cezalandıracağını düşündüler. Bu nedenle onlar, Melik Dukak' ın kenti idare etmesini uygun gördüler. Hemen Dımaşk' a gidip durumu izah ettiler. Ancak Melik Dukak, bu sıralarda atabeg Tuğtekin ile şehir dışında idi. Dımaşk' da Melik Dukak' ın naibi Aytekin el-Halebî vardı. Aytekin durumun ciddiyetini kısa sürede anlayarak derhal Dımaşk' dan Hıms' a hareket etti. O, şehirde yönetimi Melik Dukak adına eline aldı. Bu sırada Melik Rıdvan' da Haleb' den Hıms' a doğru hareket etmekteydi. Fakat o, el-Kubbe[2]' ye geldiğinde Hıms' ın Melik Dukak' a geçtiğini gördü. Bunun üzerine Melik Rıdvan, Haleb' e döndü. Haçlı lideri Raymond St. Gilles' da Hıms önlerine geldiğinde kentin Melik Dukak' a bağlandığını görünce o da geri döndü[3]. Bir süre sonra durumu öğrenen Melik Dukak, atabeg Tuğtekin ile birlikte Hıms' a geldi. Burada şehir halkına izzet ve ikramlarda bulunan Melik Dukak, kente yöneticiler ve muhafızlar atadı. Hıms' ı atabeg Tuğtekin' e ıktaı olarak tahsis etti. Daha sonra o, Cenâhüddevle' nin çocuklarını da yanına alarak Dımaşk' a döndü[4] (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 147; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 58; Sevim, 2000: 195;

[1] Lübnan sahilinde büyük bir liman şehri (DİA, 2012: XLI, 292-294).
[2] Bu ismin hangi yere karşılık geldiği şimdilik belirlenemedi.
[3] İbnü'l-Esîr, Raymond' un Hıms önlerinde karargâh kurup şehri kuşattığını ve Hıms' a bağlı yerleri talan ettiğini belirtir (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 282).
[4] Azîmî, Cenâhüddevle öldükten sonra Hıms' a Karaca el-Cenâhî' nin hakim olduğunu belirtir (Azîmî, 2006: 40).

Cahen, 1940: 236). Böylece Melik Rıdvan, Haleb' i ele geçirdiğinden beri izlediği tutarsız politikaların sonucunda Hıms' ı da tamamen kaybetmiş oluyordu.

5.7. Haçlıların Haleb Topraklarındaki Faaliyetleri

496/1103 yılında Melik Rıdvan' a bağlı olan A'zaz valisi[1], kendi hakimiyetindeki topraklardan çıkarak Antakya Haçlı ülkesine bağlı olan el-Cûme[2]' ye saldırdı. Bölgede birtakım yağma hareketlerinde bulundu. Belki de ona bu faaliyetleri yapmasını Melik Rıdvan söylemişti. Bunun üzerine Antakya ve Urfa Haçlı kuvvetleri, Haleb civarındaki el-Müslimiyye' de toplandılar. Bu civardaki Müslüman halkı öldürdüler ve etrafı yağmaladılar. İnsanlardan zorla mal ve para topladılar. Haleb' e bağlı bölgelerde huzur bırakmadılar. Çaresiz Müslüman halk, tek korunaklı yer olarak gözüken Haleb' e sığındı. Haçlılar, Melik Rıdvan' a ulaklar göndererek kendilerine vergi vermesini talep ettiler. Onlara karşı tek başına karşı koyamayacağını bilen Melik Rıdvan, Haleb topraklarının daha fazla zarar görmemesi için Haçlılara vergi vermeyi kabul etti. Buna göre; Melik Rıdvan, Haçlılara 7 bin dinar ve 10 baş at verecek, Haçlılar da el-Müslimiyye' de esir aldıkları Müslümanları serbest bırakacaklardı (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 147-148; Sevim, 2000: 195-196).

Yukarıda anlattığımız anlaşma ile bir müddet barış sağlansa da Melik Rıdvan' ın zor durumda olduğunu bilen Haçlılar, anlaşmayı bozdular. Tell-Bâşir[3]' den harekete geçtiler. Haleb topraklarının kuzey ve doğu taraflarını tamamen yağmalayan Haçlılar, buradaki Müslümanları kılıçtan geçirdiler. Şehirleri yaktılar. Bir süre sonra Beserfûs[4]' da konaklayıp şehri muhasara ettiler. Haçlılara karşı biraz direnen halk, sonunda eman ile şehri Haçlılara verdi. Yağmalarına devam eden Haçlılar, Haleb' in doğusunda bulunan Ca'ber ve Rakka kalelerine saldırdılar. Ellerine geçen bütün malları ganimet olarak aldılar. Müslümanları esir ettiler. Onlar buradan ayrılıp

[1] Ali Sevim, bu A'zaz valisinin daha önce A'zaz sorununda değindiğimiz Ömer olduğunu yazıyor. Halbuki Ömer, Melik Rıdvan tarafından öldürülmüştü. Ayrıca Ali Sevim' in dipnot olarak gösterdiği *Zübde*' de bilgi, A'zaz valisi olarak geçiyor. Ömer adı kullanılmıyor (Bu bilgiler için bkz. İbnü'l-Adîm, 1954: II, 147; Sevim, 2000: 195).
[2] Haleb' de Afrin çayı bölgesinde bir yer (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 147 dipnot 3).
[3] Haleb' in kuzeyinde bir yerleşim yeri (Hamevî, 1988: II, 40).
[4] Haleb yakınlarında bir yer (Hamevî, 1988: I, 420).

Keferlâsâ[1]' ya geldiler. Burayı da muhasara eden Haçlılara kalenin hakîmi olan Uleymoğulları, sert bir direniş ile karşılık verdi. Bunun üzerine uzun bir müddet faaliyetlerde bulunan Haçlı kuvvetleri güç toplamak için Beserfûs' a döndüler (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 148; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 369; 1987: X, 299-300; Aynî, ty: III, varak 312; Sevim, 2000: 195-196). Haçlılar bu hareketleri ile Melik Rıdvan' ın durumunu büsbütün vahim hale getirmiş oluyorlardı.

5.8. Belih Çayı Savaşı

497/1104 yılında Haçlılar, Müslümanların elindeki Harran[2]' a saldırmak için toplandılar. Şehri kuşatmaya başladılar. Bu sırada Harran' a en yakın iki Müslüman emîr olan Hısnıkeyfâ (Hasankeyf) Hakîmi Sökmen bin Artuk ile Musul Hakîmi Çökürmüş, birbirleri ile mücadele ediyorlardı. Mücadelenin aslını Çökürmüş' ün Sökmen' in yeğenini öldürmesi oluşturuyordu. İki emîr savaş hazırlıklarına başlarken, Haçlıların Harran' ı kuşattıklarını öğrendiler. Hemen birbirleriyle haberleşerek ortak düşmana karşı birlikte hareket etme kararı alan Çökürmüş ve Sökmen, Habur[3] taraflarında buluşup Harran' a hareket ettiler. Sökmen' in yanında Türkmenlerden oluşan yedi bin kişilik, Çökürmüş' ün yanında ise Türk,Arap ve Kürtlerden oluşan üç bin kişilik süvari kuvveti bulunuyordu. Bu sırada Sökmen ve Çökürmüş' ün yanında Sökmen' in yeğeni Belek bin Behram' da vardı (Belek hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Usta, 2005: 355-367). Haçlılarda ise esaretten kurtulan Bohemond, Tancred, Baudouin ve Joscelin gibi liderler bulunuyordu. Müslüman ordusunun geldiğini haber alan Haçlılarla Müslümanlar, Fırat' ın kollarından olan Belih nehri kıyısında karşılaştılar. Sökmen ve Çökürmüş komutasındaki kuvvetler, bilindik Türk savaş taktiği olan önce geri çekilip sonra çembere alma yöntemini kullanarak Haçlıları kılıçtan geçirdiler. Bunun üzerine derhal Haçlı ordugâhını basan Müslümanların elde ettiği ganimetin haddi hesabı yoktu. Bol miktarda savaş malzemeleri, mal, hayvan, yiyecek ganimet alındı. Haçlı liderlerinden Baudouin ile Joscelin de dahil birçok Haçlı mensubu tutsak alındı. Diğer Haçlı liderleri Bohemond ile Tancred, savaş sırasında Müslümanları iki ateş arasında bırakmak için arkadan dolanıyorlardı. Ancak onlar Haçlı ordusunun mağlup

[1] Haleb' e bir günlük uzaklıktaki yerleşim yeri (Hamevî, 1988: IV, 470).
[2] Haleb-Urfa arasında yerleşim yeri (Hamevî, 1988: II, 235-236).
[3] Musul-Urfa arasında bir yer.

olduğunu görünce oldukları yerde biraz bekledikten sonra kaçtılar. Bu savaştan çok az Haçlı askeri sağ kurtulabildi. Daha sonra Sökmen, askerlerine Haçlı giysilerini giydirerek Haçlıları yanılttı. Bu şekilde Sökmen ve askerleri birkaç Haçlı kalesi ele geçirdiler. Çökürmüş ise Harran' ı hakimiyeti altına aldı. Yanında esir bulunan Baudouin ile Urfa' yı kuşattı ise de başarılı olamayıp esir Baudouin ile Musul' a döndü. Böylece Müslümanlar bölgede Haçlılara çok büyük bir darbe vurmuş oluyorlardı. Haçlı faaliyetleri bu zamandan sonra bir süreliğine durmuştur (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 373-375; 1987: X, 303-304[1]; İbnü'l-Adîm, 1954: II, 148; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 60-61; Azîmî, 2006: 40; Urfalı Mateos, 1987: 223-224; Radulfus, 2005: 164-165; Anonim Süryani, 1933: 79-80; Demirkent, 1990: I, 87-99; Sevim, 2000: 197; Röhricht, 1898: 48-51[2]; Cahen, 1940; 237-238; Usta, 2002: Sayı 37, 361-363).

5.9. Melik Rıdvan' ın Haçlılara Karşı İstirdat Harekâtı

Çökürmüş ve Sökmen liderliğindeki Müslüman ordusu Haçlılar ile savaşa tutuştuğunda Melik Rıdvan' da bölgedeki olup bitenleri daha yakından takip etmek için Haleb' den çıkıp Fırat nehrinin kıyılarına kadar geldi. Haçlıların savaştan mağlup olarak ayrıldıklarını, baş düşmanlarından Baudouin ile Joscelin' in Müslümanlara esir düştüğü haberini alınca derhal Haleb bölgesine geri dönerek kaybettiği topraklarını geri alma faaliyetlerine girişti. Bu suretle Melik Rıdvan el-Cezr, el-Fûa[3], Sermin ve Maarramısrîn[4]' i Haçlılardan geri aldı. Buradaki Haçlıları öldürdü. Onlardan bazıları Melik Rıdvan' dan eman diledi. Bunun üzerine birçoğu da esir edildi. Haleb ile Antakya arasındaki Cebele ile Hab kalesi hariç birçok yer Melik Rıdvan' a geçti. Melik Rıdvan, Haleb' in güneyinde olan Hısnü'l-Maarra, Kefertab ve Savran kalelerini de ele geçirdikten sonra yine Haleb' in güneyinde olan Lâtmin, Maarratu'n-Nûmân ve el-Bâre' yi almaya gitti. Buradaki Haçlılar Antakya' ya kaçmaktan başka bir çare bulamadılar. Melik Rıdvan' ın emîrlerinden Şemsü'l-

[1] İbnü'l-Esîr kaydında Harran' ın hakîmi olan Karaca' nın öldürülmesinden sonra Haçlıların Harran' ı kuşattıklarını belirtir.
[2] Röhricht eserinde Haçlı kaynaklarına dayanarak Müslüman ordusunda Karaca' nın da bulunduğunu söyler. Ancak Haçlı kaynaklarının özellikle İslâm dünyasındaki olaylara pek aşina olmadıklarını göz önünde bulundurduğumuzda İbnü'l-Esîr' in kaydının gerçeğe daha yakın olduğunu düşünüyoruz.
[3] Haleb civarında bir köy.
[4] Haleb' in güneybatısında bir belde (Hamevî, 1988: V, 155).

Havas' da Savran' da kontrolü tamamen sağladı. Melik Rıdvan harekâtına devam ederek Haleb' in doğusunda bulunan Bâlis ve onun biraz kuzeyinde bulunan Menbic' e bağlı olan el-Fâyâ' yı Cenâhüddevle' nin adamlarından teslim aldı. Bu sırada bölgede Melik Rıdvan ile birlikte faaliyette bulunan Şemsü'l-Havas' ın Hama üzerine gitmesi nedeniyle Hama halkı ondan korkarak, Melik Rıdvan' ı kenti teslim alması için çağırdı. Bunun üzerine Melik Rıdvan bu yöreye hareket ederek Hama ile birlikte Selemiyye' yi de topraklarına kattı. Melik Rıdvan bu faaliyetleri yaparken Antakya' daki Haçlılar Belih Çayı hezimeti nedeniyle sadece seyretmek zorunda kaldılar. Böylece Melik Rıdvan, Haçlıların saldırıları karşısında oldukça müşkül bir durumdan kurtularak onlar karşısında tekrar dengeyi sağlamayı başarmış oldu. Onun topraklarını Haçlılardan geri alması, Suriye' deki Müslümanları da sevindirmiş oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 148-149; Sevim, 2000: 197-198).

5.10. Melik Dukak' ın Ölümü

Ramazan 497/Mayıs-Haziran 1104 yılında Melik Rıdvan' ın kardeşi Dımaşk Hakîmi Melik Dukak vefat etti. Melik Dukak ölmeden önce atabeg Tuğtekin' e küçük oğlu Tutuş bin Dukak' ın tahta çıkmasını vasiyet etmişti. Atabeg Tuğtekin, onun isteğine aynen uydu. Fakat bir süre sonra Tutuş bin Dukak adına okunan hutbeyi kaldırıp Melik Rıdvan' ın ve Melik Dukak' ın kardeşleri Bektaş bin Tutuş adına hutbe okutmaya başladı. Bir süre durum böyle devam ettiyse de atabeg Tuğtekin onu şehirden uzaklaştırıp kenti hakimiyetine almak için plân yaptı. Bu suretle o, Bektaş' a Rahbe' ye gidip kuşatmasını ve ele geçirmesini, böylece egemenlik alanlarının genişleyeceğini telkin etti. Bu öneriye uyan Bektaş maiyyeti ile Rahbe' yi zapt edip Dımaşk' a döndü. Ancak Tuğtekin onu şehre sokmadı. Dımaşk' da hutbeyi tekrar Tutuş bin Dukak adına okuttu (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 304-305; İbnü'l-Adîm, 1954: II, 150; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 62-64[1]; İbn Asâkir, 1979: V, 250).

Melik Dukak' ın ölümünü haber Melik Rıdvan' da Dımaşk' ı ele geçirmek için askerleriyle harekete geçti. Bir süre Dımaşk önlerinde görünen Melik Rıdvan kaleyi

[1] İbnü'l-Kalânisî kaydında Bektaş' ın (kayıtta Ertaş olarak geçiyor) Tuğtekin ve karısının kendisine komplo hazırladığından şüphelenmesi nedeniyle Dımaşk' dan gizlice kaçtığını belirtir. Azîmî' de (kaydında Altaş olarak geçer) İbnü'l-Kalânisî' nin kaydını destekler (Azîmî, 2006: 41).

kuşattı. Şehri şiddetli bir şekilde muhasara eden Melik Rıdvan' ın kenti almadan gitmeye hiç niyeti yoktu. Bunun üzerine atabeg Tuğtekin, Melik Rıdvan ile anlaşmaya çalıştı. Haçlılarında bölgedeki faaliyetlerini dikkate alarak kuvvetlerini yıpratmak istemeyen Melik Rıdvan, Dımaşk' da kendi adına hutbe okunması ve sikke bastırılması şartıyla atabeg Tuğtekin ile barış yaptı. Böylece Dımaşk üzerinde egemenlik kurabilen Melik Rıdvan Haleb' e döndü (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 150; Sevim, 2000: 198).

5.11. Haçlıların Artah' ı ve Haleb Yöresindeki Kaleleri Ele Geçirmeleri

498/1105 yılında Haçlılar Trablus' u kuşatmaya gittiler[1]. Onların bu niyetini anlayan Trablus Hakîmi Fahrülmülk İbn Ammar, Melik Rıdvan' dan yardım istedi. Melik Rıdvan İbn Ammar' a yardım için Haleb' den çıkacağı sırada muhtemelen Melik Rıdvan' ın Trablus' a gitmemesi için Haçlı liderlerinden Tancred Antakya' dan çıkarak Haleb toprağı olan Artah[2]' a yürüdü[3]. Haçlılar derhal şehri kuşattılar. Diğer yandan Haçlıların topraklarına saldırmaları üzerine İbn Ammar' ın yardım çağrısına gidemeyen Melik Rıdvan, Haleb bölgesinin Türk, Arap ve Haleb şehir muhafızlarından oluşan bütün kuvvetlerini toplayarak Artah' ın imdadına koştu. Tancred, Melik Rıdvan' ın kalabalık ordusunu görünce onunla barış yapmak istedi. Melik Rıdvan' da bu durumu kabul etmeye istekliydi. Ancak onun emîrlerinden İspehbud Sabave[4], Melik Rıdvan' ı kararından caydırdı. Bu yüzden Melik Rıdvan, Tancred' in barış teklifini kabul etmedi. Böylece iki taraf arasında savaş kaçınılmaz oldu. Savaşın başlarında Haleb kuvvetleri Haçlı ordusunu darmadağın ettiler. Düşmanın kaçıştığını gören Melik Rıdvan' ın askerleri, Haçlı ordugâhını yağmalama telâşına düştüler. Bu durumu tespit eden Haçlılar tam olarak dağılmadan son bir defa daha Müslümanlara saldırmak istediler. Hemen yağma ile meşgul olan Haleb askerlerine hücum eden Haçlı askerleri, Melik Rıdvan' ın ordusunu yenilgiye uğrattılar. Müslümanlardan yaklaşık üç bin kişi öldü. Birçok Haleb askeri esir edildi.

[1] Raymond St. Gilles liderliğindeki Haçlılar, Trablus' u 1105 yılında kuşatmışlar uzun bir muhasaradan sonra 1109 yılında ele geçirebilmişlerdir.
[2] Haleb-Antakya arasında bir belde (Hamevî, 1988: I, 140-141).
[3] Artah, daha önce bölgedeki Haçlıların zulüm ve işkenceleri nedeniyle mutedil Ermeniler tarafından Melik Rıdvan' a teslim edilmişti (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 150).
[4] İspehbud Sabave , daha önce Melik Dukak' ın hizmetindeydi. Sonra Büyük Selçuklu emîrlerinden Ayaz' ın adamları arasına girdi. Ayaz' ın Sultan Muhammed Tapar tarafından öldürtülmesinden sonra o da Haleb' e gelerek Melik Rıdvan' ın maiyyetine girmiştir.

Haleb askerlerinin yenildiğini gören Artah halkı, kıyıma uğramamak için derhal şehri boşaltarak Haleb' e kaçtı. Haçlılar hemen Artah' ı ele geçirdiler. Melik Rıdvan' da ordusunun yenilmesi üzerine çok az kuvvetle Haleb' e dönebildi. Melik Rıdvan' ın Haçlılar ile barış yapmasını engelleyen İspehbud Sabave ise korkudan Haleb' e dönmeyip Dımaşk' a gitti. Haleb ordusunun imha edilmesi ile Haleb toprakları savunmasız olarak Haçlılara açılmış bulunuyordu. Hayatlarından endişe duyan birçok Müslüman, çareyi Haleb' e kaçmakta buldu. Haleb-Antakya arasında dağlık bir mevki olan Leylûn' dan Şeyzer' e kadar bütün Suriye toprakları Haçlı saldırılarına uğrama potansiyelindeydi. Bu durumda Leylûn ve Şeyzer halkı, Haçlı kıyımından kurtulmak için Haleb' e kaçtı. Ancak halkın bir çoğu yolculuk esnasında Haçlı baskınlarında öldürüldü. Daha sonra Leylûn' a bağlı olan Tellü Ağdî' de konaklayan Haçlılar, burayı muhasara ederek aldılar. Böylece Melik Rıdvan' ın elinde Haleb' in dışında güneyde Hama, batıda Esarib ile kuzeydeki yerler kaldı ki bu yerlerde korunaklı değillerdi. Haleb tarihçisi İbnü'l-Adîm durumun vehametini açıkça belirtirken "*Artah yenilgisinin Kellâ' daki yenilgiden daha büyük olduğunu"* bize söyler. Böylece Melik Rıdvan' ın bölgedeki egemenliği tartışılır bir hâl almış, hatta o Haleb' i bile kaybetme noktasına gelmiştir (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 150-151; İbnü'l-Esîr,1979: X, 393-394; 1987: X, 318; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 69-70; Azîmî, 2006: 41[1]; Albertus, 2009: 703-705; Fulcherıus, 2009: 163-164; Radulfus, 2005: 171; Willermus , 1995: 4-5[2]; Sevim, 2000: 198-199; Cahen, 1940: 242).

Biz burada Melik Rıdvan' ın Artah' daki yenilgisi hakkında bazı tespitlerde bulunmak istiyoruz. Melik Rıdvan, Haçlılardan daha kuvvetli bir ordu toplayarak durumun ciddiyetinin farkında idi. Ayrıca o, savaşın başında Tancred' in barış teklifini de kabul etmeye sıcak bakarak doğruyu yapıyordu. Böylece askerler yıpranmadan Tancred' e barış şartları ile üstünlük kurabilecekti. Ancak o, İran' dan yeni dönmüş, Haçlılar ile hiç savaşmamış olan emîri İspehbud Sabave' nin fikrine uydu. Diğer yandan Melik Rıdvan, Haçlıların tam olarak dağılmadan askerlerinin yağma hareketlerine girişmesini önlemeliydi. Ancak o, bu konuda da başarılı

[1] Azîmî, Melik Rıdvan' ın bu savaşta 10 bin askerinin öldüğünü belirtir. Bu rakam çok abartılıdır.
[2] Albertus, Fulcherıus ve Willermus kroniklerinde Artah savaşının Melik Rıdvan' ın Antakya topraklarına taarruz etmesi ile başladığını belirtirler. Halbuki durum tam tersi idi. Tancred, Haleb topraklarına saldırmıştı.

olamadı. Bu suretle Haçlı tarihçisi Radulfus' un kroniğinde, Melik Rıdvan' ı ihmâlkar birisi olarak kaydettiğini görüyoruz.

ALTINCI BÖLÜM

MELİK RIDVAN' IN HAÇLILARA KARŞI MÜTTEFİK ARAYIŞLARI

6. MELİK RIDVAN' IN İTTİFAK KURMA ÇABALARI

6.1. Melik Rıdvan' ın Emîr İlgazi ve Emîr Alpı ile Birleşme Teşebbüsü

Artah yenilgisi ile Haçlılar karşısında zayıf duruma düşen Melik Rıdvan, Haleb topraklarını yeniden ele geçirmek için müttefik bulmak zorunda idi. Çünkü kendisinin tek başına Haçlılar ile mücadele edemeyeceğini biliyordu. Bunun için bölgedeki Müslüman emîrlerden bu sırada Bağdad şahnesi olan İlgazi bin Artuk[1], İspehbud Sabave, Sincar Hakîmi Alpı bin Arslantaş ile Haçlılara karşı anlaşma da muvaffak oldu. Melik Rıdvan ve emîrler, Haçlılara karşı nasıl bir strateji izleyeceklerini istişâre ederlerken İlgazi, Büyük Selçuklu Devleti' nin Musul valisi olan Çökürmüş' ün topraklarını ele geçirmeyi böylelikle buradan sağlanacak taze kuvvetler ve malî kaynaklar ile Haçlıların üzerine daha organize ve güçlü bir şekilde gidebileceklerini belirtti[2]. Bu fikri olumlu bulan Melik Rıdvan ve emîrler, on bin kişilik kuvvet ile Çökürmüş' ün yönetimindeki Nusaybin' e gittiler (Ramazan 499/Mayıs 1105-1106). Müttefikler Nusaybin' i kuşattıklarında şehirde Çökürmüş' ün görevlendirdiği iki emîr ile bir garnizon bulunuyordu. Bu sırada Tanza[3] yakınlarında bulunan el-Hâmme' deki kaplıca da tedavi olan Çökürmüş, Nusaybin' in kuşatıldığı haberini alınca derhal Musul' a dönüp kuvvetlerini topladı. Hemen Nusaybin yöresine hareket eden Çökürmüş, müttefiklerin kalabalık ordusu ile başa çıkamayacağını anlayınca onların arasına nifak sokmak istedi. Zaten Alpı bin Arslantaş' ın kuşatma sırasında bir ok ile vurulması nedeniyle durumu ağırdı. Askerleri muhasaraya yoğunlaşamıyor onunla ilgileniyorlardı. Çökürmüş fazla

[1] İlgazi Bağdad' da önceleri Sultan Berkyaruk adına şahnelik yaparken sonradan Berkyaruk-Muhammed Tapar mücadelelerinde o zamanda hangi kardeş üstün ise onun yanına yanaşmak suretiyle Bağdad' daki görevini sürdürüyordu.

[2] Kaynaklar açık bir şekilde nedenini belirtmese de İlgazi' nin, Çökürmüş' ün el-Cezîre bölgesinde bulunmasından rahatsızlık duyduğunu düşünüyoruz.

[3] Cezîret-i İbn Ömer (Cizre)' e bağlı bir belde (Hamevî, 1988: IV, 43-44).

zaman kaybetmeden Melik Rıdvan' ın askerlerinden bazıları ile onlara birtakım vaadler vererek anlaşmayı başardı. Nusaybin' deki adamlarına da Melik Rıdvan' ın yanına gitmelerini ona hediyeler vermelerini istedi. Çökürmüş' ün ashabı onun dediklerini yaptıktan sonra kendisi de Melik Rıdvan' a haber gönderip kendisini metbû tanıyacağını bildirdi. Ayrıca *"Sultan Muhammed beni muhasara etti. Ama beni ele geçiremedi. Eğer sen yanındaki müfsit olan İlgazi' yi yakalarsan ben seninle beraber olurum"* (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 326) diyerek onu etkilemeye çalıştı. Zaten bir süredir Melik Rıdvan, İlgazi' ye kızgındı. Çünkü Haçlılara karşı birleşmelerine rağmen onun kişisel çıkarını öne sürerek Çökürmüş üzerine gidilmesi fikrini ortaya atmasının müttefikleri boşa oyaladığını düşünüyordu. Bu suretle Melik Rıdvan, İlgazi' ye karşı tutumunu daha da sertleştirerek onu ele geçirmeye karar verdi. Bunun için plân yapan Melik Rıdvan, bir gün İlgazi' yi huzuruna çağırdı. Melik Rıdvan, ona: *"Burası korunaklı bir yer. Halbuki biz yok iken Haçlılar Haleb' i ele geçirebilir. Bu sebeple Çökürmüş ile anlaşıp onu da yanımıza almalıyız. Zira o çok disiplinlidir. Böylece hep beraber Haçlılar ile savaşırız."* dedi. Bunun üzerine İlgazi: *"Sen buraya kendi isteğinle geldin. Fakat şimdi benim hükmüm altındasın, ya kalırsın ya da seninle savaşırım."* (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 326-327) dedi. Bu cevaba çok kızan Melik Rıdvan, plânını devreye sokarak adamlarına İlgazi' yi yakalamaları için emir verdi. İlgazi' nin hapsedildiğini öğrenen Türkmenler bu duruma çok kızdılar. Hemen Melik Rıdvan' ın yanından ayrılarak Nusaybin' e sığındılar. Nusaybin şehrini ve civarını yağmaladılar. Bunu gören Melik Rıdvan, Türkmenlerin faaliyetlerini durdurmak için İlgazi' yi serbest bıraktı. İlgazi bunun üzerine derhal Nusaybin kalesine çıktı. Bunu gören Türkmenler yağma hareketlerini daha da şiddetlendirerek ortalığı savaş alanına çevirdiler. Melik Rıdvan ise can güvenliğini tehlikede görerek askerleri ile Haleb' e döndü. Çökürmüş ise her ihtimale karşı müttefikler ile savaşmak için Musul' dan ayrılıp Nusaybin yönüne harekete geçti. O, Tellü Yafer[1]' e geldiği zaman ulaklar ona Melik Rıdvan ve İlgazi' nin aralarının açıldığını ve Nusaybin kuşatmasını kaldırdıklarını söylediler. Çökürmüş de bu durum üzerine Sincâr' a gitti. Burada Melik Rıdvan' ın elçileri Çökürmüş' ün huzuruna gelerek vaadlerini yerine getirmesini söylediler. Çökürmüş ise bu durum karşısında elçilere doğru düzgün bir cevap bile vermedi. Sözlerini de tutmadı (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 405-407; 1987: X, 326-327; Aynî, ty: III, varak 318; Sevim, 2005: I, 201-203; 2000: 200-201). Böylece

[1] Musul yakınlarında bir yer (Hamevî, 1988: II, 39).

Melik Rıdvan' ın Haçlılara karşı kurmak için büyük uğraş verdiği ittifak, amacına ulaşamadan dağılmış oldu.

6.2. Efamiye Hakîmi İbn Mülaib' in Öldürülmesi

Haleb' in güneybatısında bulunan Efamiye[1]' nin (Hamevî, 1988: I, 227) hakîmi Halef İbn Mülaib, bölgede önceden beri eşkiyalık yapıp yol kesiyordu. Bu nedenle insanlar tarafından güven duyulmayan biri idi. 499/1106 yılında da Haleb bölgesindeki faaliyetlerine devam eden Haçlılar, Batınîlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerden olan Sermin şehrini ele geçirmişlerdi. Bu durum üzerine Şiî olan Sermin kadısı Ebû'l-Feth es-Serminî, Efamiye şehrine gidip İbn Mülaib' e sığındı. İbn Mülaib, perişan halde kendine sığınan bu kadıya acıyıp ona bir makam tevdi etti. Böylece hali düzelen Şiî kadı, İbn Mülaib' e ihanet etmeye karar verdi[2]. Belki de Sermin' i kaybetmesine karşılık Efamiye' yi kontrolü altına almak istiyordu. Bu nedenle müttefiğe ihtiyacı vardı. Bunu Haleb Batınîleri ile irtibat kurarak sağlayabilirdi. Ebû'l-Feth derhal bu düşüncesini hayata geçirerek Haleb' deki Suriye Batınîleri reisi Ebû Tahir ile muhaberede bulundu. Onunla İbn Mülaib' in ortadan kaldırılması ve şehrin Melik Rıdvan yönetimine devredilmesi konusunda anlaştı. Diğer yandan Ebû'l-Feth' in hareketlerinde tuhaflık sezen İbn Mülaib' in adamları onu takip edip bir işler karıştırdığını belirlemişlerdi. Bu nedenle hemen Şiî kadıya güvenmemesi hususunda İbn Mülaib' i uyarmak istediler. Bunun üzerine kadıyı huzuruna çağıran İbn Mülaib, onunla duyduklarını paylaştı. Ebû'l-Feth, bunların şayia olduğunu söyleyerek İbn Mülaib' i bu konuda ikna etti. Bu olay üzerine plânlarının suya düşeceğini anlayan ve engelleri hızlı bir şekilde geçmek isteyen kadı, derhal Ebû Tahir' e ulaklar göndererek Haleb' den bir grup adamı "gazi" süsü vererek Efamiye' ye göndermesini istedi. Hiç vakit kaybetmeden bu işlemi uygulayan Ebû Tahir, bu konuda Melik Rıdvan' ın da onayını aldı. Haleb' den Efamiye' ye giden işbirlikçiler, kalenin kapısında yolda gelirken bir Haçlı grubu ile karşılaştıklarını ve onları imha ettiklerini, ele geçirdikleri ganimeti İbn Mülaib' e vermek istediklerini belirttiler. Bu suretle onların şehre alınmasını uygun bulan İbn Mülaib, onları şehirde ikâmet ettirdi. Bir müddet sonra İbn Mülaib' in oturduğu

[1] Haçlı kaynaklarında Apamea olarak geçer.
[2] Kaynaklarda her hangi bir bilgi bulunmamasına rağmen Ebû'l-Feth, İbn Mülaib'in eşkiyalık yaptığı zamanlarda Batınîlere de zarar verdiğini düşünüp intikam almak istemiş olabilir.

kalenin muhafızları uyuyakalınca Ebû'l-Feth ve adamları derhal iplerle kaleye tırmanarak İbn Mülaib' i ve ailesini öldürdüler. İbn Mülaib' in iki oğlu ise durumu fark edip hemen kaçtı. Fakat bir tanesi yolda yakalanarak öldürüldü. Musbih adlı oğlu ise Şeyzer' e kaçmayı başardı (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 151-152; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 408-410; 1987: X, 328-329; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 72-73; Azîmî, 2006: 42; Aynî, ty: III, varak 317; Ebü'l-Fidâ, 1997: II, 39; Albertus: 2009: 735-737; Sevim, 2000: 202-203; Cahen, 1940: 243).

6.3. Haçlıların Efamiye' yi Ele Geçirmeleri

Ebû'l-Feth, İbn Mülaib' i bertaraf ettikten sonra şehrin hakimiyetini kendi üzerine aldı. Kaleye kendi adamlarını yerleştirdi. İbn Mülaib' in öldürüldüğünü duyan Ebû Tahir' de hemen Haleb' den çıkıp Efamiye' ye geldi. Anlaşmalarındaki gibi kaleyi Melik Rıdvan yönetimine geçirmek istedi. Fakat Ebû'l-Feth kentin kendi yönetiminde kalacağını söyleyerek Ebû Tahir' in bu şartı kabul etmesi durumunda içeri girebileceğini bildirdi. Şartları kabul eden Ebû Tahir şehre girdi[1]. Diğer yandan Batınîler, şehirdeki Ermeni ve Hristiyan halka da zulüm yaptılar. Bu durum üzerine Haçlılara ulaklar gönderen Hristiyanlar, kalenin ele geçirilmesini talep ettiler. Yardım çağrısını değerlendiren Tancred derhal 700 süvari ve 1000 piyade toplayarak Efamiye' ye hareket etti (Albertus, 2009: 737)[2]. Kenti sıkıştıran Tancred, Batınîlerin şiddetli direnişi karşısında bir sonuç alamadan Antakya' ya döndü. Ailesinin intikamını almak isteyen İbn Mülaib' in oğlu Musbih[3] bu zamanda Haçlıların yanına gelerek onlara kaleyi teslim almaları için yardım edeceğini bildirdi. Şehir ile ilgili gizli malumâtları Musbih' den alan Tancred, yanında Musbih olduğu halde Efamiye' yi kuşattı. Şehirdeki erzak sıkıntısı nedeniyle fazla direnemeyen Efamiye halkı şehri,

[1] Burada Batınî reislerinin de kendi aralarında çıkar kavgalarının olduğunu görüyoruz. Çünkü şehir, Melik Rıdvan' a geçse idi Ebû'l-Feth' in yönetimdeki ağırlığı azalacaktı.

[2] Efamiye' nin Batınîler tarafından ele geçirilmesinden sonra şehri kuşatmaya gelen Tancred' in niçin bu zamanda şehre saldırmaya geldiği sorusunu aydınlatan tek kaynak Albertus' un kroniğidir.

[3] İbnü'l-Esîr, isim belirtmeden İbn Mülaib' in oğullarından birinin (Musbih' den başka hayatta kalan oğlu yok), Tuğtekin' in yanına Dımaşk' a gittiğini, Tuğtekin' in onu yöredeki bir kaleye atayarak yolları güvence altına almasını istediğini ancak onun bölgede eşkiyalık yapması üzerine Tuğtekin' in onun üzerine yürüdüğünü İbn Mülaib' in oğlununda Haçlılara sığınarak Efamiye' yi almaları için onları teşvik ettiğini yazar (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 330). İbnü'l-Esîr' in bu kaydına Ali Sevim' de dikkat çekmiş ancak o, bu kaydı Ebû'l-Feth' in Efamiye' yi ele geçirmeden önceki bir olay olarak değerlendirmiştir. Halbuki kayıtta belirtilen İbn Mülaib' in oğlu, katliamdan kurtulan Musbih' den başka birisi değildir. Albertus (Albertus, 2009: 739) ve İbnü'l-Adîm (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 152) bizim görüşümüzü açık bir şekilde desteklemektedir.

Haçlılara teslim etti (13 Muharrem 500/14 Eylül 1106). Hemen şehre giren Haçlılar burada bulunan Ebû'l-Feth ve diğer Batınîleri öldürdüler. Ebû Tahir' i ise fidye ile serbest bıraktılar. (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 152; İbnü'l-Esîr, 1987: X, 330; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 74; Azîmî, 2006: 42; Albertus, 2009: 741[1]; Sevim, 2000: 204).

Efamiye vakasında da gördüğümüz gibi Batınîlerin bölgedeki varlığı çok güçlü idi. Onlar, kendilerini koruyan Melik Rıdvan' ı bile bir kenara itip bölgede kendi siyasî oyunlarını oluşturabiliyorlardı. Bu nedenle Melik Rıdvan' ın Batınîler üzerindeki otoritesinin kaybolmak üzere olduğunu görüyoruz. Ayrıca Efamiye' nin, İbn Mülaib' den alınıp Melik Rıdvan' a teslim edilmeden doğrudan Batınîlerin yönettiği bir belde halini aldığını kaynaklardan çok net bir şekilde anlıyoruz.

Diğer taraftan 501/1107-1108 yılında Melik Rıdvan' ın Batınîlere açıktan destek verdiğini, onları koruduğunu ve propaganda yapmalarına izin verdiğini gören Sultan Muhammed Tapar, vasalı Melik Rıdvan' ı şiddetli bir şekilde azarlamış ve Haleb' deki Batınîleri öldürmesini istemiştir. Bunun üzerine Sultan' dan korkan Melik Rıdvan, Efamiye olaylarında önemli rol oynayan Ebû'l-Feth' in kardeşi Ebû Ganaim ve birçok Batınî' yi şehirden çıkarmış hatta bazılarını öldürtmüştür (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 152; Sevim, 2000: 204).

6.4. Emîr Çavlı Sakavu' nun Çökürmüş' ü Bertaraf Etmesi

500/1106 yılında Suriye Müslümanları ile en irtibatlı olan coğrafya, el-Cezîre bölgesi idi. Bu bölgenin başşehri olan Musul' daki olaylar da genelde Suriye' deki özelde Haleb ve çevresindeki Müslümanlar için birinci derecede önem arz ediyordu. Musul emîrleri, Büyük Selçuklu Devleti' nin Suriye Müslümanları ve Haçlılara karşı olan politikalarının uygulayıcıları idi. Bu suretle Musul ve çevresinde olan, çalışmamız ile alakalı olayları irdelemek yerinde olacaktır.

500/1106 yılında Musul valisi olarak görevine devam eden Çökürmüş, Sultan Muhammed Tapar tarafından vaad ettiği sözleri yerine getirmediği için görevinden

[1] Albertus, Tancred' in Ebû Tahir ve yandaşlarını esir olarak Antakya' ya götürdüğünü belirtir.

alındı[1]. Sultan, Çökürmüş' ün yerine Emîr Çavlı Sakavu' yu Musul valisi olarak atadı ve Haçlılarla savaşmak için ona özel görevler verdi (Çavlı Sakavu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Piyadeoğlu, 2003: Sayı 38, 37-59). Bunun üzerine Çavlı Sakavu görev yerini öğrendikten sonra önce Bağdat' a geldi. Buradan da maiyyeti ile Musul yönüne hareket eden Çavlı Sakavu, el-Bevâzic[2]' i kuşattı. Bir süre direnen şehir halkı sonunda eman ile Çavlı Sakavu' ya teslim oldu. Halka eman vereceğini belirtmesine rağmen Çavlı Sakavu, şehri dört gün boyunca yağmaladı. Buradan tekrar Musul' a doğru hareket etti. Çavlı Sakavu' nun Musul' a doğru yola çıktığını haber alan Çökürmüş, beraber mücadele etmek için bölge emîrlerine ulaklar gönderdi. Bu sırada Erbil Hakîmi Ebû'l-Heycâ bin Mûsek el-Kürdî el-Hezebânî, Çavlı Sakavu' nun Erbil' e gelmekte olduğunu, eğer yardıma gelmezse Çavlı Sakavu' ya boyun eğeceğini bildiren bir mektubu Çökürmüş' e yolladı. Bu durum üzerine Çökürmüş, derhal Erbil' e hareket etti. Çökürmüş ve maiyyeti Erbil' e giderken Emîr Çavlı Sakavu askerleri ile Çökürmüş' ün karşısına çıktı[3]. Çavlı Sakavu' nun yanında bin, Çökürmüş' ün yanında da iki bin süvari vardı. Asker sayısı bakımından önde olan Çökürmüş burada Çavlı Sakavu' yu ele geçireceğini düşünüyordu. Ancak Çökürmüş' ün beklemediği bir sırada saldırıya geçen Çavlı Sakavu' nun kuvvetleri, Musul askerlerini bozguna uğrattı. Çökürmüş, Çavlı Sakavu' ya esir düştü (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 422-423; 1987: X, 339-340; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 76[4]; Ebû'l-Ferec, 1999: II, 345; Ebü'l-Fidâ, 1997: II, 40-41; Aynî, ty: III, varak 321; Özaydın, 1983: 80; Piyadeoğlu, 2003: Sayı 38, 44).

Musul askerlerinin Çavlı Sakavu' ya yenilmesi ve Çökürmüş' ün ona esir düşmesinin haberi Musul' a ulaştığında şehrin ileri gelenleri, Çökürmüş' ün on bir yaşındaki oğlu Zengî' ye itaat ettiler. Musul' un kale muhafızı Oğuzoğlu (Guzoğlu), şehirde kargaşanın artmaması için hazineye ait elindeki paraları ve değerli eşyaları

[1] 497/1104 yılında Muhammed Tapar, Çökürmüş' ü Musul' da kuşatmıştı. Bir süre devam eden çarpışmalardan sonra Sultan Berkyaruk ölünce Çökürmüş, Muhammed Tapar' ı metbû olarak tanımıştı (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 310-311).

[2] Tikrit yakınında bir belde (Hamevî, 1988: I, 503).

[3] Kaynaklarda belirtilmemesine rağmen belki de Çavlı Sakavu' ya Çökürmüş' ün Erbil' e hareket ettiğini casusları haber vermişti.

[4] İbnü'l-Kalânisî kaydında Trablus Hakîmi İbn Ammar ile Dımaşk Hakîmi Tuğtekin' in Sultan Muhammed Tapar' dan Haçlılara karşı yardım istediğini, Sultan' ın bunun üzerine Emîr Çavlı Sakavu' yu Haçlılara karşı cihad etmekle görevlendirdiğini, Çavlı Sakavu' nun Hille Emîri Sadaka ile Musul valisi Çökürmüş' ü de cihada davet ettiğini, ancak Sadaka' nın bu daveti kabul etmeyip Çökürmüş' ün de kararsız kalması üzerine, Çavlı Sakavu' nun Çökürmüş' e sefer düzenlediğini ve onu yakaladığını belirtir.

orduya dağıttı. Hille Emîri Sadaka, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan ve Bağdad şahnesi Aksungur el-Porsukî' ye haber göndererek hepsine ayrı ayrı Musul' u kendilerine teslim edeceklerini bildirdikten başka Çavlı Sakavu' yu Musul' dan uzaklaştırmalarını talep etti. Sadaka bu isteğe olumsuz yanıt verirken, I. Kılıçarslan ile Aksungur el-Porsukî olumlu cevap verdi. Onlar derhal Musul' a varmak için harekete geçtiler. Diğer yandan da Çavlı Sakavu, Musul' u kuşattı. Çavlı Sakavu' nun yanındakiler çoğalmıştı. Ancak Çökürmüş, Musul'u çok müstahkem bir hale getirdiğinden Çavlı Sakavu şehri kolayca teslim alamazdı. Bu sebeple o, şehri daha zahmetsizce ele geçirebilmek için Çökürmüş' ü her gün katır sırtında şehre yolladı ve teslim olmalarını emrettirdi. Çökürmüş' ün bütün çabalarına rağmen şehir halkı ona kulak asmıyordu. Bunun üzerine sinirlenen Çavlı Sakavu, onu bir kuyuya hapsettirdi. Bir süre bu şekilde bekleyen Çökürmüş, zaten hasta olması sebebiyle de burada vefat etmiştir. O, öldüğünde ise Çavlı Sakavu' nun Musul muhasarası devam ediyordu (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 424-425; 1987: X, 340-341; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 77[1]; Aynî, ty: III, varak 321; Ebû'l-Ferec, 1999: II, 345).

6.5. Musul' un Anadolu Selçuklu Hakimiyetine Geçmesi

Çökürmüş' ün ashabının çağrısını dikkate alan I. Kılıçarslan, hemen askerleri ile Nusaybin' e hareket etti. Ama yanında çok az kuvvet vardı. Bu nedenle burada askerlerinin ve maiyyetinin artmasını bekledi[2]. Diğer yandan Emîr Çavlı Sakavu' da I. Kılıçarslan' ın geldiğini öğrenince Musul kuşatmasını kaldırıp Sincar' a gitti. İlgazi bin Artuk ve Çökürmüş' ün askerlerinden bazıları da ona katıldı[3]. Bu şekilde Çavlı Sakavu' nun yanında dört bin kişilik bir süvari birliği oluştu. Musul halkı ve Çökürmüş' ün askerleri Musul şehrini derhal I. Kılıçarslan' a teslim etmeye karar verdiler. Bu nedenle hemen onu şehre çağırdılar. Ondan kimseye zarar gelmeyeceğine dair yemin etmesini istediler. Musul ileri gelenlerine ve halkına bu konuda güvence veren I. Kılıçarslan, böylece Musul' un yönetimini 25 Receb 500/22 Mart 1107' de ele geçirmiş oldu. Çökürmüş oğlu Zengî ve ashabı, I. Kılıçarslan' ın

[1] İbnü'l-Kalânisî, Çavlı Sakavu' nun Çökürmüş' ün başını uçurduğunu ve kafasını Musul' a gönderdiğini belirtir.
[2] I. Kılıçarslan' ın askerleri, Haçlılar ile mücadele eden Bizans İmparatoru' nun yanında idi.
[3] İbnü'l-Kalânisî, İlgazi bin Artuk ve Çökürmüş' ün ashabının Rahbe' de Çavlı Sakavu' ya katıldığını belirtir (İbnü'l-Kalânisî, 1932: 78).

huzuruna geldiler. I. Kılıçarslan' da onlara hilatler giydirdi. Hutbeden Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar' ın ismini kaldırarak Abbâsî halifesinden sonra kendi ismini okuttu. Kale muhafızı olan Oğuzoğlu' nu görevden alarak oraya bir dizdâr atadı[1]. Halka ağır gelen vergileri kaldırdı. Şehir ricâlinin birbirini şikayet etmesini yasakladı. Musul kadılığına Ebû Muhammed Abdullah bin el-Kâsım bin eş-Şehrizûrî' yi, şehir reisliğine Ebû'l-Berekât Muhammed bin Muhammed bin Hamîs' i tayin etti (İbnü'l-Esîr,1979: X, 426-428; 1987: X, 342-343; Aynî, ty: III, varak 321; Ebü'l-Fidâ, 1997: II, 40-41; Ebû'l-Ferec, 1999: II, 346; Demirkent, 1996: 55-56; Özaydın, 1983; 95-96).

Bu konu üzerine, I. Kılıçarslan' ın Musul' u ele geçirdikten sonra hutbeden Sultan Muhammed Tapar' ın ismini kaldırtmasının, onun Büyük Selçuklu Devleti' nin vasalı olmadığının ve bağımsız hareket ettiğinin en güçlü belirtisi olduğunu vurgulamak istiyoruz.

6.6. Melik Rıdvan' ın Haçlılara Karşı Emîr Çavlı Sakavu İle İttifak Girişimi

Emîr Çavlı Sakavu Sincar' da iken Melik Rıdvan, ondan Haçlılara karşı yardım isteyen bir mektup gönderdi. Mektupta *"Suriye halkı Haçlılarla baş edemeyecek duruma düştü"* diyordu. Bu durum üzerine Çavlı Sakavu, Sincar' dan Rahbe' ye hareket etti. O, Receb 500/ Şubat-Mart 1107' de Rahbe' ye vardı. Bu zamanda şehri, önceleri Dımaşk Meliki Dukak' ı metbû tanıyan, o ölünce şehirde I. Kılıçarslan adına hutbe okutan Muhammed bin es-Sebbâk yönetiyordu. Çavlı Sakavu, Rahbe' ye varır varmaz şehri kuşattı. Bir yandan da Melik Rıdvan' a haber göndererek muhasarada kendisine yardım etmesini ve ileride savaşacağı kişiler için kendisiyle birleşmesini, Rahbe' yi aldıktan sonra Haçlılarla birlikte savaşabileceklerini bildirdi. Haleb' de çaresiz bir durumda olan Melik Rıdvan, Tancred ile barış yaptıktan sonra (İbnü'l-Kalânisî, 1932: 78) Çavlı Sakavu' nun bu koşullarını kabul ederek hemen Rahbe' ye gitti. Bunun üzerine muhasarayı şiddetlendiren Çavlı Sakavu, ahaliyi zor durumda bıraktı. Kuşatmadan bunalan halktan bazı kişiler gizlice Çavlı Sakavu ile irtibat kurdular. Şehir burçlarından birinin muhafızı, Çavlı Sakavu' ya gece belirttiği saatte görevli olduğu burcun önüne gelmesini ve bu suretle onları şehre sokacağını belirtti.

[1] Ebû'l-Ferec, dizdârın adını Bazmış olarak verir (Ebû'l-Ferec, 1999: II, 346).

Muhafızın söylediği zamanda burcun önüne giden Çavlı Sakavu ve adamları iplerle yukarı çekilerek şehre girmeye muvaffak oldular. Çavlı Sakavu' nun askerleri 24 Ramazan 500/19 Mayıs 1107' de Rahbe' yi öğlene kadar yağma ettiler. Durumu gören şehrin hakîmi Muhammed es-Sebbâk, Çavlı Sakavu' dan eman dileyerek ona itaat etti. Onu bağışlayan Çavlı Sakavu, Muhammed' i adamları arasına aldı (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 428-429; 1987: X, 344; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 78; Aynî, ty: III, varak 321; Özaydın, 1983: 96; Sevim, 2000: 205-206; Piyadeoğlu, 2003: sayı 38, 46).

6.7. Melik Rıdvan – Emîr Çavlı Sakavu – İlgazi bin Artuk İttifakı İle Sultan I.Kılıçarslan Arasındaki Savaş

Musul' u ele geçiren I.Kılıçarslan, şehre on bir yaşındaki oğlu Melikşah' ı hükümdar tayin edip yanına askerî garnizon ve bir emîr bırakarak Çavlı Sakavu ile karşılaşmaya gitti. Yanında iyi donanımlı dört bin süvariden oluşan bir kuvvet vardı. Ancak I.Kılıçarslan' ın askerleri, Çavlı Sakavu' nun ordusunun güçlü olduğunu duyunca tedirgin oldular ve aralarında ihtilâf çıktı. Bu nedenle ordudan ayrılanlar oldu. Bunlardan birisi Âmid Hakîmi İbrahim bin Yınal idi. O, Habur' dan ayrılıp kendi memleketine döndü. Diğer emîrlerde aynısı yaptılar. Böylece I.Kılıçarslan' ın emrindeki kuvvetler azaldı. Bunun üzerine I.Kılıçarslan taktik değiştirerek Çavlı Sakavu' yu oyalamak istedi. Bu sırada da ülkesinden asker takviyesi istemek üzere memleketine ulaklar gönderdi. Beklediği askerler Habur' da I.Kılıçarslan' ın yanına geldiğinde ordu, beş bin kişiye ulaşmıştı. Çavlı Sakavu' nun emrinde de dört bin asker vardı. Melik Rıdvan ve askerleri ile İlgazi' de Çavlı Sakavu' ya destek veriyorlardı. İki ordu, 20 Zilkade 500/13 Temmuz 1107[1] tarihinde savaşa tutuştular. Çavlı Sakavu' yu yenmeyi çok isteyen I.Kılıçarslan, Çavlı Sakavu' nun askerlerinin arasına daldı. Bu sırada Çavlı Sakavu' nun askerleri, I.Kılıçarslan' ın kuvvetlerine saldırdılar ve onları dağıttılar. Ordusunun dağıldığını gören I.Kılıçarslan yakalanacağını anlayınca atıyla birlikte Habur nehrine girdi. Sudan çıkamayan I.Kılıçarslan atıyla birlikte boğuldu. Cesedi Habur' a bağlı Şemsâniye' de bulunan I.Kılıçarslan, Meyyafarikîn' e (Silvan) defnedildi. Çavlı Sakavu' nun ordusunda bulunan Melik Rıdvan ise Çavlı Sakavu' nun davranışlarını güven verici görmediği

[1] Abdülkerim Özaydın çalışmasında Emîr Çavlı Sakavu-I.Kılıçarslan arasındaki savaşın 9 Şevval 500/3Haziran 1107 tarihinde yapıldığını belirtir (Özaydın, 1983: 97).

için Haçlılara karşı savaşamadan Haleb' e dönmek zorunda kaldı. Böylece Melik Rıdvan' ın Haçlılara karşı bir ittifak girişimi daha başarısız oldu (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 428-430; 1987: X, 344-345; Aksarayî, 2000: 22; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 79-80; Ebü'l-Fidâ, 1997: II, 41; İbn Şeddâd, 1978: 218; İbnü'l-Ezrak, 1975: 232-233; Demirkent, 1996: 56-58; Özaydın, 1983: 97-99; Sevim, 2000: 206; Piyadeoğlu, 2003: sayı 38, 46-47).

6.8. Sultan Muhammed Tapar' ın Emîr Çavlı Sakavu' ya Tavır Alması

500/1107 yılında Emîr Çavlı Sakavu, I.Kılıçarslan ile olan mücadelesini kazanınca derhal Musul' u ele geçirmek için harekete geçti. O, Musul' a varınca şehir halkı ona kalenin kapılarını açtı. Ahalinin Çavlı Sakavu' yu desteklemesi nedeniyle I.Kılıçarslan' ın ve Çökürmüş' ün yandaşları, Musul' u koruyamadılar. Çavlı Sakavu' nun şehre girmeye muvaffak olmasıyla I.Kılıçarslan ve Çökürmüş' ün adamları dört bir tarafa dağıldılar. Çavlı Sakavu' nun şehre girer girmez yaptığı ilk iş, hutbeyi tekrardan Sultan Muhammed Tapar adına okutmak oldu. Böylece Musul yine Büyük Selçuklu Devleti' ne katıldı. Çavlı Sakavu, Musul' da işleri yoluna koyduktan sonra Cezîreti İbn Ömer' e (Cizre) gitti. Burada Çökürmüş' ün diğer oğlu Habeşî babasının kölelerinden Oğuzoğlu (Guzoğlu) adlı bir emîrle bulunuyordu. Çavlı Sakavu hemen şehri kuşattı. Bir süre direnen Çökürmüş' ün ashabı, Çavlı Sakavu' ya karşı koyamayacaklarını anlayınca onunla anlaşma yolunu tercih ettiler. Çavlı Sakavu' da anlaşmaya sıcak bakınca, şehirdeki Çökürmüş' ün adamlarının Çavlı Sakavu' ya at ve elbiseler dışında altı bin dinar vermesi kararlaştırıldı. Bu gelişme üzerine Çavlı Sakavu, muhasarayı kaldırıp Musul' a döndü. Bu sırada o, I.Kılıçarslan' ın oğlu Melikşah' ı Sultan Muhammed Tapar' ın yanına gönderdi (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 430; 1987: X, 345; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 80-81[1]; Azîmî, 2006; 42; Özaydın, 1983; 99).

502/1108 yılına gelindiğinde Sultan Muhammed Tapar, Musul valisi olan Emîr Çavlı Sakavu' dan memnun değildi. Çünkü Çavlı Sakavu, Sultan' ın isteği doğrultusunda birçok yer fethetmesine rağmen ona bağlılığını bildiren herhangi bir pay ve hediye göndermiyordu. Bundan başka Sultan Bağdad' a geldiğinde Çavlı

[1] İbnü'l-Kalânisî burada Çavlı Sakavu' nun Musul' a gitmeden önce Rahbe' ye döndüğünü yazar.

Sakavu' yu ulaklar vasıtasıyla yanına çağırmış ancak Çavlı Sakavu onun huzuruna gelmemişti. Bu gelişmeler üzerine Çavlı Sakavu' nun isyan edebileceğinden şüphelenen Sultan Muhammed Tapar, Musul ve çevresini onun elinden almaya karar verdi. Mevdûd bin Altuntekin, Sökmen el-Kûtbî, Aksungur el-Porsukî, Nasr bin Mühelhil ve Erbil Hakîmi Ebû'l-Heycâ' yı Musul ve havalisini Çavlı Sakavu' dan alma görevine memur etti. Bu emîrler hemen Musul' a doğru hareket ettiler. Musul' a vardıklarında Çavlı Sakavu' nun şehri savunmak için birtakım tedbirler aldığını gördüler. Çavlı Sakavu casusları vasıtasıyla Sultan' ın üzerine kuvvet gönderdiğini daha önceden öğrenmiş olmalı ki o, şehrin surlarını yükseltmiş, Çökürmüş' ün inşa ettirdiği mevkileri sağlamlaştırmış, muhasara sırasında şehir halkının ve askerlerin bitkin duruma düşmemesi için şehre bol miktarda erzak ve mühimmat takviyesi yapmıştı. Ayrıca şehri Sultan' ın askerlerine vermesinden çekindiği bazı kent büyüklerini hapsetmiş, şehirde bulunan yirmi bin muhafızı dışarı çıkarmıştı. Diğer tarafdan Musul' un köylerinide yağmalamıştı. Çavlı Sakavu, Musul' dan ayrılmadan önce Emîr Porsuk[1]' un kızı olan karısını şehir hakîmi yapmış yanınada 1500 Türk süvarisi bırakmıştı. Diğer süvari birliklerini de kale savunmasında görevlendirmişti. Bu icraatları yaptıktan sonra Emîr Çavlı Sakavu, şehirden çıktı. Belki de şehrin düşmesi ve kendisinin de yakalanması sonucunda ihanetin bedeli olarak öldürüleceğini önceden kestiren Çavlı Sakavu, her ihtimâle karşı açık alana çıkmayı uygun bulmuş olmalıdır. Bir süre sonra Sultan Muhammed Tapar' ın ordusu, Ramazan 501/Nisan-Mayıs 1108' de Musul önlerinde konakladı. Sultan' ın ordusunun geldiğini gören Çavlı Sakavu' nun karısı, şehirde çok sert önlemler aldı. Halk, onun bu davranışından hoşnut olmadı. Uzun bir müddet kuşatmaya tâbi tutulan Musul ahalisi, harap oldu. Şiddetli bir şekilde sıkıntıya maruz kalan insanlar, surlara çıkmak istiyor ancak askerler buna müsaade etmiyordu. Nihayetinde Musul' u Sultan' ın askerlerine teslim etmeyi kararlaştıran şehir muhafızlarından bir grup, cuma günü namaz vaktinde kale burclarından birini ele geçirdi. Bundan sonra birkaç burca daha sahip olan grup, Sultan Muhammed Tapar adına bağırmaya başladı. Bunu gören Sultan' ın ordusu derhal surlara yaklaşarak grup üyeleri tarafından yukarı çekildi. Bu şekilde şehir içine giren Emîr Mevdûd ve Sultan' ın askerleri, halka kimseye zarar verilmeyeceğine dair duyuru yaptıktan sonra herkesin evine

[1] Emîr Porsuk, Porsukoğulları ailesine mensup olup Büyük Selçuklularda saygın bir yere sahipti (DİA, 2007: XXXIV, 325).

dönmelerini söylediler. Şehrin düştüğünü gören Çavlı Sakavu' nun karısı, içkalede sekiz gün kaldıktan sonra Emîr Mevdûd' dan eman dileyerek şehirden ayrıldı. Böylece Emîr Mevdûd, Musul ve çevresinin yeni hakîmi oldu (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 366-367; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 83; Ebû'l-Ferec, 1999: II, 347-348; Azîmî, 2006: 43; Piyadeoğlu, 2003: sayı 38, 48-49).

6.9. Emîr Çavlı Sakavu' nun Haleb Yöresindeki Faaliyetleri

Emîr Çavlı Sakavu Musul' dan ayrılacağı sırada, Çökürmüş' ün nezdinde esir olarak bulunan Urfa Haçlı Kontu Baudouin' i de yanına aldı. Nusaybin' e doğru hareket etti. Burası İlgazi bin Artuk' a aitti. Ona kendisine katılması için çağrı yapan Çavlı Sakavu, İlgazi' nin kendisine kulak asmaması nedeniyle sonuç alamadı. Ayrıca İlgazi, Nusaybin' den Mardin' e gitmeye hazırlanırken, Nusaybin' deki ashabına Çavlı Sakavu' nun şehri kuşatma ihtimâline yönelik tembihlerde bulunmayı da ihmâl etmedi. Çavlı Sakavu, bu gelişmeleri öğrenince Nusaybin' e gitmedi. Dârâ[1]' ya geçti. Buradan İlgazi' ye bir kez daha elçi göndererek kendisine katılmasını ve Sultan' a karşı ittifak etmeleri gerektiğini söyledi. Malum Sultan, İlgazi' yi Bağdad şahneliğinden azledip yerine Aksungur el-Porsukî' yi atamış bu nedenle İlgazi Sultan' a gücenmişti. Çavlı Sakavu, bir yandan da Mardin' e doğru hareket etti. İlgazi' nin Çavlı Sakavu' nun Mardin' e geldiğinden haberi yoktu. Ansızın Çavlı Sakavu' yu karşısında gören İlgazi şaşırdı ve Çavlı Sakavu' dan çekindiği için ona katılmak zorunda kaldı. Ancak gönlü bu ittifaka razı değildi. Bu nedenle Habur' a bağlı Araban' a vardıklarında Çavlı Sakavu' dan gizlice ayrıldı. İlgazi' nin kendisinden ayrıldığını öğrenen Çavlı Sakavu, Rahbe' ye gitmek için yola çıktı. Mâkisin[2]' e ulaştığında maiyetinde bulunan Urfa Haçlı Kontu Baudouin' i kurtuluş fidyesi vermesi, ülkesindeki Müslüman esirleri serbest bırakması ve yardım istenildiğinde asker göndermesi şartlarıyla serbest bıraktı. Tell-Bâşir Hakîmi Joscelin onun yerine Ca'ber kalesinde rehin olarak kalmasına rağmen bir süre sonra o da azad edildi. Mâkisin' den Rahbe' ye giden Çavlı Sakavu, burada Sultan Muhammed Tapar tarafından katledilen Hille Emîri Sadaka' nın oğulları Ebû'n-Necm Bedran ve Ebû Kâmil Mansûr ile karşılaştı. Çavlı Sakavu onlarla anlaşarak Sultan' a karşı bir grup

[1] Habur yakınlarında bir yer (Hamevî, 1988: II, 424).
[2] Rahbe yakınlarında Habur' a bağlı bir belde (Hamevî, 1988: V, 43).

oluşturdu. Bu anlaşmaya Sultan tarafından atanmasına rağmen onu sevmediği anlaşılan Rahbe Hakîmi İspehbud Sabave aracılık etmişti. O, Suriye' de Melik Rıdvan, Melik Dukak ve atabeg Tuğtekin' in yanında bulunduğundan Çavlı Sakavu' yu o bölgelerde askerî gücün olmadığını belirterek Suriye' ye yönlendirdi. Onu Suriye şehirlerini kolayca ele geçirebileceği hususunda ikna etti. Ayrıca Irak' a gidecek olursa her an Sultan' ın saldırısına maruz kalabileceğini hatırlattı. İspehbud Sabave' nin bu tavsiyesini uygun bulan Çavlı Sakavu Rahbe' den ayrıldı. Bu sırada Ca'ber Hakîmi Sâlim bin Mâlik' in elçileri ondan Rakka' nın ele geçirilmesi için yardım istediler. Rakka, Sâlim bin Mâlik' in oğlu Ali' nin elinde iken Beni Nûmeyr' e mensup bir grup onu öldürerek şehre sahip olmuştu. Bu durumu haber alan Melik Rıdvan, Rakka' yı ele geçirmek için harekete geçmiş, yolda Urfa Haçlı Kontu Baudouin' in Çavlı Sakavu' ya gönderdiği fidyeyi götürmekte olan doksan Haçlı askeriyle karşılaşmış, parayı alıp onları esir ettikten sonra Rakka' yı kuşatmıştı. Beni Nûmeyr kabilesi ise Melik Rıdvan' a mal vererek onu muhasaradan vazgeçirmişlerdi. Böylece şehir Beni Nûmeyr kabilesinde kalmıştı. Bu suretle Ca'ber emîrinin yardım isteğine olumlu yanıt veren Çavlı Sakavu, bir müddet Rakka' yı kuşatsa da Sâlim bin Mâlik' e daha önemli işlerinin olduğunu söyleyerek Rakka' dan ayrıldı. Bu sırada Sultan Muhammed Tapar' ın atabegi Kutluğtekin' in oğlu olan Emîr Hüseyin, Çavlı Sakavu' nun yanına geldi. Sultan, onu İbn Ammar ile beraber gönderirken hem Çavlı Sakavu ile kendisi arasındaki sorunları çözmesini hemde Çavlı Sakavu' nun yanındaki birliklerin İbn Ammar ile birlikte Suriye' ye giderek Haçlılara karşı cihad etmesini istedi. Bu gelişme üzerine Çavlı Sakavu, Sultan Muhammed Tapar' a itaat eden birisi olduğunu ve Sultan' ın emrinde bulunduğunu Emîr Hüseyin' e söyledi[1]. Böylece tekrar Sultan' ın hizmetine giren Çavlı Sakavu, Bâlis[2]' e doğru hareket etti. 13 Safer 502/22 Eylül 1108' de şehre varıp kuşatmaya başladı. Bâlis, Melik Rıdvan' a bağlı idi. Halk şehri Çavlı Sakavu' ya karşı savundu. Beş gün boyunca şehri muhasara eden Çavlı Sakavu' nun askerleri, sonunda kale burclarından birini delerek şehre girmeye muvaffak oldular. Bu gelişme üzerine Melik Rıdvan' ın ashabı Bâlis' den Haleb' e kaçtı. Çavlı Sakavu, şehri yağmaladı. Böylece Çavlı Sakavu' nun Haleb bölgesine gelmesi Melik Rıdvan için iyi bir gelişme olmamış, o bir taraftan Haçlılarla uğraşırken diğer taraftan da Müslüman emîrler ile mücadele etmek

[1] Ebû'l-Ferec, Çavlı Sakavu' nun Sultan' a itaat etmediğini ileri sürer (Ebû'l-Ferec, 1999: II, 348).
[2] Haleb-Rakka arasında bir belde (Hamevî, 1988: I, 328-329).

zorunda kalmıştır (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 368-372; Aynî, ty: III, varak 328; Azîmî, 2006: 44; Ebû'l-Ferec, 1999: II, 347-348; Piyadeoğlu, 2003: sayı 38, 50-52).

6.10. Tell-Bâşir Savaşı

502/1108 yılında Çavlı Sakavu' nun Suriye topraklarına girdiğini gören ve onu melikliği için bir tehlike olarak sezen Melik Rıdvan, derhal Antakya Haçlı Princepsi Tancred' e haber göndererek Çavlı Sakavu' nun güvenilir bir kişi olmadığını eğer o Suriye' de tutunursa Haçlıların da başına bela olabileceğini ona bildirdi ve onu kendisiyle birleşmeye çağırdı[1]. Melik Rıdvan' ın bu çağrısını dikkate alan Tancred, Çavlı Sakavu' yu Suriye' den çıkarmak için Antakya' dan harekete geçti. Melik Rıdvan' da ona 600 süvari ve birçok piyade askeri ile destek verdi. Tancred ile Melik Rıdvan' ın ittifak yaptığını öğrenen Çavlı Sakavu, hemen Urfa Kontu Baudouin' e fidyenin geri kalan kısmından vazgeçtiğini söyleyerek kendisine katılmasını bildirdi. Bunun üzerine Baudouin, Menbic' de bulunan Çavlı Sakavu' ya askerleriyle birlikte katıldı. Diğer yandan Musul' un Emîr Mevdûd' a geçmesi ve Çavlı Sakavu' nun hazinesinin yağmalanması onun moralini bozdu. Bu gelişme üzerine Çavlı Sakavu' nun adamlarından birçoğu onu terk etti. Bunlar arasında atabeg Zengi bin Aksungur ve Bektaş en-Nihâvendî' de vardı. Çavlı Sakavu' nun yanında yalnız bin süvari kaldı. Çavlı Sakavu kendisine katılan gönüllülerle birlikte Tell-Bâşir' e giderek burada karargâhını kurdu. Çavlı Sakavu' nun Tell-Bâşir' de olduğunu duyan Tancred' de maiyetindeki 1500 Haçlı şövalyesi ve Melik Rıdvan' ın gönderdiği kuvvetler ile Tell-Bâşir' e geldi. İki taraf da savaş düzenini aldı. Çavlı Sakavu' nun sağ tarafında Emîr Aksıyan, Emîr Altuntaş el-Eberrî ile diğer emîrler, sol tarafında Emîr Bedran bin Sadaka, İspehbud Sabave ve Sungur Diraz vardı. Merkezde ise Baudouin ile Joscelin yer alıyordu. Haçlılar arasında da bu zamanda bir takım toprak meseleleri olduğundan savaş çok çetin geçeceğe benziyordu. Bu suretle Antakya askerleri derhal Baudouin ile Joscelin' in bulunduğu merkeze saldırarak onları saf dışı etmeye çalıştı. Çavlı Sakavu' da sol tarafındaki birliklerle Antakya piyade kuvvetlerine saldırdı. Antakya piyadelerinin çoğu öldü. Bu zamanda üstünlük Çavlı Sakavu tarafına geçmiş idi. Ancak tam da bu sırada Çavlı Sakavu' nun adamları savaş

[1] *Zübde*' de Çavlı Sakavu ile Joscelin' in Tancred' e karşı birleştiği, bunun üzerine Tancred' in Melik Rıdvan' dan yardım istediği belirtilir (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 153).

alanındaki boş atlara binerek firar ettiler. Çavlı Sakavu' nun Musul' u kaybetmesi onun itibarını sarsmış idi. Bu nedenle adamlarına söz geçiremiyordu. Çavlı Sakavu, ashabının dönmesi için çok uğraşsa da başaramadı ve canının derdine düştü. Derhal savaş alanını terk etti. Savaşmakta olan Çavlı Sakavu' nun diğer askerleri de onun kaçtığını görünce dağıldılar. Böylece Melik Rıdvan-Tancred ittifakı, Çavlı Sakavu' yu Suriye' den uzaklaştırmaya muvaffak oldu. Çavlı Sakavu ile müttefik olan Baudouin ile Joscelin, hemen Tell-Bâşir' e kaçtılar. Yine Çavlı Sakavu' nun ordusunda bulunan İspehbud Sabave Suriye tarafına, Bedran bin Sadaka Ca'ber kalesine, Çökürmüş' ün oğlu Cezîret İbn Ömer' e gittiler. Çavlı Sakavu' da Rahbe' ye kaçtı. Tancred' de askerleriyle birlikte Antakya' ya, Haleb askerleri de Haleb' e döndüler. Bu sırada Bâlis' de bulunan Çavlı Sakavu' nun adamları da şehirden ayrıldılar. Böylece Bâlis, tekrar Melik Rıdvan' a geçti (İbnü'l-Esîr,1979: X, 464-466; 1987: X, 372-373; İbnü'l-Adîm, 1954; II, 153; Aynî, ty: III, varak 328; Ebû'l-Ferec, 1999: II, 348-349; Willermus, 1995; 17-18; Demirkent, 1990: I, 119-125; Sevim, 2000: 209-210; Piyadeoğlu, 2003: sayı 38, 52-53). Bu olayda da açık bir şekilde görüldüğü üzere Suriye coğrafyası, siyasî çıkar oyunlarının en üst mertebede uygulandığı bir alan hâlini almıştı. Melik Rıdvan, kendi hakimiyeti uğruna, dindaşı Çavlı Sakavu' ya karşı azılı düşmanı Tancred' den yardım isteyebiliyordu. Çavlı Sakavu' da Haçlılara karşı Suriye' deki Müslüman emîrlerle ittifak yapmak yerine bütün Suriye' yi tek başına ele geçirmeye çalışıyordu. Ancak çok aktörün olduğu Suriye bölgesinde daha ilk teşebbüsünde hüsrana uğramış oluyordu. Bütün bu olayların sonunda şunu belirtmeliyiz ki Haçlılara karşı ittifak arayışında hiçbir başarıya ulaşamayan Melik Rıdvan, en fazla zararı gören Selçuklu vasalı olarak konumunu iyice sıkıntıya sokmuş oldu.

6.11. Selçuklu Ordusunun Haçlılara Karşı Harekete Geçmesi (503/1110)

503/1110 yılında Haçlıların Suriye bölgesindeki Müslümanlara saldırmaları ve şehirleri birer birer ele geçirmeleri, Sultan Muhammed Tapar' ı rahatsız etmişti. Bu nedenle Haçlıların derhal tedip edilmesine karar verdi. O, Musul Hakîmi Mevdûd, Ahlat Hakîmi Sökmen el-Kûtbî, Hemedan Hakîmi Porsuk' un iki oğlu Emîr İlbegi ve

Zengî, Merağa[1] Hakîmi Ahmedil, Erbil Hakîmi Ebû'l-Heycâ, Mardin Hakîmi İlgazi ve bölgedeki diğer emîrlere mektuplar yazıp onları Haçlılara karşı cihada davet etti. Bu daveti kabul eden bütün emîrler[2], Mevdûd önderliğinde toplandıktan sonra Sincar üzerine yürüdüler. Buradaki birkaç Haçlı yerleşimini ele geçiren Selçuklu ordusu, Urfa' ya doğru yol aldı. Bir süre sonra Urfa' ya varan Selçuklu ordusu şehri muhasara etti[3]. Şehri şiddetle sıkıştıran ordu, çevredeki her şeyi yağmalayarak Urfa' yı iyice çaresiz bıraktı. Urfa' nın Selçuklu ordusu tarafından kuşatıldığını öğrenen Tancred, Urfa Kontu Baudouin ve Tell-Bâşir Hakîmi Joscelin ile olan kırgınlıklarını bir kenara bırakıp Urfa' ya yardım etmek için hazırlıklara başladı. Diğer yandan da Beyrut' u kuşatmakta olan Kudüs Kralı I.Baudouin'i de durumdan haberdar etti. Bu şekilde birleşen Haçlı kuvvetleri derhal Urfa' ya gittiler. Bu sırada olayları takip ettiği anlaşılan Dımaşk Hakîmi Tuğtekin' de Selçuklu ordusuna yardım etmek için harekete geçti[4]. Haçlılar Urfa' ya vardıklarında Selçuklu ordusunun çok kalabalık olduğunu gördüler. Bu nedenle onlar Fırat nehrini geçmeyip bir süre karşıda beklediler. Haçlıların geldiğini gören Selçuklu ordusunun lideri Mevdûd, bir süre daha Urfa' yı kuşattıktan sonra orduyu Harran' a çekti. Mevdûd böyle yaparak Haçlıları meydan savaşına çekmeyi düşünmüş olabilir. Bir başka seçenek olarak da kalabalık Haçlı ordusunun gelmesini Urfa' yı kuşatan Selçuklu ordusu için bir tehlike olarak görmüş bu nedenle orduyu güvence altına almak adına geri çekmiş olabilir. Bunun nedenini kaynaklar tam olarak açıklamıyor fakat Urfa şehrinin bu hareket ile ferahladığı bir gerçektir. Bu gelişme üzerine Fırat' ı geçen Haçlılar, hemen Urfa şehrini ikmâl etmeye başladılar. Şehri erzak ve mühimmatlarla doldurdular. Zayıf düşenleri yanlarına aldılar. Bu şekilde Urfa' nın durumunu düzelten Haçlılar, buradan ayrılarak Beyrut kuşatmasına devam etmek istiyorlardı. Yürekleri güven dolu bir şekilde Urfa' dan ayrılan Haçlılar, Fırat nehrini küçük sallar ile geçmeye başladılar. Ordunun büyük bir bölümü geçmişken Selçuklu ordusu nehrin öbür

[1] Azerbaycan' da büyük bir şehir.
[2] İbnü'l-Esîr, İlgazi' nin orduya katılmadığını oğlu Ayaz' ı gönderdiğini belirtir (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 388).
[3] Urfalı Mateos, Mevdûd' un Urfa kuşatmasını Tancred' e kin besleyen Baudouin ile Joscelin' in ona karşı birleşmek için Mevdûd' u çağırdıkları, çok büyük bir ordu ile yardıma gelen Mevdûd' un Baudouin' i yanına çağırdığı ancak onun Mevdûd' un yanına gitmediği, aldatıldığını düşünen Mevdûd' un da Urfa' yı kuşattığı şeklinde belirtir (Urfalı Mateos, 1987: 238).
[4] İbnü'l-Esîr, Tuğtekin' in faaliyetlerinden bahsetmezken, İbnü'l-Kalânisî Tuğtekin' in Urfa' ya gitmek için Selemiyye' de karargâh kurduğunu, Suriyeli bütün gönüllülerin ona katıldığını, bu arada Haçlıların Rafaniye' ye saldırmalarını ve şehir hakîmi Şemsü'l-Havas' ın bir çıkış hareketi ile onları bozguna uğrattığını belirtir (İbnü'l-Kalânisî, 1932: 102).

tarafında kalan Haçlılara saldırdı. Buradaki Haçlıların bazıları imha bazıları da esir edildi. Daha sonra tekrar Urfa' yı kuşatma girişiminde bulunan Selçuklu ordusu bu icraatından hiçbir sonuç alamadan dağılmak zorunda kaldı (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 154-155; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 485-486; 1987: X, 388; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 101-104; Urfalı Mateos, 1987: 238-240; Fulcherıus, 2009: 178-179; Albertus, 2009: 789-799; Willermus, 1995: 15-17; Anonim Süryani, 1933: 82-83; Demirkent, 1990: I, 129-140; Cahen, 1940: 256-259; Sevim, 2000: 210-212).

Emîr Mevdûd liderliğindeki Selçuklu ordusunun Urfa kuşatmasında istenilen sonucu elde edememesi, Suriye Müslümanları için kötü sonuçlar doğurmakla birlikte, özellikle Haçlılara karşı Haleb' de sıkışıp kalan Melik Rıdvan hem ekonomik hemde askerî yönden kendini ikmâl edemez duruma gelmiş oluyordu.

YEDİNCİ BÖLÜM

MELİK RIDVAN' IN ANTAKYA HAÇLI PRİNCEPSLİĞİ İLE MÜCADELESİ

7. MELİK RIDVAN İLE TANCRED' İN HALEB BÖLGESİNDE ÜSTÜNLÜK KURMA ÇABALARI

7.1. Melik Rıdvan' ın Antakya Haçlı Topraklarındaki Faaliyetleri

503/1110 yılında Emîr Mevdûd önderliğindeki Selçuklu ordusunun Urfa' yı kuşatması ve şehri alamamasına rağmen Haçlılara birtakım kayıplar verdirmesi, Haleb' de Haçlılara karşı çaresiz durumda bekleyen Melik Rıdvan' ın topraklarını geri alması için çok önemli bir fırsat doğurdu. Gerçi Melik Rıdvan daha Haçlılar Suriye bölgesinden Urfa'ya doğru hareket ettiklerinde Haçlı topraklarına karşı saldırıya geçmişti. Daha sonra Haçlıların kayıplar vererek güçsüz duruma düşmelerini de öğrenen Melik Rıdvan, rahat bir şekilde Haleb bölgesinde faaliyetler yürütmeye başladı. Ayrıca Tancred ile yapmış olduğu barış antlaşmasını da bozan Melik Rıdvan derhal elinden çıkan Haleb' e bağlı köy ve beldeleri ele geçirdi. Şehirleri yağmaladı. Haçlıları öldürdü ve esir aldı. Liderlerinin Urfa' da olduğunu bilen Haçlılar, canlarını kurtarmak için Antakya' ya sığındılar. Bununla yetinmeyen Melik Rıdvan, Haçlıları takip ederek Antakya Haçlı topraklarına girdi. Yakaladığı Haçlıları kılıçtan geçirip Antakya' ya bağlı beldeleri yağmalayarak büyük miktarda ganimet ele geçirdi. Gerçekten Melik Rıdvan' ın icra ettiği bu çıkış hareketi, ona Haçlı baskılarına karşı nefes aldırdı. Böylece Haleb bölgesi Haçlılardan bir süreliğine temizlenmiş olup üstünlük Melik Rıdvan' a geçti. Fakat bir süre sonra Haçlı birliklerinin Urfa' dan Haleb bölgesine doğru geldiklerini haber alan Melik Rıdvan, bu gelişme üzerine hemen Haleb' e dönmek zorunda kalmıştır (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 155; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 105; İbnü'l-Esîr, 1987: X, 389; Azîmî, 2006: 45).

7.2. Tancred' in Karşı Harekâtı ve Esarib İle Diğer Kaleleri Ele Geçirmesi

Diğer Haçlı liderleri ile Urfa' dan Haleb bölgesine gelen Tancred, Melik Rıdvan' ın Haleb ve Antakya mıntıkalarında yağma hareketlerinde bulunduğunu ve Haçlıları öldürdüğünü gördü. Melik Rıdvan' ın kendisiyle yaptığı barış antlaşmasınında bozulmasına kızan Tancred derhal Haleb topraklarına girdi. Bu suretle Haçlılar, Haleb' in doğu taraflarını yağma edip Müslüman halkı öldürdüler. Halkın bir kısmını esir ettiler. Bu durum üzerine güvenli bir yer arayan yöre halkı Bâlis' e sığındı. Tancred, bu bölgeyi iyice harap ettikten sonra Esarib[1] önünde karargâh kurdu. Şehri kuşattı. Esarib' in ikmâl edilmesini önlemek için civardaki Müslüman çiftçilere iyi davrandı. Şehrin dışarı ile bağlantısını tamamen kesmek adına ek önlemler aldı. Muhasarayı kuşatma aletleri ve mancınıklar ile daha da sertleştirdi. Esarib halkı erzak yetmezliği nedeniyle perişan hâle geldi. Bu arada mancınıklarla fırlatılan taşlar, şehir surlarının bir kısmını yıktı. Şehir halkı ve muhafızlar, hasar gören yerleri derhal onarma telâşına düştüler. Bu arada Tancred' in Haleb bölgesindeki faaliyetlerini dikkatli bir şekilde takip eden Melik Rıdvan, ona kuşatmayı bırakması için 20 bin dinar vermeyi vaad ederek barış teklif etti. Ancak bu rakamı az bulan Tancred barışa yanaşmayarak Melik Rıdvan' dan 30 bin dinar istedi. Ek olarak da elindeki Müslüman esirleri salıvereceğini bildirdi. Ekonomik olarak zor durumda olduğunu bildiğimiz Melik Rıdvan, Tancred' in talep ettiği miktarı çok bularak beklemeye geçti. Haleb' den bir süre daha yardım gelmeyeceğini anlayan Esarib halkı, bu durum üzerine bir plân yaparak Tancred' i öldürmeyi düşündü. Şehirden dışarı çıkan küçük bir grup, Tancred' in çadırına yaklaşacağı sırada bir Ermeni gencinin durumu Haçlılara bildirmesi üzerine yakalandı. Bu gelişme nedeniyle Tancred, etraftaki güvenlik önlemlerini artırdı. Bu teşebbüsünde başarısız olduğunu gören Müslümanlar iyice umutsuzluğa kapıldılar. Esarib hazine görevlisi de şehir kasasındaki yaklaşık 100 altını alıp Haçlıların tarafına geçti. Muhtemelen şehir hakkında onlara stratejik bilgiler verdi. Şehirdeki hayat şartlarının gittikçe daha da kötüleştiğini gören Esarib halkı, son bir çare olarak Melik Rıdvan' a mektup göndermeyi düşündü. Halk mektupta Melik Rıdvan' a, şehirde ivedi bir şekilde erzak ve para yardımına ihtiyaç olduğunu, insanların açlıktan ölmeye başladığını ve şiddetli muhasaraya karşı güçlerinin düştüğünü yazdı. Mektubu kuş ile Melik

[1] Haleb' in batısında bulunan bir belde (Hamevî, 1988: I, 91).

Rıdvan' a göndermeye çalışan halk, kuşun Haçlı askerleri tarafından okla vurulması üzerine bu girişimden de sonuç alamadı. Bir de üstüne mektup Tancred' in eline geçince Haçlılar artık Esarib hakkında bütün malumâta sahip oldular. Böylece Esarib'i sıkıştırmak için Haçlılar daha da şevklendiler. Bu sırada Melik Rıdvan' ın istedikleri miktarı taksitler halinde ödemesi ve Haçlılara güvence vermek için de rehineler vermeyi taahhüt etmesi bile Haçlıları kuşatmadan caydırmadı. Bu durumda başka seçeneneklerinin olmadığını gören Esarib halkı, şehri eman ile Tancred' e teslim etti[1] (Cemaziyelahir 504/Aralık-Ocak 1110/1111). Esarib' de biraz kaldıktan sonra buradan Zerdânâ' ya giden Haçlılar, burayı da muhasara altına alarak zapt ettiler. Buradaki Müslümanları kılıçtan geçirdiler. Bütün bunları görerek korkan Menbic ve Bâlis halkı şehirlerini terk ederek güvenli yerlere kaçtılar. Artık Haleb toprakları tamamen Haçlı istilâsına açılmış bir vaziyette idi. Bu nedenle Suriye Müslümanları yurtlarından kitleler halinde ayrılıyorlardı. Bu sırada bir grup Haçlı askeri de bir sahil şehri olan Sayda' nın kuşatılmasına yardım etmek için oraya gitti. Kısa süre sonra Sayda' da Haçlıların eline geçti. Bu gelişmeler üzerine Melik Rıdvan, Tancred' in Haleb havalisindeki faaliyetlerini durdurmak için onunla kesin surette barış anlaşması yapmak zorunda kaldı. Bu anlaşmaya göre; Melik Rıdvan, Tancred' e yıllık 20 bin dinar vergi ve 10 baş at verecek, Melik Rıdvan Antakya topraklarına yaptığı akınlarda esir ettiği Ermenileri serbest bırakacak, muhasara zamanında Esarib' den Haleb' e gönderilen ürünler Haçlılara teslim edilecekti (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 156-157; İbnü'l-Kalânisî, 1932; 105-106[2]; Azîmî, 2006: 45; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 481-482; 1987: X, 386[3]; Usame, 2012: 155[4]; Urfalı Mateos, 1987: 241).

Haçlıların Esarib kuşatmasında da gördüğümüz gibi, kendine bağlı yerleri Haçlılara karşı savunacak gücü olmayan Melik Rıdvan' ın tek yapabildiği iş, Haçlılar

[1] İbnü'l-Esîr, Haçlıların Esarib' i kılıç zoru ile aldığını ve halktan iki bin kişiyi öldürüp gerisini de esir aldıklarını belirtir (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 386). Urfalı Mateos ise Tancred' in Esarib' de Müslüman halka kötülük yapmadığını ileri sürer (Urfalı Mateos, 1987: 241).

[2] İbnü'l-Kalânisî, Melik Rıdvan ile Tancred arasındaki anlaşmanın, Melik Rıdvan' ın Tancred' e yıllık 20 bin dinar ve 10 baş at vereceği, Tancred' in Müslüman esirleri serbest bırakacağı şartlarından oluştuğunu belirtir.

[3] İbnü'l-Esîr, Suriye' deki Müslüman emîrlerinTancred' in bölgedeki faaliyetlerini durdurmak için hep beraber onunla anlaşmak zorunda kaldıklarını, bu suretle Melik Rıdvan' ın Tancred' e 32 bin dinar para, atlar ve elbiseler, Sûr Hakîminin 7 bin dinar, Şeyzer Hakîmi İbn Münkız' ın 4 bin dinar, Hama Hakîmi Ali el-Kürdî' nin 2 bin dinar verdiğini ve barışın ürünün yetişip hasat edilmesine kadar yapıldığını belirtir.

[4] Usame İbn Münkız kaydında, Şeyzer emîrlerinin Haçlılara vergi verdiklerini doğrular.

bölgeden gittiklerinde Haleb' den çıkıp topraklarını geri almaktı. Bu kalıcı bir çözüm olmuyordu. Zira Haçlılar Haleb bölgesine geldiklerinde eskisinden daha kötüsünü Müslümanlara yapıyorlardı. Melik Rıdvan' ın Haçlılara karşı kendilerini koruyamadığını gören halk da bölgeyi terk etmek zorunda kalıyordu. Böylece Melik Rıdvan, askerî ve ekonomik sıkıntılarının yanında bir de halkın gözünde meşruiyetini kaybetme durumuna gelmiş oluyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU ORDUSUNUN HAÇLILARA KARŞI 1111 YILI HAREKÂTI

8. HALEB BÖLGESİNİN VAHİM DURUMU

8.1. Suriye' den Bir Heyetin Bağdad' a Gitmesi

491/1098 yılında Suriye bölgesine gelen Haçlılar, İslâm dünyasının bu zaman zarfında birtakım siyasî çekişmeler içinde olmasından da faydalanarak bölgede başarı ile tutundular. Bu süre içinde Antakya, Kudüs ve sahil kentlerini birer birer ele geçiren Haçlılar, aynı zamanda Suriye bölgesinin ekonomik gelirlerini de kendi bünyelerine kazandırdılar. Haçlılar tarafından çevrelenen Suriye Müslümanları da bölgenin ekonomik gelir pastasından az pay alarak iktisadî konular başta olmak üzere birçok kalemde sıkıntıya düştüler. Müslümanların Haçlılar karşısındaki bu güçsüzlüğü, 504/1111 yılındaki bir olay ile iyice tezahür etti. Mısır' dan Suriye limanlarına gelen içinde birçok Halebli tüccarın mallarının da olduğu gemi, rüzgârında etkisiyle kıyıya sürüklenerek karaya oturdu. Bunu gören Haçlı gemileri, derhal Müslüman gemisine el koyarak yağmaladılar[1]. Bu hadise üzerine sabrı taşan Halebliler, Sultan Muhammed Tapar' ın da bulunduğu bir vakitte hilâfet başkenti Bağdad' a gittiler. Amaçları, Haçlılara karşı İslâm dünyasını cihada çağırmaktı. Bu nedenle ilk olarak cuma günü namaz vakti Sultan' ın camisine giderek burada Suriye' nin durumunu Müslümanlara feryatlarla anlattıktan başka minberi kırarak halkın namazına engel oldular. Diğer hafta da aynı şeyi Halife' nin camisinde yaptılar. Bağdad halkı da Halebliler' e destek veriyordu. Durumun vehametini iyice gören Sultan Muhammed Tapar, Halebli grubu teskin ederek onlara Haçlılara karşı cihad edileceği hususunda güvence verdi. Halife de Halebli grubun Bağdad' da yaptıklarından rahatsız olarak Sultan' a bu iş ile ilgilenmesini söylemişti. Bu durum üzerine Sultan, yanında bulunan emîrlere hemen memleketlerine dönmelerini ve

[1] Bu zamanda Doğu Akdeniz' de Haçlıların ve diğer Hristiyan devletlerin Müslümanlara karşı ezici bir üstünlüğü bulunuyordu. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Demirkent, 2007: 221-247).

cihad hazırlığı yapmalarını emretti (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 482-483; 1987: X, 386; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 111; İbnü'l-Adîm, 1954: II, 157).

Bağdad' da bu gelişmeler yaşanırken Haleb' de insanlar için tehlike çanları çalmaya başladı. Haleb topraklarında Haçlı faaliyetleri dolayısıyla tarım yapılamadığından ürünler azaldı. Müslümanlar artık Haleb' den kaçıyorlardı. Koskoca şehir iyice ıssızlaşmıştı. Bu durumu gören Melik Rıdvan, halkı Haleb' de ikâmet etmeye mecbur bırakmak için Haleb topraklarından 60 parsel araziyi bir günde halka sattı. Arazilerin tapu kayıtlarını da bizzat kendi tuttu. Böylece Melik Rıdvan, halkın kent dışına gitmesini engellemiş oldu. Diğer yandan halk arasında da bu arazi satışlarının Haleb hazinesine gelir yaratmak için yapıldığı söyleniyordu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 157; 2011: 79; Sevim, 2000: 214-215).

8.2. Selçuklu Ordusunun Haçlılar Üzerine Harekâtı

505/1111 yılında Sultan Muhammed Tapar' ın cihad çağrısı üzerine hemen harekete geçen Emîr Mevdûd, Musul yakınlarındaki Şabahtan bölgesini ve bu bölgede yer alan Haçlılara ait Tellü Kurad ve diğer kaleleri ele geçirdi. Bir süre sonra Merağa Hakîmi Ahmedil, Emîr Porsuk, Ermeniyye ve Ahlat Hakîmi Sökmen el-Kûtbî ve diğer emîrlerde ona katıldılar. Şabahtan bölgesinden bol miktarda ganimet alan Selçuklu ordusu, Joscelin yönetimindeki Tell-Bâşir önünde konaklayarak şehri muhasara etti. Bu sırada Selçuklu ordusunun Haçlı topraklarına girdiğini haber alan Tancred' de Bikisrail[1]' i aldı. Buradan da Şeyzer yönüne doğru hareket etti. Şeyzer' in karşısına Tellü İbn Maşer denilen tepeye bir kale inşa etmeye karar verdi. Belli ki Tancred, Şeyzer' i almaya niyetlenmişti. Selçuklu ordusu Tell-Bâşir' i kuşatırken Sökmen el-Kûtbî hastalandı. Durumu kritikleşen Sökmen el-Kûtbî' yi adamları bir mahfenin içinde memleketine doğru götürüyorlarken o, Bâlis' de vefat etti. Bu sırada İlgazi' de Sökmen el-Kûtbî' nin ashabına saldırarak hem yanlarındaki ganimeti hemde ona ait olan toprakları ele geçirmek istedi. Ancak yenildi ve ülkesine geri döndü. Görüldüğü gibi Müslüman emîrler, cihad edilirken bile kendi çıkarlarını düşünüyorlardı. Diğer taraftan kuşatma dolayısıyla durumu ciddileşen Joscelin, eğer harekete geçmez ise kalenin düşeceğini biliyordu. Çünkü şehirde erzak azalmıştı.

[1] Hıms yakınlarında bir kale (Hamevî, 1988: I, 475).

Ayrıca yaklaşık kırk beş gündür de (İbnü'l-Esîr, 1987: X, 389)[1] kuşatma altında idi. Bu nedenle Selçuklu ordusunu içeriden çözmeye karar verdi. O, Merağa Emîri Ahmedil ile irtibata geçerek muhasaradan vazgeçmesi için ona bazı vaadlerde bulundu. Ahmedil ise Tell-Bâşir kuşatmasında bulunmaktan hoşnut değildi. Çünkü aklı Sökmen el-Kûtbî' nin yerlerinde kalmıştı. Sökmen vefat edince o, Sökmen' in memleketini Sultan' ın onayıyla ele geçirmeyi tasarlamıştı. Bu suretle kalabalık kuvveti ile muhasaradan ayrılıp Sultan' ın yanına gitmeye karar verdi[2]. Bu nedenle Selçuklu ordusunun Tell-Bâşir kuşatması zayıfladı. Sökmen el-Kûtbî ve Ahmedil' in ordudan ayrılması, ordunun dengesini bozdu. Aynı zamanda Melik Rıdvan' da Haleb' den Selçuklu ordusuna mektup gönderdi. Mektup da Melik Rıdvan *"Ben burada mahvoldum. Artık Haleb' den ayrılmak istiyorum. Bu nedenle süratle geliniz"* diyordu. Bu talep üzerine Selçuklu ordusu Haleb' e doğru hareket etti. Böylece Selçuklu ordusunun Tell-Bâşir kuşatması başarısız oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 158-159; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 114-115; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 486; 1987: X, 389; Urfalı Mateos, 1987: 242-243; Willermus, 1995: 35; Fulcherıus, 2009: 182; Albertus, 2009: 811-813[3]; Sevim, 2000: 215-216; Demirkent, 1990: I, 140-148).

8.3. Haleb' e Yönelen Selçuklu Ordusuna Karşı Melik Rıdvan' ın Tutumu

Melik Rıdvan' ın Haçlılara karşı yardım çağrısını alan Selçuklu ordusu, derhal Haleb bölgesine hareket etti[4]. Selçuklu ordusu Haleb topraklarına geldiğinde askerlerden bazıları çevrede yağma hareketlerinde bulunup halka zarar verdiler. Bu gelişmeleri öğrenen Melik Rıdvan, Selçuklu ordusunun Haleb' i elinden alacağını

[1] Willermus ve Fulcherıus, Selçuklu ordusunun Tell-Bâşir' i bir ay kuşattığını söylerler (Willermus, 1995: 35; Fulcherıus, 2009: 182).

[2] İbnü'l-Kalânisî, Ahmedil' in Joscelin' in teklifini kabul etmediğini ancak Sökmen el-Kûtbî' ye ait yerlerin kendisine devredilmesini sağlamak için ordudan ayrıldığını belirtir (İbnü'l-Kalânisî, 1932: 115).

[3] Albertus, Selçuklu ordusunun 200 bin kişiden oluştuğunu yazsa da bu çok abartılı bir rakamdır.

[4] Selçuklu ordusunun Haleb' e gelişi kaynaklarda farklı nedenlere bağlanmaktadır. İbnü'l-Adim, Melik Rıdvan' ın mektup ile yardım çağrısı yapması nedeniyle ordunun Haleb' e doğru yola çıktığını söylerken (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 159),İbnü'l-Kalânisî, zayıflayan Selçuklu ordusunun Melik Rıdvan' dan destek almak için Haleb' e gittiğini ancak Melik Rıdvan' ın bu isteği reddettiğini belirtir (İbnü'l-Kalânisî, 1932: 115). Diğer yandan Haçlı kaynaklarından Albertus, 100 bin kişilik Selçuklu ordusunun Tancred' in Şeyzer yörelerindeki faaliyetlerine karşın Melik Rıdvan' dan yardım istediğini ancak Melik Rıdvan' ın Tancred ile barış anlaşması yapmasını ileri sürerek destek vermediğini, yine de oğlunu rehin olarak Selçuklu ordusuna gönderdiğini fakat Melik Rıdvan' a kızan ordu emîrlerinin oğlunun başını vurduklarını belirtir (Albertus, 2009: 813). Fulcherıus ve Willermus' da Selçuklu ordusunun Tancred' in Suriye' deki faaliyetlerini engellemek için Haleb' e geldiklerini anlatırlar (Fulcherıus, 2009: 182; Willermus, 1995: 35-36).

düşünerek derhal savunma hazırlıklarına başladı. Şehrin kapılarını kapattırdı. Haleb şehir muhafızlarını ve Batınîlerden gönüllüleri kale savunmasında görevlendirdi. Haleb halkının surlara yaklaşmasını yasakladı. Ayrıca halkın Selçuklu askerlerine şehri teslim etmesi ihtimâlini düşünerek onlardan birçok rehin alıp içkaleye çekildi. Haleb kapıları 17 gün kapalı kaldı. İnsanlar açlıktan perişan oldu. Hırsızlık ve her türlü kötü amel çoğaldı. Melik Rıdvan, halkın kötüleşen durumunu dikkate alarak halk üzerindeki baskıyı biraz azalttı. Bundan faydalanan bazı Halebliler, surlardan aşağı atlayarak şehirden kaçtılar. Melik Rıdvan, şehirdeki haydutların üzerine giderek onları dağıttı. Şehirde yiyecek fiyatları çok artınca halk güçsüz duruma düştü. Bir süre sonra Selçuklu ordusunun Haleb' den ayrılmasıyla kale kapıları açıldı. Bu nedenle şehirde hayat yeniden normale dönmeye başladı. Diğer taraftan Haleb' den ayrılan Selçuklu ordusuda Maarratu'n-Nûmân' da konakladı. Burada Dımaşk Hakîmi atabeg Tuğtekin' de orduya katıldı. Bu arada bölgede halen faaliyetlerde bulunan Tancred, Selçuklu ordusuna karşı kendisini rahat hissetmedi ve diğer Haçlı liderlerini yardıma çağırdı. Bunun üzerine Kudüs Kralı I.Baudouin ve Trablus Haçlı Kontu Bertrand ona katıldılar. Selçuklu ordusu ve Haçlılar, bölgede bir süre savaş halinde bekleseler de daha sonra Selçuklu ordusunda Emîr Porsuk' un hasta olması ve diğer emîrlerinde memleketlerine dönmek istemeleri ile ayrılıklar başladı. Böylece Suriye' yi kontrol altında tutan Haçlılara karşı bir harekât yapılmadan ordu dağılmış oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 159-161; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 115-116; Azîmî, 2006: 45; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 486-487; 1987: X, 389-390; Willermus, 1995: 36; Fulcherıus, 2009: 182-183; Albertus, 2009: 813-815; Urfalı Mateos, 1987: 243; Sevim, 2000: 217-218).

Yine 505/1112 yılında Horasan' dan Suriye limanlarına giden çok zengin bir tacir olan Ebû Harb el-Hocendî, Haleb' e gelerek konakladı. Böyle zengin bir tacirin Haleb' e gelmesiyle gözleri dönen Batınîler, Melik Rıdvan ile de işbirliği yaparak onu öldürüp mallarını yağmalamayı düşündüler. Bu isteklerini icraata geçirdikleri sırada Ebû Harb' in yardım çığlıkları Haleb' in her yerinden duyuldu. Batınîlerden nefret eden halkın bu olay üzerine sabrı taştı. Batınîlere saldıran Halebliler, birçoğunu öldürdüler. Ayrıca onlarla işbirliği yapan Melik Rıdvan' ı aşağıladılar. Böylece halkın gözünden iyice düşen Melik Rıdvan, artık Batınîleri de kontrol altında tutamıyordu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 161-163; Sevim, 2000: 219).

DOKUZUNCU BÖLÜM

MELİK RIDVAN-ATABEG TUĞTEKİN İLİŞKİLERİ

9. HAÇLILARA KARŞI MELİK RIDVAN-ATABEG TUĞTEKİN İTTİFAKI

9.1. Melik Rıdvan-Atabeg Tuğtekin Anlaşması

Haçlıların Suriye bölgesindeki faaliyetlerini durdurmak için ardı ardına yapılan Selçuklu harekâtlarından istediği sonucu alamayan Melik Rıdvan, ayrıyeten de Haleb' de sarsılan ekonomik dengeyi tekrar iyileştirme çalışmaları ile uğraşmak zorunda kaldı. Şehirden insanlar göç edip üretim durunca o gerçekten de zor duruma düştü. Artık etrafında Haçlılara karşı ittifak edebileceği kimse de kalmamıştı. Suriye dışındaki Selçuklu emîrleri, Suriye' deki Haçlı taarruzlarına pek kulak asmıyorlardı. Bu nedenle Melik Rıdvan arası kötü olmasına rağmen Dımaşk Hakîmi atabeg Tuğtekin ile Haçlılara karşı ittifak kurmak istedi. Zira atabeg Tuğtekin' in de buna ihtiyacı vardı. Malum o da aynı sıkıntıdan muzdarip idi. Bunun için Melik Rıdvan, Tuğtekin' e haber yollayarak onu Haleb' e davet etti. Melik Rıdvan bu işle uğraşırken Tancred, Antakya' dan çıkarak A'zaz' a saldırıya geçti[1]. Müslüman halka zulüm yapıp pek çoğunu öldürdü. Etrafı talan etti. Bu gelişmeyi öğrenen Melik Rıdvan, derhal Tancred' e faaliyetlerini sonlandırması için 20 bin dinar para ve atlar vermeyi taahhüt etti. Ancak Tancred, onun kendisine hiçbir harekâtta bulunamayacağını bildiği için barış önerisini kabul etmedi. Haleb bölgesini istediği gibi istilâ etti. Bu durum karşısında Melik Rıdvan' ın çaresizliğini gören atabeg Tuğtekin, hemen onun yardımına geldi[2]. Hemen Haleb' e giren atabeg Tuğtekin ile

[1] Albertus' da bu zamanda Tancred' in Haleb bölgesindeki faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Ancak o Cerez adlı kaleyi Haleb' den 6 mil uzaklıktaki Melik Rıdvan' a bağlı Lübnan taraflarında bir şehir olarak gösterirken biz bunun A'zaz şehri olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca kaynakta A'zaz' ın uzun bir süre kuşatıldıktan sonra Haçlılar tarafından alınabildiği, onların buradan Vetula=Bikisrail adlı kaleye geçerek burayı da uzun bir süre muhasara ettiklerini ancak şehri kuşatmadan sıkılan yerli bir emîrin ihaneti sayesinde ele geçirdiklerini anlatır (Albertus, 2009: 821-825).

[2] Belki de atabeg Tuğtekin Melik Rıdvan' ın Haleb' e davetini kabul edip yola çıktığı sırada Tancred' in saldırılarını öğrenmişti.

Melik Rıdvan birbirlerine sarıldılar ve Haçlılara karşı bir anlaşma yapmaya karar verdiler. Bu anlaşmaya göre; bir taraf yardım talep ettiğinde ötekisi derhal gönderecek, atabeg Tuğtekin Dımaşk' da Melik Rıdvan adına sikke bastırıp hutbe okutacaktı. Böylece Melik Rıdvan, Haçlılara karşı samimi bir müttefik bulmuş oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 163; Sevim, 2000: 220).

9.2. Taberiye Savaşı

Melik Rıdvan' ın atabeg Tuğtekin ile Haçlılara karşı anlaşmasından sonra[1] 506/1112 yılında Antakya Hakîmi Tancred öldü. Yerine akrabası Roger, Antakya Hakîmi oldu. O, derhal Melik Rıdvan' a haber göndererek kendisini kutlamasını ve hediye olarak da 10 bin dinar para göndermesini istedi[2]. Melik Rıdvan' da Haçlılara karşı savaşacak gücü olmadığından onun bu isteğine uymak zorunda kaldı[3] (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 163; Albertus, 2009: 837;Willermus, 1995: 38; Fulcherıus, 2009: 185[4]).

506 sonları/1113' de Kudüs Kralı I.Baudouin, Dımaşk' ı topraklarına katmak için harekete geçti. Dımaşk havalisine devamlı baskınlar düzenleyip Müslüman halkı yağmaladı. Bunun için bölgede açlık meydana geldi. Yiyecek fiyatları çok yükseldi. Haçlıların büyük askerî gücüne karşı tek başına savaşamayacağını anlayan Dımaşk Hakîmi atabeg Tuğtekin, derhal Musul valisi Emîr Mevdûd' dan yardım istedi. Mevdûd, bu isteğe olumlu cevap verirken diğer emîrlere de haber gönderdi. Böylece Sincar Hakîmi Temirek ile Emîr Ayaz bin İlgazi' de ona katıldılar. Toplanan ordu hemen Suriye' ye doğru yola çıktı. Fırat nehrini geçti. Bunu öğrenen Haçlılar çekindiler. Atabeg Tuğtekin' de Mevdûd ile birleşmek için Selemiyye' ye gitti. Müslümanlar burada birlik olduktan sonra Haçlılarla savaşmak için Ürdün' e gittiler.

[1] İbnü'l-Kalânisî bu zaman aralığında Tekiş' in oğlu olarak tabir ettiği Büyük Selçuklu taht müddeisi Bektaş bin Tekiş bin Alp Arslan' ın Sultan Muhammed Tapar' dan kaçarak önce Hıms veya Hama' da sonra da Haleb' e gelerek şehirde kaldığını ancak Melik Rıdvan' ın Sultan' ın gazabından korkması nedeniyle onu şehir dışına çıkardığını son çare olarak da Bektaş' ın Haçlılara gidip Tancred' in hizmetine girdiğini belirtir (İbnü'l-Kalânisî, 1932: 131).

[2] İbnü'l-Kalânisî kaydında Roger' ın Melik Rıdvan' dan 20 bin dinar para ve atlar istediğini, onun bu talebi yerine getirdiğini ayrıca Roger' ın Şeyzer emîrlerinden 10 bin dinar talep ettiğini, Şeyzer hakîminin de buna razı olduğunu belirtir (İbnü'l-Kalânisî, 1932: 132).

[3] Roger' ın tehditlerine karşın Melik Rıdvan' ın Tuğtekin ile anlaşmasını neden yürürlüğe koymadığını, Haçlıların Dımaşk topraklarına saldırmaları sonucunda Tuğtekin' in yardım gönderecek durumda olmamasına bağlayabiliriz.

[4] Haçlı kaynakları, Roger' ın Melik Rıdvan' dan para ve hediye istemesine değinmezler.

Haçlı topraklarına girerek Filistin' de bir şehir olan Taberiye (DİA, 2010: XXXIX, 323-324) yakınlarında Haçlı ordusu ile karşılaştılar. Bunun üzerine iki taraf 13 Muharrem 507/30 Haziran 1113 günü savaşa başladı. Savaş çok zorlu geçiyordu. Bunun için atabeg Tuğtekin, Melik Rıdvan' dan asker talep etti. Bu zaman zarfında Müslümanlar Haçlıları yenilgiye uğrattılar. Melik Rıdvan ise savaşın sonuna doğru yardım için 100 süvari göndermişti. Onun bu hareketi için Tuğtekin, Melik Rıdvan' ı ayıpladı ve onunla yaptığı anlaşma çerçevesinde Dımaşk' da Melik Rıdvan adına sikke bastırmayı ve hutbe okutmayı sonlandırdı. Böylece Melik Rıdvan, Tuğtekin ile yaptığı anlaşmaya sadık kalmayarak Haçlılara karşı yine tek başına kalmış oldu (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 163-164; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 132-136[1]; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 495-496; 1987: 395-396; Azîmî, 2006: 46; Albertus, 2009: 841-843; Fulcherıus, 2009: 185-187; Willermus, 1995: 39-41).

9.3. Emîr Mevdûd' un Öldürülmesi

Müslümanlar Taberiye Savaşı' nı kazanıp Dımaşk' ı Haçlı baskısından kurtardıktan sonra atabeg Tuğtekin, Emîr Mevdûd' u Dımaşk' da misafir etmek istedi. Emîr Mevdûd' da hem askerlerinin yorulması hem de bir süre sonra tekrar cihad etme gayesi nedeniyle Tuğtekin' in bu isteğini geri çevirmedi. Bu süre içinde atabeg Tuğtekin ile Emîr Mevdûd, bir cuma günü namaz kılmak için camiye gittiler. Namazı bitirip cami avlusuna çıktıklarında bir Batınî, Emîr Mevdûd' un yanına yaklaşarak onu bir hançer ile ağır yaraladı. Batınî hemen orada öldürüldü. Derhal Tuğtekin' in evine götürülen Emîr Mevdûd, bir süre sonra vefat etti (İbnü'l-Esîr, 1979: X, 497; 1987: X, 396[2]; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 140; İbn Şeddâd, 1978: 219; Anonim Süryani, 1933: 85; Fulcherıus, 2009: 189; Albertus, 2009: 851-853[3]; Urfalı Mateos, 1987; 252[4]). Emîr Mevdûd' un öldürülmesi Müslümanlar için iyi olmadı.

[1] İbnü'l-Kalânisî kaydında Emîr Mevdûd' un Tuğtekin' in yanına gitmesini fırsat bilen Mevdûd' un düşmanlarının Sultan' a Mevdûd ileTuğtekin' in birlikte isyan edeceğini söylemelerini, bu gelişmeyi öğrenen Mevdûd' un böyle bir niyetinin olmadığını belirterek oğlunu Sultan' ın huzuruna gönderdiğini belirtir.

[2] İbnü'l-Esîr, Mevdûd' a Batınîlerin suikast yaptığını veya Tuğtekin' in onu kiralık katiller ile öldürttüğünü belirtir.

[3] Albertus, Tuğtekin' in Emîr Mevdûd' un gücünü kıskandığı için ona suikast düzenlediğini anlatır.

[4] Urfalı Mateos, Mevdûd' un Dımaşk'ı Tuğtekin' den almak için plân yaptığını, bunu öğrenen Tuğtekin' in hapisten idam edilmeye mahkum edilmiş bir İranlı' yı çıkartarak onu öldürttüğünü söyler.

Çünkü o, Müslümanlara zulüm eden Haçlılara karşı sefer düzenleme konusunda çok duyarlı idi.

ONUNCU BÖLÜM

MELİK RIDVAN' IN TARİH SAHNESİNDEN ÇEKİLMESİ

10. BİR HÜKÜMDARIN HAZİN SONU

10.1. Melik Rıdvan' ın Vefâtı ve Şahsiyeti

Hayatının son zamanlarında Haçlılarla yoğun bir şekilde mücadele eden Melik Rıdvan, Haçlı baskısı sonucunda Haleb ve havalisinin düştüğü zor duruma da çok üzülüyordu. Haçlılar karşısında iyi sonuçlar alamaması ve onlara karşı samimi müttefik bulamaması onu derinden sarsmıştı. O, bu nedenle git gide güçten düştü. Akıl ve ruh sağlığı da bozulmaya başlayan Melik Rıdvan, aynı zamanda ciddi bir şekilde de hastalandı. Bu hastalığı atlatamayan Melik Rıdvan, 28 Cemaziyelahir 507/10 Aralık 1113' de hayata gözlerini yumdu. Naaşı Haleb' de Meşhedü'l-Mülk' e gömüldü. Haleb halkı ve Melik Rıdvan' ın adamları, onun ölümüne çok üzüldüler (İbnü'l-Adîm, 1954: II, 164[1]; İbnü'l-Kalânisî, 1932: 144; İbnü'l-Esîr, 1979: X, 499; 1987: X, 397; Aynî, ty: III, varak 336; Ebü'l-Fidâ, 1997: II, 47; Azîmî, 2006: 46; Turan, 1973: 147[2]; Merçil, 1991: 90).

Tarihin gördüğü en değişik karakterli hükümdarlardan birisi olan Melik Rıdvan' ın kişiliğine gelince, onun gerekli durumlar dışında Haleb halkına hiçbir zaman sert davranmadığını söyleyebiliriz. Meliklik topraklarında sözü geçen kudretli bir kişiliğe sahip olduğunu kaynaklardan anlıyoruz. Özellikle Haçlı kaynakları, Melik Rıdvan' ı gösterişli ve güçlü bir Türk kumandanı olarak tanımlarlar. Ancak Melik Rıdvan' ın ordu yönetme kabiliyeti tartışılır olduğu için bu yönde onu ihmâlkar bulurlar. İslâm kaynakları ise Melik Rıdvan' a karşı çok iyi şeyler söylemezler. Çünkü o hem Batınîleri korumuş hem de gerektiğinde Haçlılara karşı Müslüman ordularına yardım etmemiştir. Biz ise bu çalışma ile Melik Rıdvan' ın

[1] İbnü'l-Adîm kaydında, Melik Rıdvan' ın öldükten sonra ardında altın mücevherler, kap kacaklardan oluşan 600 bin dinar tutarında bir hazine bırakmasının rivayetini bize aktarır.
[2] Osman Turan burada Melik Rıdvan' ın ölüm tarihini 1117 olarak göstermiştir.

şüpheci, Sünni Müslüman dünyasına ait olsa dahi Batınîlerle işbirliği yaptığı için pek sevilmeyen buna rağmen Sultan' a ve Abbâsî halifelerine de saygısızlık yapmayan, Haçlılara karşı cihad eden ancak diğer Müslüman ordularına pek yardım etmeyen, Haçlılara karşı müttefik arayan ama ittifak yapmanın gereğini yerine getirmeyen buna rağmen Haleb ve çevresinde kendisine saygı duyulan enteresan bir kişiliğe sahip olduğunu düşünüyoruz.

SONUÇ

488/1095 yılından 507/1113 yılına kadar Haleb ve çevresinin hükümdarlığını yapan Melik Rıdvan, Suriye Selçuklu Devleti' nin başına geçtiğinde babası Tâcüddevle Tutuş' un sahip olduğu her yeri tekrar hakimiyeti altına almak istedi. Ancak çevresindeki emîrlerin kendi çıkarlarını düşünmesi, kardeşi Dukak' ın kendisine rakip olarak Dımaşk'ı ele geçirmesi, kendisinin olayların akışında stratejik hatalar yapması vb. gibi nedenlerle emellerini hiçbir zaman gerçekleştiremedi. Bu nedenle hakim olduğu toprakların sınırları, Haleb bölgesinin dışına çıkamadı. Zaman içerisinde atabeg Cenâhüddevle, Yağısıyan, Yusuf bin Abak gibi değerli emîrlerini kaybeden Melik Rıdvan, Dımaşk ve Cenâhüddevle' nin ayrı bir yönetim kurduğu Hıms' ı almak için müttefiklere ihtiyaç duydu. Bu suretle Fâtımîler' e başvuran Melik Rıdvan, onlarla anlaşarak Haleb' de Şiî hutbesi okuttu. Böylece tarihte ilk defa Selçuklu hanedanına mensup bir kişinin hakim olduğu yerlerde Şiî hutbesi okutması Melik Rıdvan' ın en göze batan icraatlarından oldu. Bir süre sonra bölgeye Haçlıların da gelmesi ile zaten küçük emîrliklerle parçalanmış Suriye coğrafyası, daha karışık hâle geldi. Haçlıların Haleb bölgesine komşu olan Antakya, Urfa ve Suriye sahil kentlerini ele geçirmeleri, Melik Rıdvan' ın güney bölgesi hariç her taraftan kuşatılmasına sebep oldu. Böylece o, bundan sonra Suriye Selçuklu birliğini sağlama girişimlerini bırakmak zorunda kaldı. Kendi egemenliğinin derdine düşerek Haleb ve çevresi ile ilgilendi. Hatta bazı zamanlarda Haleb köylerini de görmezden gelerek melikliğinin devamı için sadece Haleb' i muhafaza etmeye çalıştı. Önce Selçuklu ordusunun Antakya' yı kuşatmasında sonra da Haçlılara karşı cihad eden Selçuklu ordularının desteklenmesinde cılız kuvvetler dışında hiçbir şekilde yardım elini uzatmayan Melik Rıdvan, Haçlılara karşı diğer emîrler ile samimi işbirliği yaparak üstünlük kurabileceğini göremedi. Bu suretle karşımızda Haçlılara karşı ittifak kurma çalışmalarında emek gösteren ama sonunu bir türlü getiremeyen Melik Rıdvan vardı. İttifaklar başarısız olunca Haçlılar, Haleb bölgesini istedikleri gibi istilâ ettiler. Hatta bazı zamanlarda Melik Rıdvan' ın elinde sadece Haleb şehir merkezi ve birkaç belde kaldı. Bu süre içinde Melik Rıdvan, Haçlılara karşı Batınî silâhını da kullandı. O, Batınîleri Haleb' de korudu ve onlarla devamlı işbirliği içinde oldu. Ancak Batınîlerinde kendilerine göre hesapları vardı. Bu dönemde Batınîler, İran' daki

Alamut kalesi gibi Suriye' de de müstakil köy ve beldelere sahiptiler. Mesela Sermin beldesi, bir Batınî yerleşim yeriydi. Efamiye ve Cenâhüddevle' nin öldürülmesi olaylarında görüldüğü gibi Batınîler, bölgede güç sahibi idiler. Hatta Melik Rıdvan' ın son zamanlarına doğru da Batınîlerin onu etki altına aldıklarını gördük. Onların bu denli güçlü olması, çoğunluk Sünnî Müslüman olan insanların Suriye coğrafyasından göç etmesini tetikledi. Bu gelişmeye Haçlıların Müslüman halka yaptığı baskılar da eklenince özellikle Haleb ve çevresinin nüfusu hızla azalmaya başladı. Ekonominin temeli olan insan unsurunun Haleb bölgesinden gitmesi, Melik Rıdvan' ı da iktisadî yönden çok zor durumda bıraktı. O, böylece Haçlılara karşı topraklarını koruyamaz duruma düşerek halkın gözündeki meşruiyetini de yitirdi. Haleb halkının rahatlaması için birkaç girişimde bulunsa da zamanlama olarak geç kalmasından dolayı yine bir sonuca ulaşamadı. Fakat onun birçok konuda istediğini yapamamasına rağmen Melik Rıdvan' ın hiçbir çaba göstermediğini de söyleyemeyiz. O, topraklarını genişletmek ve düşmanlarına karşı diğer emîrlerle işbirliği yapabilmek için çok emek gösterdi. Özellikle Haçlıların Haleb bölgesinden uzaklaşmalarını her fırsatta değerlendirmeye çalıştı. Böylece erzak ikmâli yönünden de zor anlar yaşayan Haleb şehir merkezinin ve civardaki Müslümanların durumunu iyileştirdi. Ancak bu girişimleri Melik Rıdvan' ın Haçlılara karşı zayıf durumda olmasından dolayı geçici kaldı.

Nihayetinde Melik Rıdvan, on sekiz sene süren Haleb' deki hükümdarlığında hedeflerine bazen dış güçler bazen de kendi yaptığı hatalardan dolayı ulaşamayarak 31 yaşında ebediyete intikal etti. Kaynaklar onun ölümünden sonra Haleb' in durumunun karıştığını ve Melik Rıdvan dönemindeki keyfiyetin aranır hâle geldiğini belirterek onun Haleb için küçümsenmeyecek öneme sahip olduğunu ima ederler.

KAYNAKÇA

Agacanov, Sergey G. (2006). *Selçuklular* (Çev. Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: TTK Yayınları.

Akyol, Hasan (2012). "Suriye Selçukluları". Ed. Refik Turan. *Selçuklu Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, s. 215-234.

Albertus Aquensis (2009). *Hıstoria Ierosolimitana*, (İngilizce trc: Susan B.Edgington). Oxford, England.

Alptekin, Coşkun (1985). *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Alptekin, Coşkun (1989). "Kasımüddevle Aksungur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: II, 296.

Altan, Ebru (2002). "Birinci Haçlı Seferi' nin Bir Görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis". *Tarih Dergisi*, Sayı 37, 45-49.

Altan, Ebru (2009). "Anadolu' da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)". *Tarih Dergisi* Sayı 47, 75-104.

Altan, Ebru (2013). "Yafa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XLIII, 171-174.

Altan, Ebru (2013). "Yağısıyan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XLIII, 177-179.

Altıkulaç, Tayyar (2013). "Ebû Abdillâh Zehebî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XLIV, 180-188.

Anonymi Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum (1962). (İngilizce trc: Rosalind Hıll). Oxford, England.

Anonim Süryani Vakainamesi (1933). (İngilizceye trc: A.S. Trıtton). London: The Journal of the Royal Asıatıc Socıety.

Atıcı Arayancan, Ayşe (2009). "Nizârî İsmailîleri' nin Gelir Kaynakları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 26, 231-245.

Atıcı Arayancan, Ayşe (2010). "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizârî İsmâlîleri ve Nusayrîlik". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 54, 183-198.

Atmaca, Taner (2010). X-XIII. Yüzyıllar Arasında Haleb ve Çevresi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Eşref Buharalı), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Avcı, Casim (1999). "İzzeddin İbn Şeddâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XX, 374-376.

Avcı, Casim (2013). "Yâkut el-Hamevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XLIII, 288-291.

Aynî, Bedreddin Mahmud (ty). *Ikdü'l Cüman fî tarihi ehli'z-zaman*, III. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, No: 00456.

Azîmî, Muhammed (2006). *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler* (Çev. Ali Sevim). Ankara: TTK Yayınları.

Bosworth, C.E. (1980). *İslâm Devletleri Tarihi* (Çev. E. Merçil-M.İpşirli). İstanbul: Oğuz Yayınları.

Bosworth, C.E. (1995). "Rıdwan bin Tutush". *Encyclopedia of İslam* (New Edition). Leıden: E.J. Brill. VIII, 519.

Buzpınar, Şit Tufan (2003). "Lazkiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XXVII, 117-118.

Cahen, C. (1940). *La Syrie du Nord A L'epoque Des Croısades et la Principaute Franque D'Antıoche*. Paris.

Cahen, C. (1948). "La Premiere Penetration Turque en Asie-Mineure". Bruxelles: *Byzantion*, XVIII (1946-1948), 1-66.

Crawford, Robert W. (1959). "Rıdwan The Maligned". Edited By: J. Krıtzeck-R. Bayly Wınder. *The World of Islam Studies in honour of Phılıp K. Hıttı*. London: Macmıllan & Co Ltd New York St Martın's Press.

De Lacy O'Leary, D.D. (ty). *A Short Hıstory of the Fatımıd Khalıfate*. Delhi: Renaıssance Publıshıng House.

Demirkent, Işın (1990). *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, I. Ankara: TTK Yayınları.

Demirkent, Işın (1996). *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. Ankara: TTK Yayınları.

Demirkent, Işın (2002). "Kürboğa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XXVI, 562-563.

Demirkent, Işın (2007). "Antakya Prinkepsi Bohemund' un Esir Alınması, Niksar' da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması". Haz. Ebru Altan. *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*. İstanbul: Dünya Kitapları, 113-123

Demirkent, Işın (2007). "Haçlı Seferleri Döneminde Doğu-Akdeniz' de Deniz Hâkimiyeti". Haz. Ebru Altan. *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*. İstanbul: Dünya Kitapları, 221-247.

Demirkent, Işın (2007). "1101 Yılı Haçlı Ordularına Karşı Mücadelede Selçuklu-Danişmendli İşbirliği". Haz. Ebru Altan. *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*. İstanbul: Dünya Kitapları, 179-190.

Demirkent, Işın (2007). "1101 Yılı Haçlı Seferleri". Haz. Ebru Altan. *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*. İstanbul: Dünya Kitapları, 125-177.

Ebû'l-Ferec, İbnü'l-İbrî (1999). *Abû'l-Farac Tarihi*, II (İngilizceden Türkçe' ye trc: Ömer Rıza Doğrul). TTK Yayınları.

Ebü'l-Fidâ (1997). *el-Muhtasar fî Tarihi'l-beşer*, II.Beyrut:Dârü'l Kitabü'l Alemiyye

Emecen, Feridun (1989). "Akkâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: II, 265-267.

Ersan, Mehmet (1998). "Rupenliler Dönemi' nde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği' nin Çukurova' da Hakimiyet Mücadelesi". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 13: 83-95.

Fuâd Seyyid, Eymen (1995). "Fatimîler –*Siyasî Tarih*-". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XII, 228-233.

Fulcherıus Carnotensis (2009). *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*: *Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*. (Çev. İlcan Bihter Barlas). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Gölgesiz Karaca, Sevtap (2012). "XI. Yüzyılda Bizans-Norman İlişkilerine Bakış". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII (I), 101-118.

Grousset, Rene (1934). *Hıstoıre des Croısades et du Royaume Franc de Jerusalem*, I. Paris: Lıbraırıe Plon.

Günaltay, Şemseddin (1991). *İslam Tarihinin Kaynakları –Tarih ve Müverrihler-*. İstanbul: Endülüs Yayınları.

Hagenmeyer, Heınrıch (1901). *Die Kreuzzugsbrıefe aus den Jahren 1088-1100, eine Quellensammlung zur Geschıchte des Ersten Kreuzzuges Mıt Erlauterungen Herausgegeben*. Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Unıversıtats Buchhandlung.

Hamevî, Yâkut (1988). *Mu'cemü'l-büldân*, I-V, Beyrut: Dâr-ı Sadr.

Herzfeld, Ernst (1954). *Materıaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*, Syrie du Nord, Inscriptions et Monuments D'Alep, Tome II- Planches, Le Caire: Imprımerıe de L'Instıtut Français D'Archeologie Orientale.

Hitti, Philip (1951). *Hıstory of Syria Including Lebanon and Palestine*. London: Macmıllan & Co. Ltd.

Hitti, Philip (2011). "The Effects of the Crusades on Eastern Christianity". (Çev. S. Haluk Kortel). *Akdeniz İnsanî Bilimler Dergisi*, I/2, 255-259.

Honigmann, Ernst (1970). *Bizans Devletinin Doğu Sınırı* (Çev. Fikret Işıltan). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

http: www. incemeseleler. com/ fıkhi-meseleler/ 1578 -islami- olcu- tarti- mesafe-birimleri.html/2014.

İbn Asâkir (1979). *Târîhu Medîneti Dımaşk: Tehzibu Tarihu Dımaşk el-Kebir*, V (thk: Abdülkadir Bedran). Beyrut: Dârü'l Mesire.

İbn Hallikân (1968). *Vefeyatü'l-a'yan ve enbau ebnai'z-zaman*, I, (thk: İhsan Abbas). Beyrut: Dâr-u Sadr.

İbn Hallikân (1970). *Vefeyatü'l-a'yan ve enbau ebnai'z-zaman*, I, (İngilizceye trc: Mac Guckin de Slane). Beyrut: Lıbraıre Du Lıban.

İbn Kesîr, İmâdeddin İsmâil (1995). *el-Bidâye ve'n-Nihâye: Büyük İslâm Tarihi*,XII, (Çev. Mehmet Keskin). İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Şeddâd (1978). *el-A'lak el-Hatîra fî Zikrî Ümerâ eş-Şam ve'l-Cezîra* (Thk. Yahya Abare). Cüz III, Kısım I. Dımaşk.

İbnü'l-Adîm, Kemaleddin (1954). *Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, II,(thk: Sami ed-Dehhan). Dımaşk: Institut Français de Damas.

İbnü'l-Adîm, Kemaleddin (2011). *Buğyat et-Taleb fî Târihi Haleb*: *Selçuklularla İlgili Haltercümeleri*. (Çev. Ali Sevim). Ankara: TTK Yayınları.

İbnü'l-Esîr (1979). *el-Kâmil fi't-Târih*, X. Beyrut: Dâr-ı Sadr.

İbnü'l-Esîr (1987). *el-Kâmil fi't-Târih: İslâm Tarihi*, X, (Çev. Abdülkerim Özaydın). İstanbul: Bahar Yayınları.

İbnü'l-Ezrak (1975). *Târihu Meyyâfârikîn ve Âmid : Mervanî Kürtleri Tarihi* (Çev. Mehmet E. Bozarslan). İstanbul: Koral Yayınları.

İbnü'l-Ezrak (1992). *Târihu Meyyâfârikîn ve Âmid*: *Artuklular Kısmı*. (Çev. A. Savran). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

İbnü'l-Kalânisî (1932). *Zeylü Tarihi Dımaşk: The Damascus Chronıcle of the Crusades* (İngilizceye trc: H.A.R. Gıbb). London: Luzac&Co.

İlhan, Avni (1992). "Batıniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: V, 190-194.

Kafesoğlu, İbrahim (1953). *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Kanat, Cüneyt, Devrim Burçak (2013). *Sorularla Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Kayhan, Hüseyin (2012). "Haçlılar Karşısında Dânişmendliler". *History Studies*, Cilt 4 (Sayı 2), 227-234.

Kırkıl, Emin (1999). Selçuklu Döneminde Halep. Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ.

Kırpık, Güray (2009). "Haçlı Seferleri Tarihinin Kaynakları". *Turkish Studies*, Cilt IV(III), 1437-1452.

Kinder, Hermann- W. Hilgemann (2006). *Dünya Tarih Atlası*, I, (Çev. Leyla Uslu). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Koca, Salim (2007). "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh' ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22, 1-37.

Koçkuzu, Ali Osman (1991). "Aynî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: IV, 271-272.

Komnena, Anna (1996). *Alexıad: Malazgirt' in Sonrası* (Çev. Bilge Umar). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Köymen, Mehmet Altay (1993). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Ankara:TTK Yayınları.

Krey, August C. (1921). *The First Crusade*. Princeton: Princeton University Press.

Kuşçu, Ayşe D. (2010). "Büyük Selçuklu Devletinin Suriye, Filistin ve Mısır Politikasına Dair Bazı Tespitler". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 27, 637-664.

Küçükaşçı, Mustafa S.-Cengiz Tomar (1999). "Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XIX, 321-324.

Küçüksipahioğlu, Birsel (2005). "Birinci Haçlı Seferi' nin Bir Görgü Tanığı: Raımundus Aguilers". *Tarih Dergisi*, Sayı 41, 17-24.

Lammens, Henri (1921). *La Syrie Precis Historique*,I. Beyrut:Imprimerie Catholique

Maalouf, Amin (2012). *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mantran, Robert (1998). "Humus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XVIII, 370-373.

Merçil, Erdoğan (1991). *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. Ankara:TTK Yayınları.

Merçil, Erdoğan (2007). *Selçuklular' da Hükümdarlık Alâmetleri*. Ankara: TTK Yayınları.

Merçil, Erdoğan (2011). *Büyük Selçuklu Devleti –Siyasî Tarih-*. İstanbul: Nobel Yayınları.

Merçil, Erdoğan (2011). "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti' nin Durumu". *Selçuklular-Makaleler-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 125-132.

Ostrogorsky, Georg (2011). *Bizans Devleti Tarihi* (Çev. Fikret Işıltan). Ankara: TTK Yayınları.

Öğün Bezer, Gülay (2012). "Tuğtegin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XLI, 347-349.

Özaydın, Abdülkerim (1983). Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118). Basılmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Özaydın, Abdülkerim (1993). "Dânişmendliler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: VIII, 469-474.

Özaydın, Abdülkerim (1994). "Ebü'l-Fidâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: X, 320-321.

Özaydın, Abdülkerim (1999). "İbn Hallikân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XX, 17-19.

Özaydın, Abdülkerim (1999). "İbn Kesîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XX, 132-134.

Özaydın, Abdülkerim (2000). "Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa". *Tarih Dergisi*, Sayı 36, 405-421.

Özaydın, Abdülkerim (2000). "İbnü'l-Esîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XXI, 26-27.

Özaydın, Abdülkerim (2000). "İbnü'l-İbrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XXI, 92-94.

Özaydın, Abdülkerim (2000). "İbnü'l-Kalânisî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XXI, 99-100.

Özaydın, Abdülkerim (2001). *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Özaydın, Abdülkerim (2006). "Münkız (Benî Münkız)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XXXII, 15-16.

Özaydın, Abdülkerim (2007). "Porsuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XXXIV, 325-326.

Özaydın, Abdülkerim (2012). "Tutuş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XLI, 446-449.

Özgüdenli, Osman Gazi (2008). "Rey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XXXV, 40-41.

Özgüdenli, Osman Gazi (2013). *Selçuklular*, I. İstanbul: İSAM Yayınları.

Özkuyumcu, Nadir (2006). "Müsta'lî-Billâh el-Fâtımî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XXXII, 115.

Piyadeoğlu, Cihan (2003). "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakavu". *Tarih Dergisi*, Sayı 38, 37-59.

Radulfus Cadomensis (2005). *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen*, (İngilizce trc: Bernard S. Bachrach and Davıd S. Bachrach). England: Ashgate Publishing.

Raımundus Aguilers (1968). *Historia Francorum Qui Ceperunt Iherusalem*, (İngilizce trc: John Hugh Hıll and Laurita L. Hıll). Phıladelphıa: The Amerıcan Phılosophıcal Society Independence Square.

Râvendî, Muhammed b. Ali (1999). *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr* (Çev. Ahmed Ateş). I, Ankara: TTK Yayınları.

Röhrıcht, Reinhold (1898). *Geschıchte des Könıgreichs Jerusalem (1100-1291)*. Innsbruck.

Röhrıcht, Reinhold (1901). *Geschıchte des Ersten Kreuzzuges*. Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Unıversıtats Buchhandlung.

Röhrıcht, Reinhold (1967). *Beıtrage zur Geschıchte der Kreuzzüge*, Band I. Berlın: Scıentıa Verlag Aalen.

Runcıman, Steven (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-II, (Çev. Fikret Işıltan). Ankara: TTK Yayınları.

Savran, Ahmet (2000). "İbnü'l-Ezrak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XXI, 34-35.

Sevim, Ali (1966). "Bugyetü't-taleb fî Tarih-i Haleb' e Göre Emîr Aksungur". *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt IV (VI), 101-125.

Sevim, Ali (1970). "Haleb Selçuklu Melikliği Fahrü'l-Mülûk Rıdvan Devri". *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II, 1-66.

Sevim, Ali (1991). "Artuk bin Eksük". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: III, 414-415.

Sevim, Ali (1991). "Atsız bin Uvak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: IV, 92-93.

Sevim, Ali (1991). "Azîmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: IV, 330-331.

Sevim, Ali, Erdoğan Merçil (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi –Siyaset, Teşkilât ve Kültür-*. Ankara: TTK Yayınları.

Sevim, Ali (1999). "İbnü'l-Adîm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XX, 478-479.

Sevim, Ali (2000). "İlgazi bin Artuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XXII, 89-90.

Sevim, Ali (2000). *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.

Sevim, Ali (2005). "Artukoğlu İlgazi". Haz. Semih Yalçın-Süleyman Özbek. *Makaleler*, Cilt I, Ankara: Berikan Yayınevi, 187-243.

Sevim, Ali (2005). "Artukoğlu Sökmen' in Siyasî Faaliyetleri". Haz. Semih Yalçın-Süleyman Özbek. *Makaleler*, Cilt I, Ankara: Berikan Yayınevi, 161-186.

Sevim, Ali (2005). "Artukluların Soyu ve Artuk Bey' in Siyasî Faaliyetleri". Haz. Semih Yalçın-Süleyman Özbek. *Makaleler*, Cilt I, Ankara: Berikan Yayınevi, 127-160.

Sevim, Ali (2005). "Dımaşk Selçuklu Melikliği Şemsü'l-Mülûk Dukak Devri". Haz. Semih Yalçın-Süleyman Özbek. *Makaleler,* Cilt I, Ankara: Berikan Yayınevi,385-414.

Sevim, Ali (2005). "Suriye Selçuklu Melikliği". Haz. Semih Yalçın-Süleyman Özbek. *Makaleler*, Cilt I, Ankara: Berikan Yayınevi, 83-126.

Sevim, Ali (2005). "Tutuş' un Büyük Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü (Kasım 1092-Şubat 1095)". Haz. Semih Yalçın-Süleyman Özbek. *Makaleler,* Cilt I, Ankara: Berikan Yayınevi, 415-448.

Sevim, Ali (2008). "Rıdvân b. Tutuş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XXXV, 49-50.

Sevim, Ali (2009). "Sökmen bin Artuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XXXVII, 392-394.

Sevim, Ali (2011). *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*. Ankara: TTK Yayınları.

Süryani Mihail (1944). *Vakainame*, II. Kısım, (Çev. Hrant D. Andreasyan). TTK' da Yayınlanmamış Nüsha.

Şeşen, Ramazan (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: ISAR Yayınları.

Tomar, Cengiz (2010). "Şam –*İslâmî Dönem*-". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XXXVIII, 311-315.

Tomar, Cengiz (2010). "Taberiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XXXIX, 323-324.

Tomar, Cengiz (2012). "Trablusşam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: XLI, 292-294.

Turan, Osman (1973). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

Turan, Osman (1993). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan, Osman (2005). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Urfalı Mateos (1987). *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor' un Zeyli* (Çev. Hrant D. Andreasyan). Ankara: TTK Yayınları.

Usame, İbn Münkız (2012). *Kitâbü'l-i'tibâr* (Çev. Yusuf Ziya Cömert). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Usta, Aydın (2002). "Artuklular ve Haçlılar –Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek' in Ölümüne Kadar (1098-1124)-" *Tarih Dergisi*, Sayı 37, 357-374.

Usta, Aydın (2005). "Artukoğlu Belek Gazi' nin Siyasî Faaliyetleri". Editörler: Emine Uyumaz, Süleyman Kızıltoprak. *Ramazan Şeşen Armağanı*. İstanbul: ISAR Yayınları, 355-367.

Usta, Aydın (2006). "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşîşîler". *Tarih Dergisi*, Sayı 44, 1-23.

Usta, Aydın (2008). *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Von Raumer, Friedrich (1890). *Der Ersten Kreuzzug*. Cambridge: Cambridge University Press.

Von Sybel, Heinrich (1844). *Geschichte des Ersten Kreuzzugs*. Düsseldorf.

Willermus Tyrensis (1995). Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum: Willermus Tyrensis' in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum Adlı Eserinin XI. ve XII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi (Çev. Ebru Altan). Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Yazıcı, Tahsin (1998). "Hemedan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XVII, 183-185.

Yâzîcî, Tâlib (1997). "Halep –*İslâmî Dönem*-". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: XV, 239-244.

Yazılıtaş, Nihat (2010). *Fâtımî Devleti Tarihi*. İstanbul: Kriter Yayınları.

Yıldız, Hakkı Dursun (1988). "Abbâsîler –*Siyasî Tarih*-". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: I, 31-38.

Yinanç, Mükrimin Halil (2013). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, I. Ankara: TTK Yayınları.

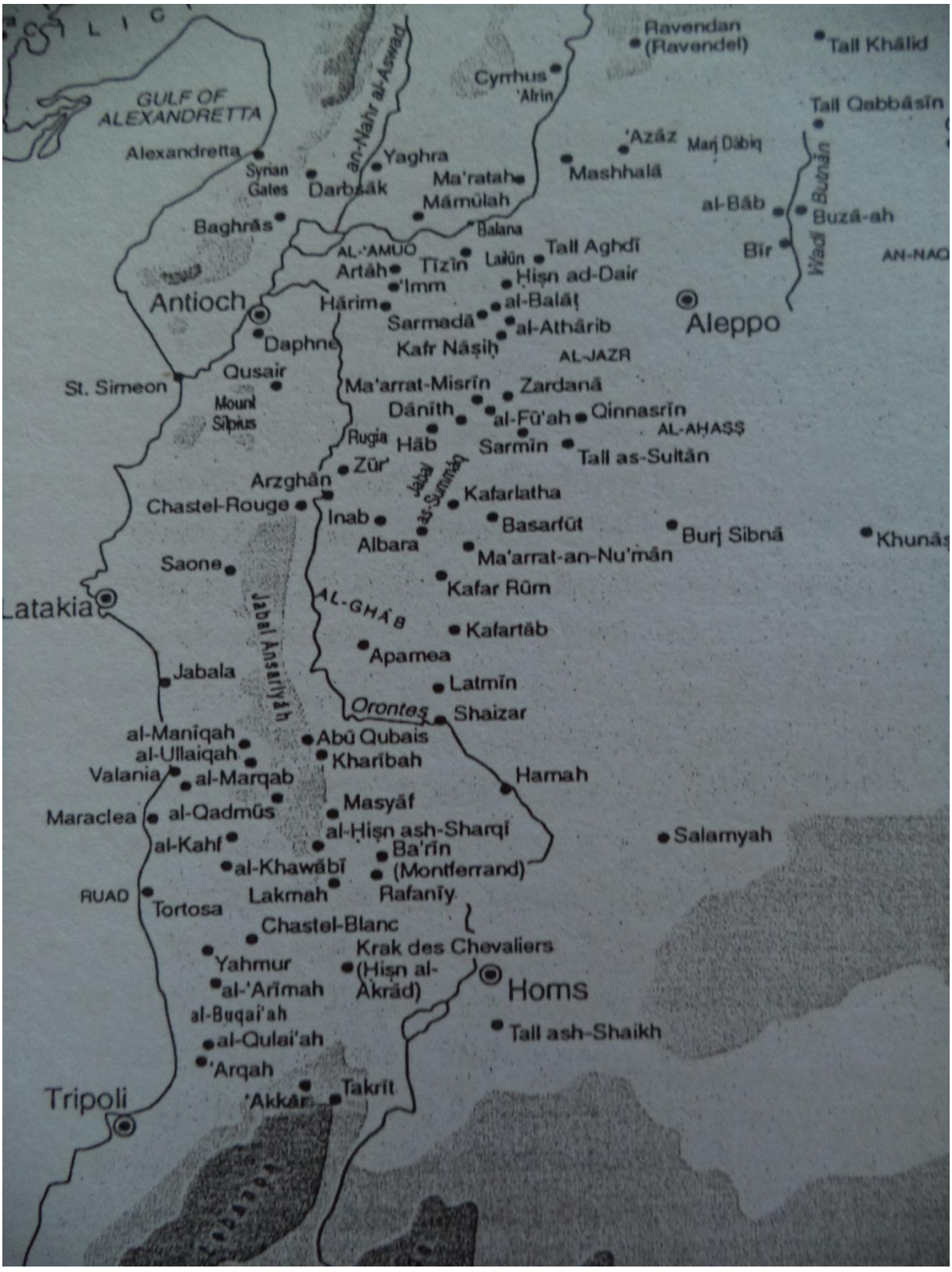
Zehebî, Ebû Abdillâh (1984). *Siyeru A'lami'n-nübelâ*, XIX, (thk: Şuayb el-Arnaut). Beyrut: Müessesetü'r-Risale.

Zettersteen, K.V. (1988). "Rıdvan bin Tutuş". *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB Yayınları. IX, 726-727.

EKLER



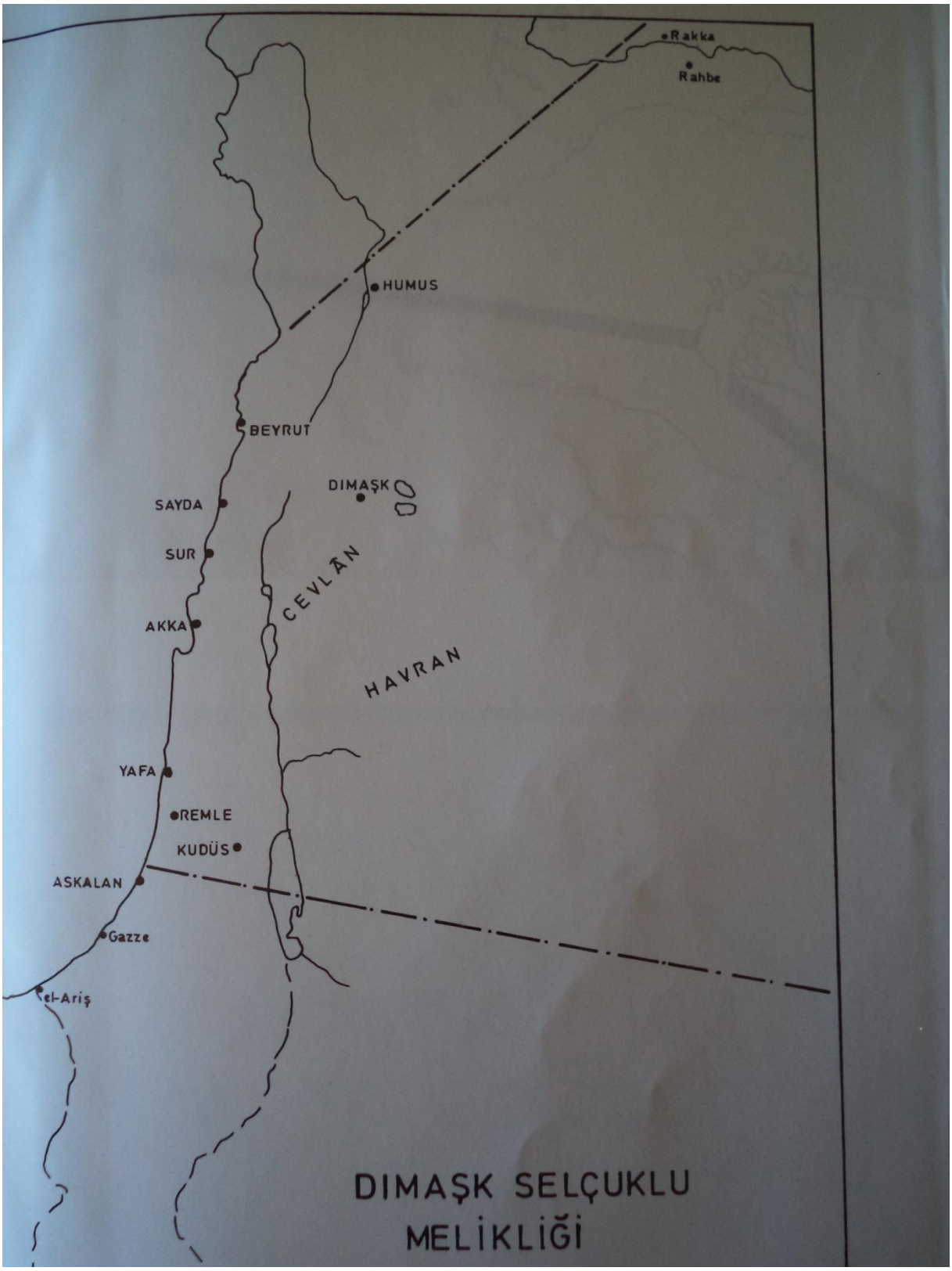
EK I: Haleb' in gravürü (E. Herzfeld, Materıaux Pour Un Cor. Inscrıp. Arabicarum, Cilt II).



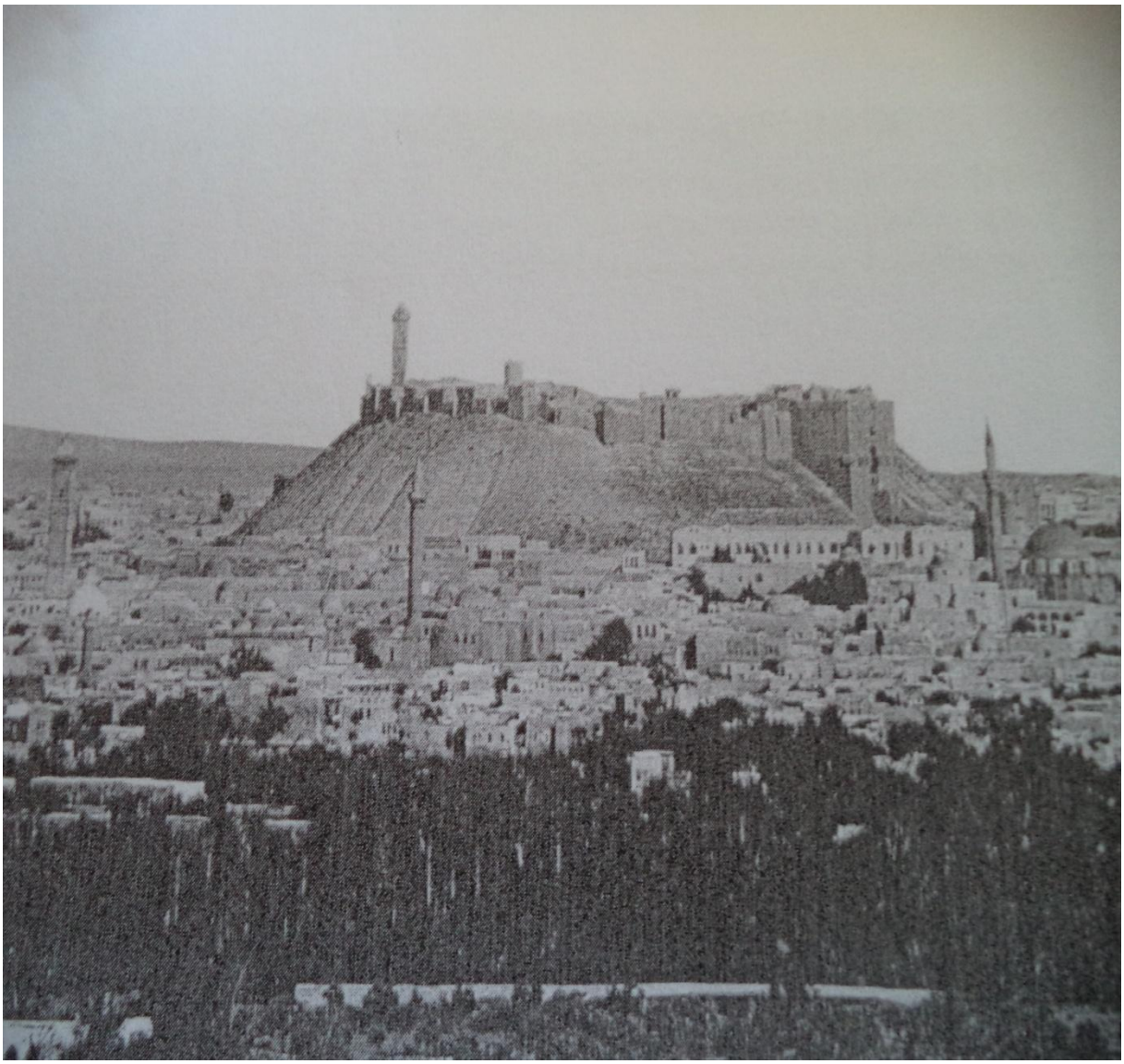
EK II: Kuzey Suriye (Radulfus Cadomensis' in Haçlı kroniği, Harita I).



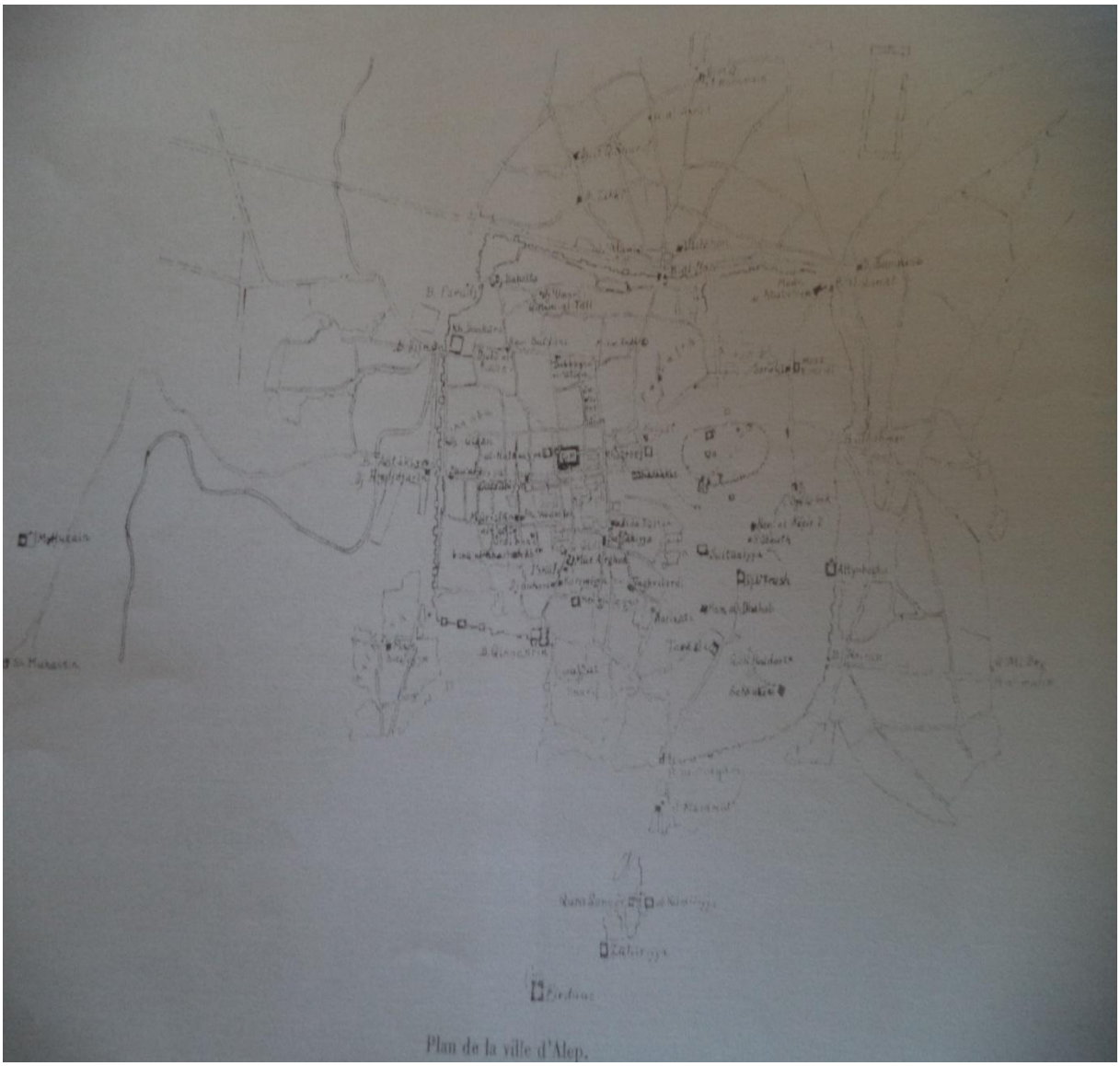
EK III: Haleb Selçuklu Melikliği (Ali Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, Harita II).



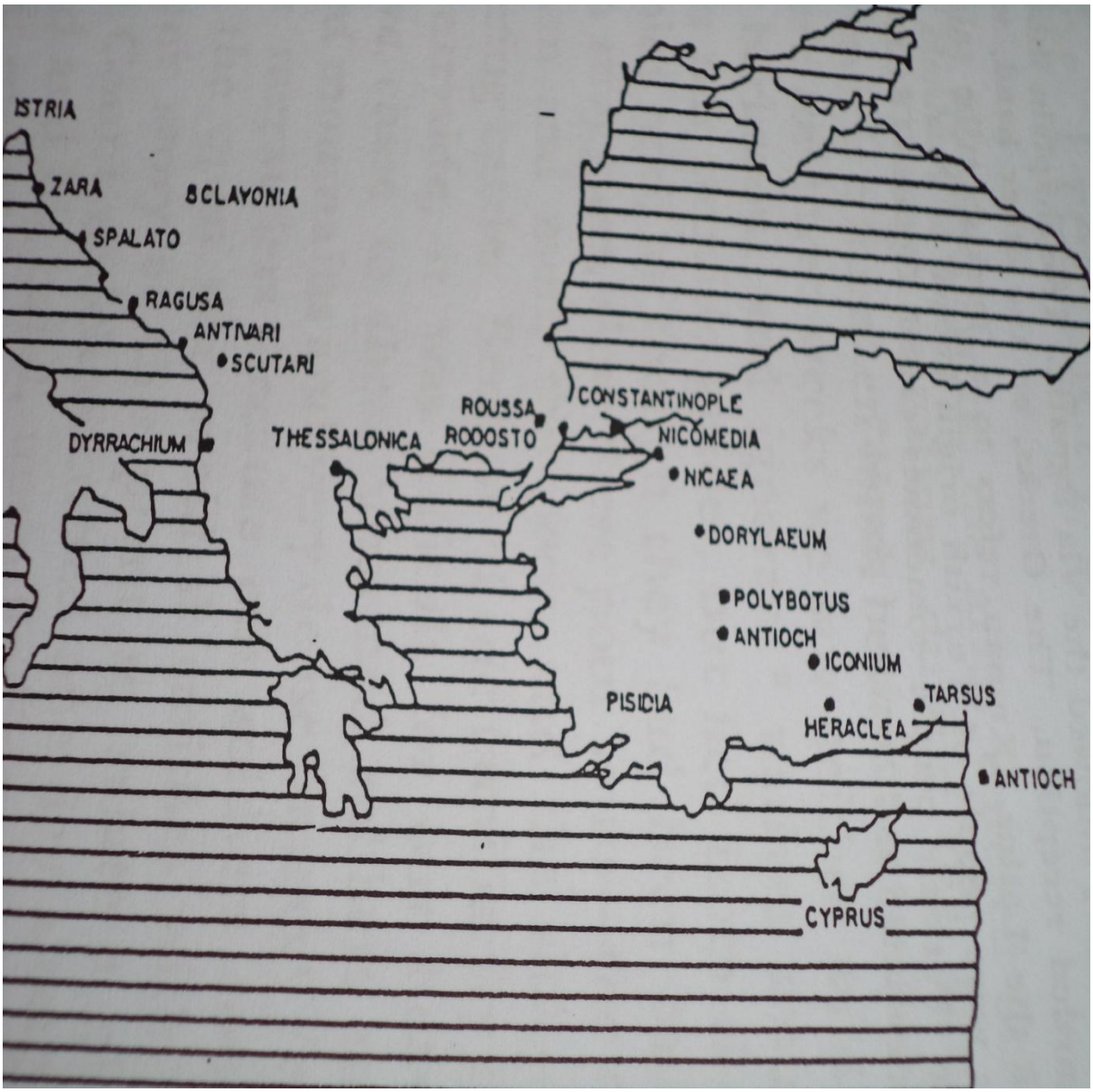
EK IV:Dımaşk Selçuklu Melikliği (Ali Sevim, Suriye ve Filistin Sel. Tarihi, Harita III).



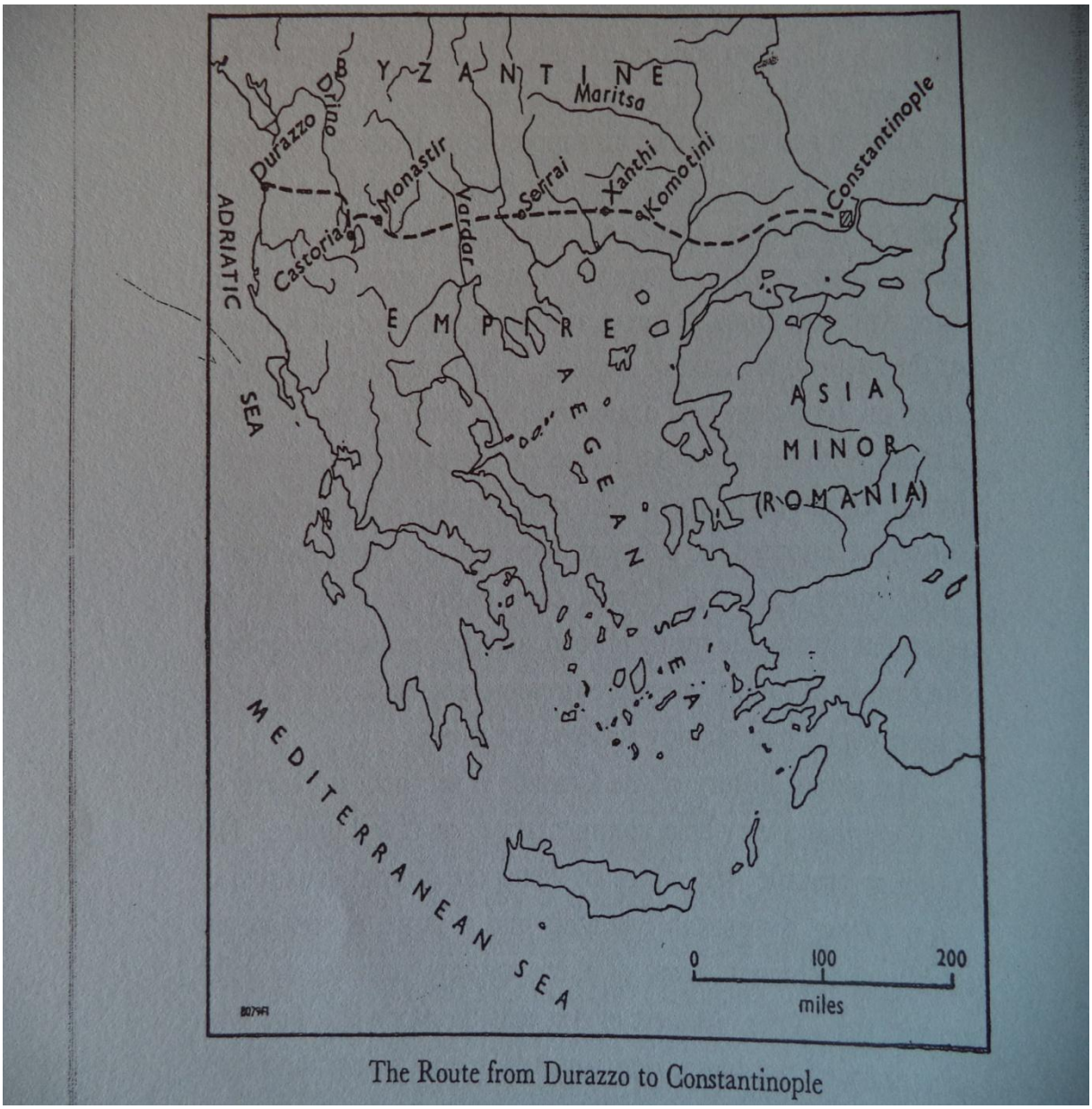
EK V: Haleb kalesinin Antakya kapısının bir görünüşü (E.Herzfeld, Materıaux Pour Un Corpus Ins. Arab.).



EK VI: Haleb şehir planı (E. Herzfeld, Materıaux Pour Un Corpus Inscrıptıonum Arab.).

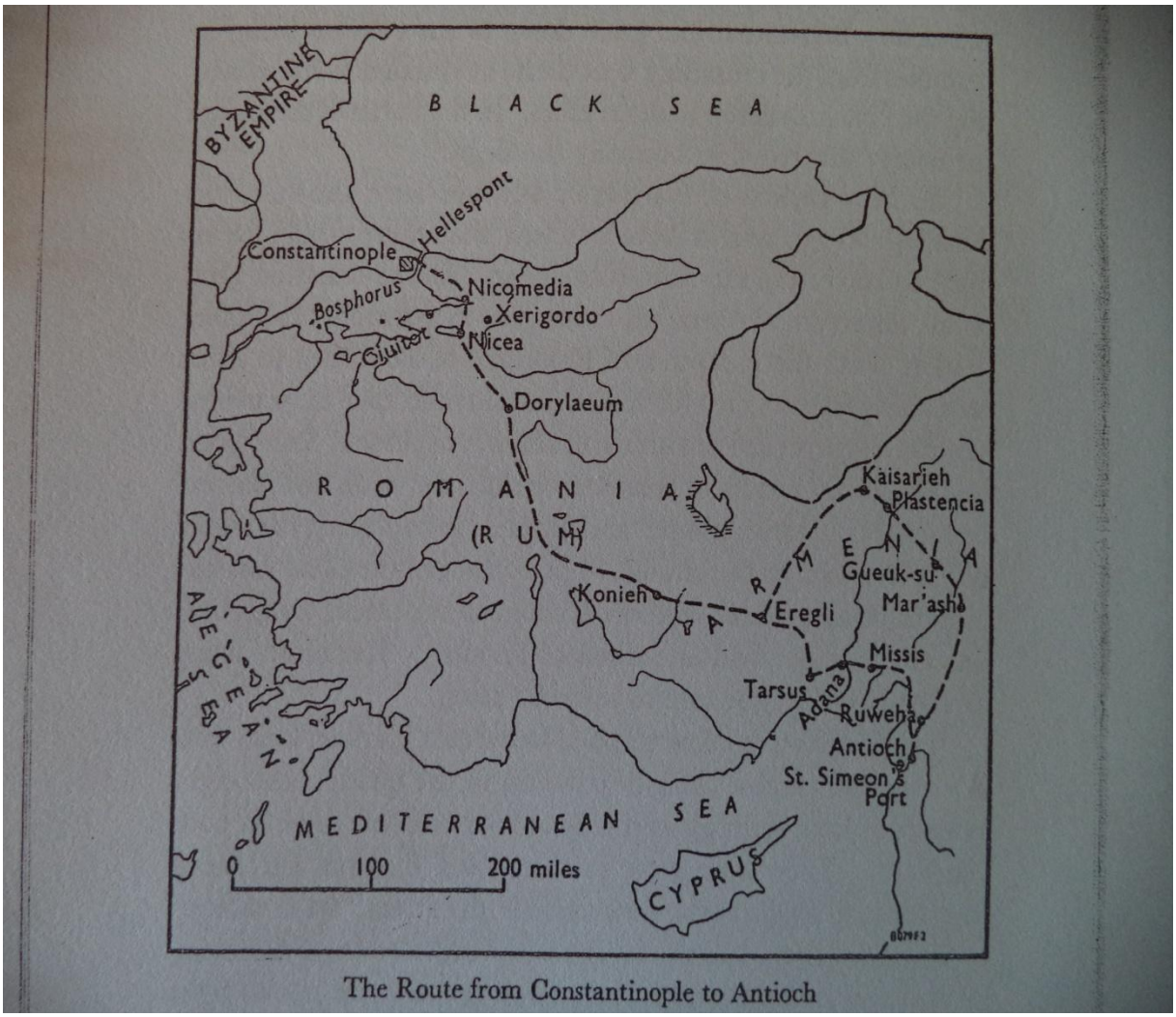


EK VII: Haçlıların Avrupa' dan Antakya' ya Gidiş Güzergâhları (Raımundus Aguilers Haçlı Kroniği. s. 20).



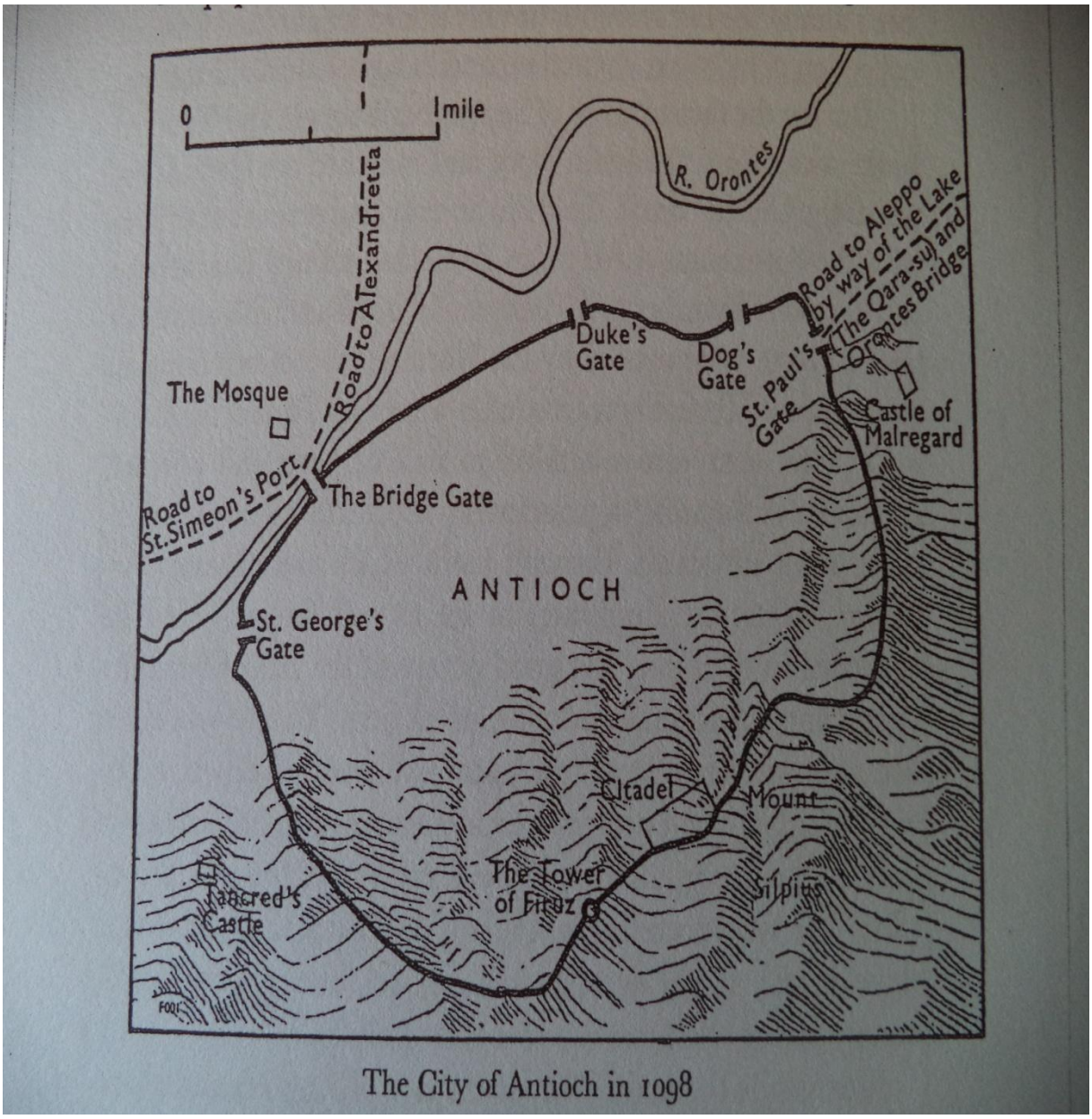
The Route from Durazzo to Constantinople

EK VIII: Haçlıların Durazzo' dan İstanbul' a Gidiş Güzergâhları (Anonymi Gesta Francorum, s. XXVIII).

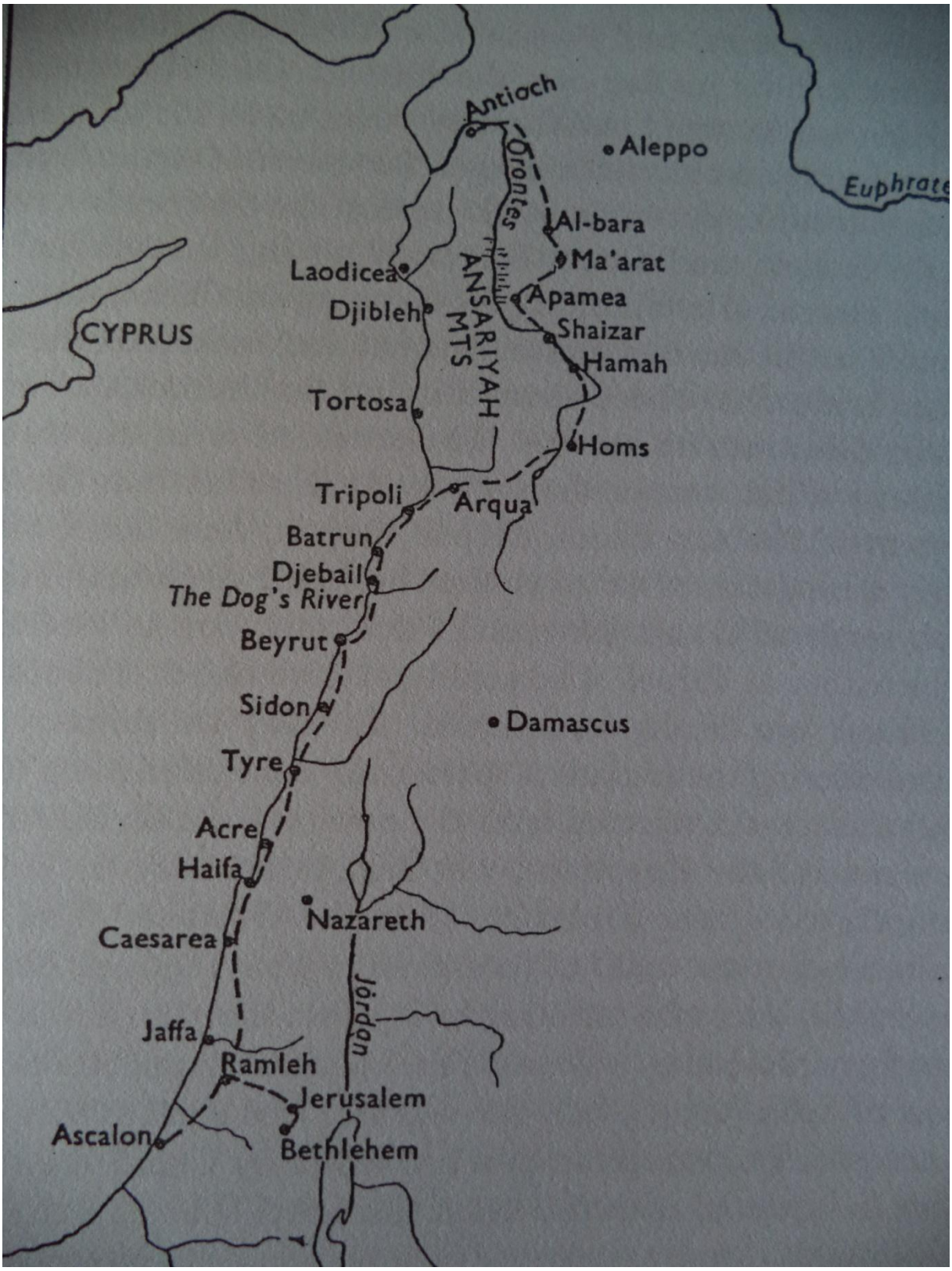


The Route from Constantinople to Antioch

EK IX: Haçlıların İstanbul' dan Antakya' ya Gidiş Güzergâhları (Anonymi Gesta Francorum, s. XXX).



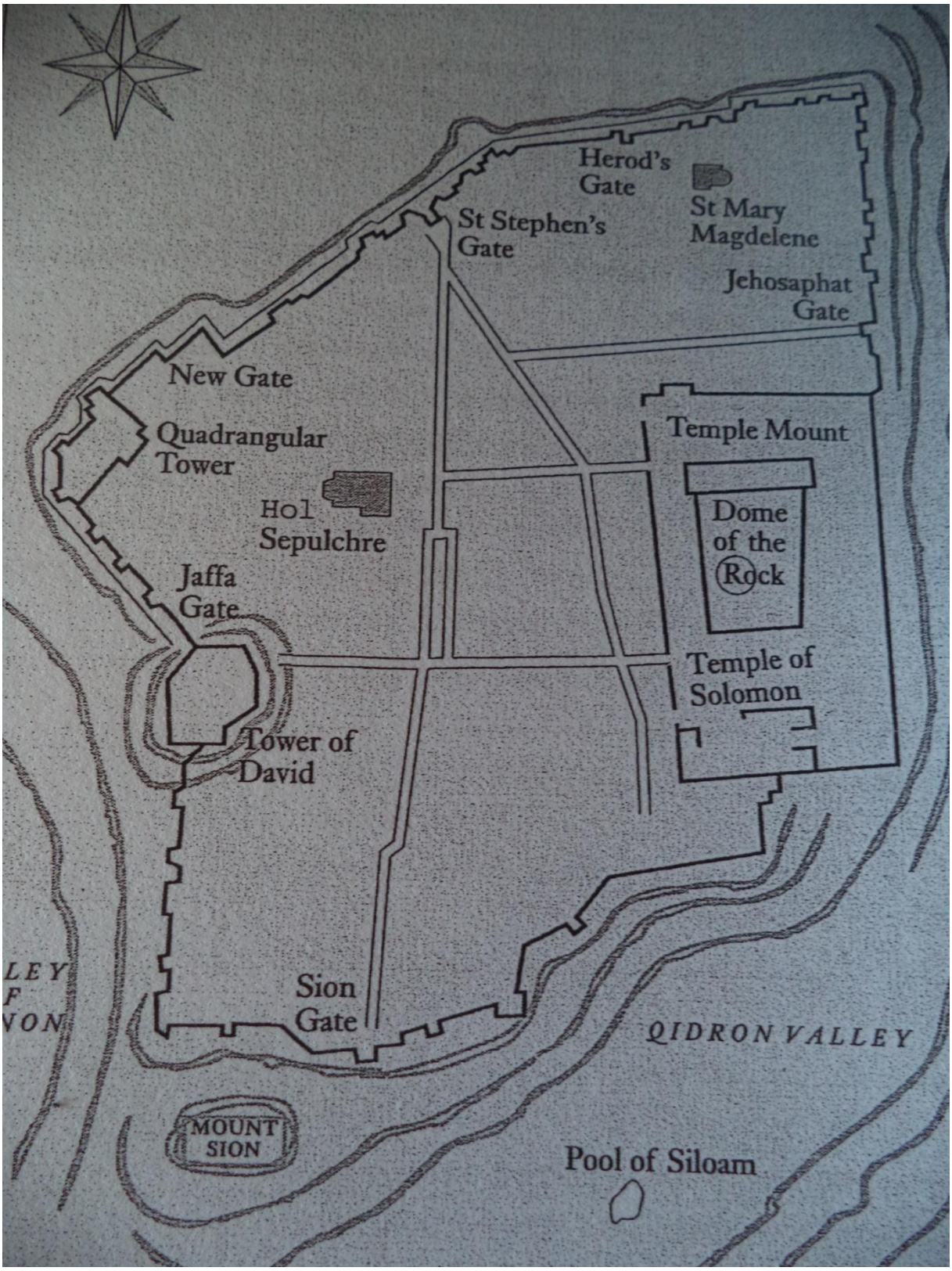
EK X: 1098' de Antakya Şehri (Anonymi Gesta Francorum, s. XXXII).



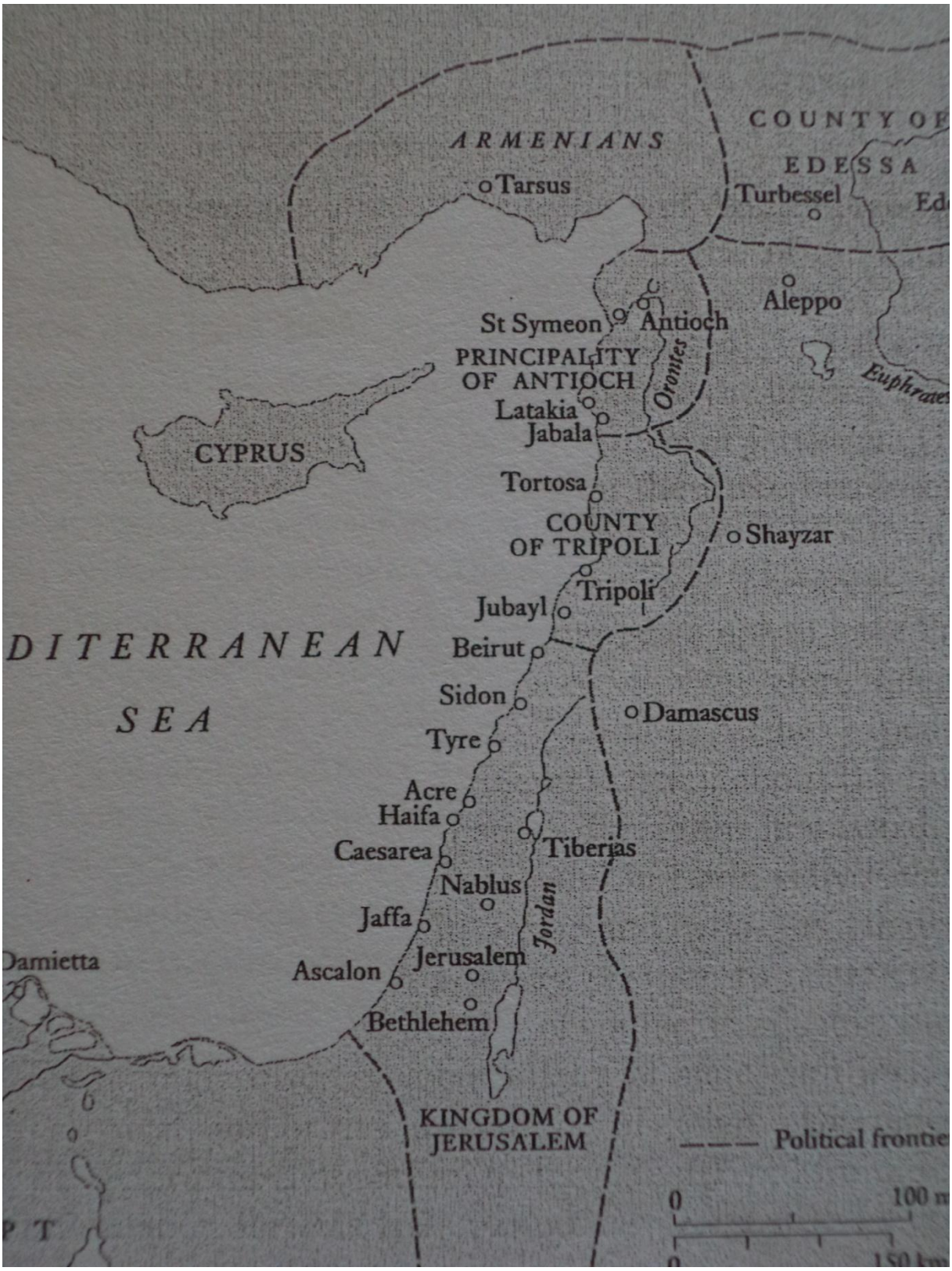
EK XI: Haçlıların Antakya' dan Kudüs' e Gidiş Güzergâhları (Anonymi Gesta Francorum, s. XXXV).



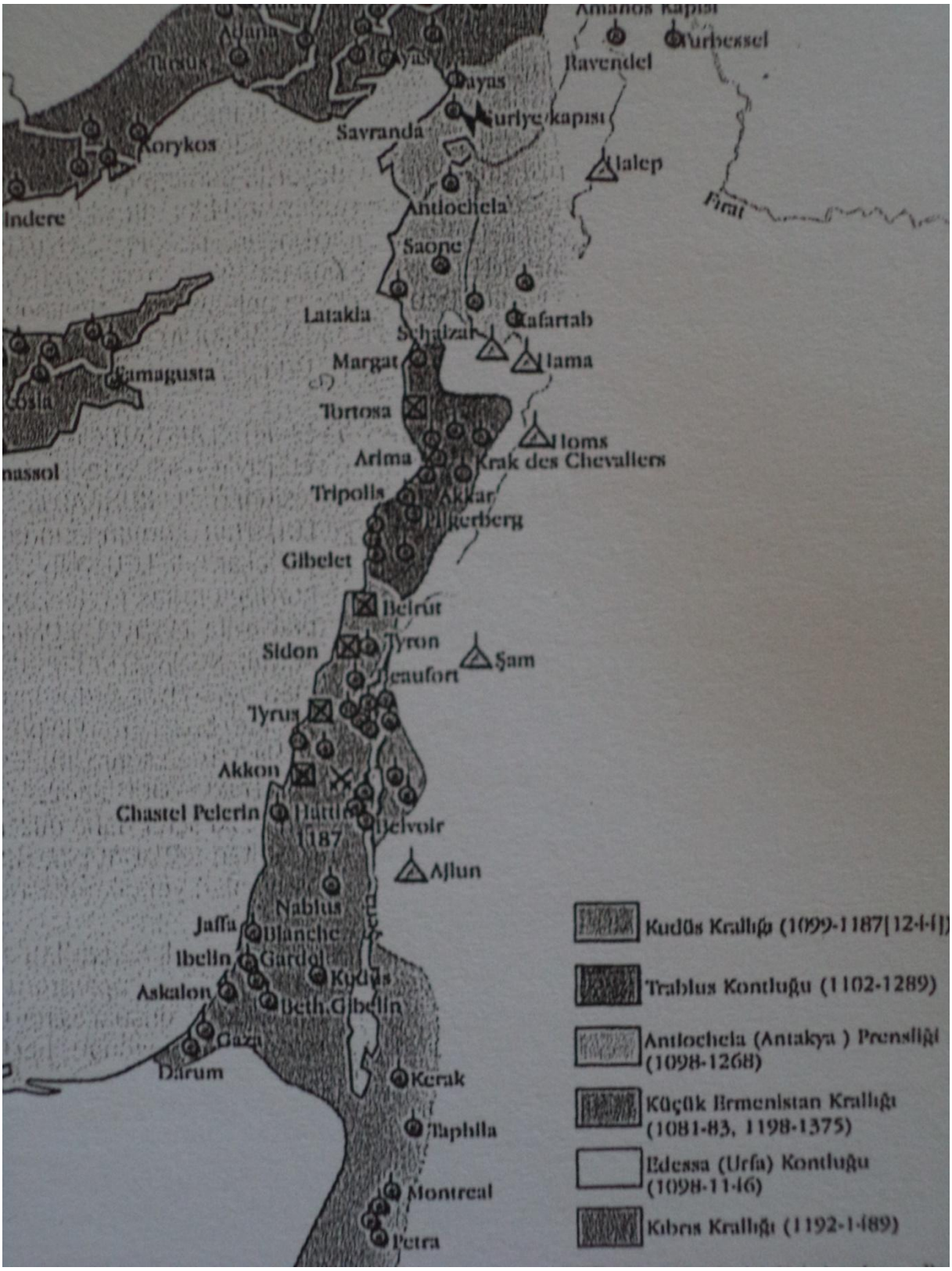
EK XII: Antakya Haçlı Princepsliği' nin Sınırları (Radulfus Cadomensis' in Haçlı Kroniği, Harita II).



EK XIII: Kudüs Şehir Planı (Albertus Aquensis, Harita III).



EK XIV: Haçlı Devletleri (Albertus Aquensis, Harita V).



EK XV: Haçlı Devletleri (H. Kinder-W. Hilgemann, Dünya Tarih Atlası, I, s. 152).



EK XVI: Haleb (S. Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, II, Resim VII).



EK XVII: Dımaşk (S. Runcıman, Haçlı Seferleri Tarihi, II, Resim IV).



EK XVIII: Antakya (S. Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, I, Resim III).



EK XIX: Haleb Kalesinin Dıştan Görünüşü (Ali Sevim, Sur. ve Filis. Sel. Tar., Resim 4).



EK XX: Haleb Kale Girişi (Ali Sevim, Sur. ve Filis, Sel. Tar., Resim 5).



EK XXI: Haleb Kalesinin Dış Görünüşü (Ali Sevim, Sur. ve Filis. Sel. Tar., Resim 6).



EK XXII: Musul Sur Kesiminden Bir Görünüş (Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, I, Resim 10).



EK XXIII: Urfa Kontu Baudouin de Boulogne' un Kudüs Krallık Tacını Giyişi (Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, I, Resim 1).



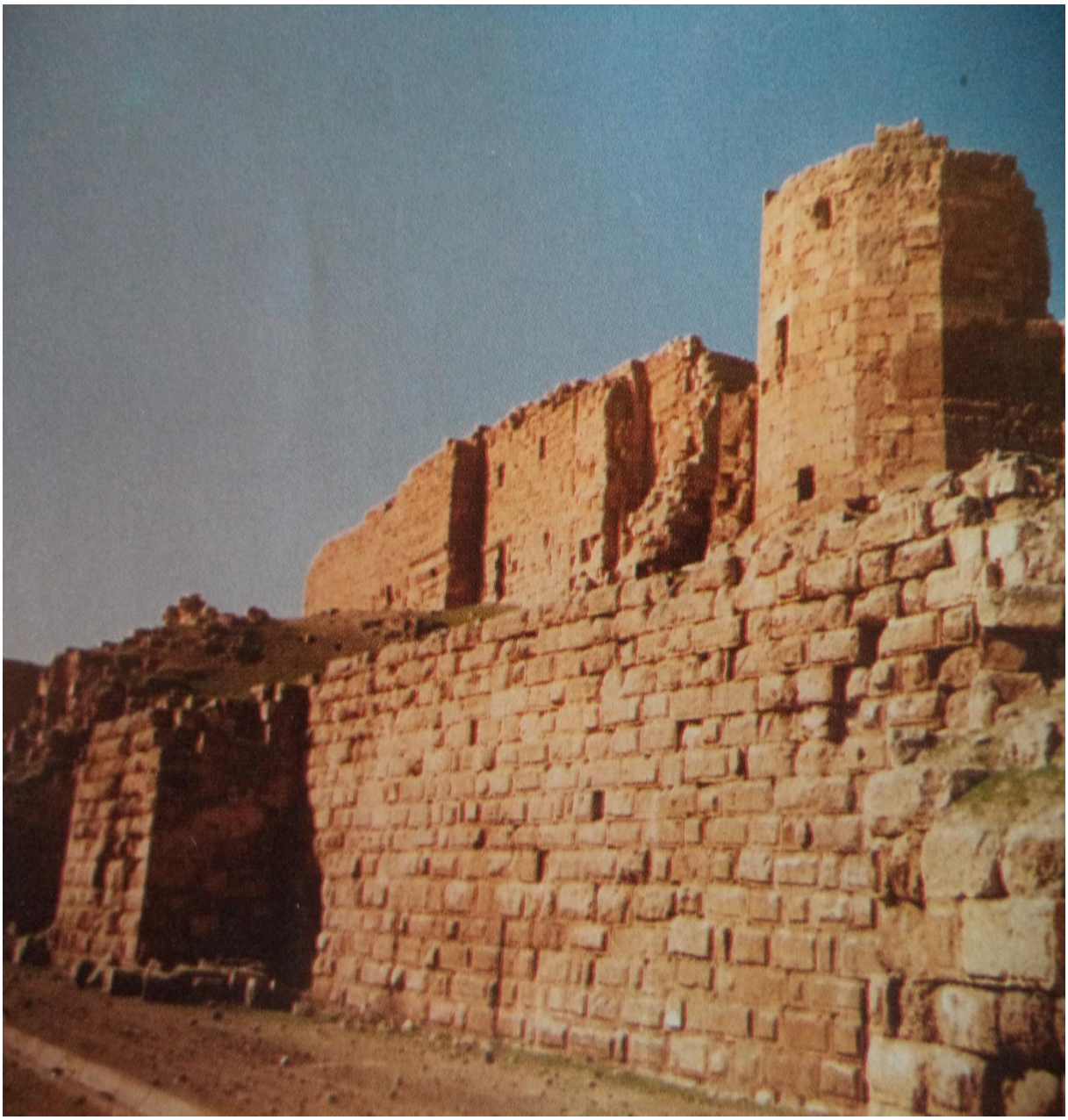
EK XXIV: Samsat İçkale Kalıntıları(Işın Demirkent,Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi,I, Resim 7b).



EK XXV: Urfa İçkale (Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, I, Resim 3a).



EK XXVI: Urfa İçkale (Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, I, Resim 2).



EK XXVII: Harran İçkaleden Bir Görüntü (Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, I, Resim 8b).



EK XXVIII: Harran Dışkale Surlarından Kalıntılar (Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, I,Resim 8a).

ÖZGEÇMİŞ

1988 yılında Tokat' ın Almus ilçesinde dünyaya gelen İbrahim Duman, 2003 yılında Karamürsel Ereğli Güzelkıyı İlköğretim Okulu' ndan mezun oldu. Aynı yıl Karamürsel Yabancı Dil Ağırlıklı Lise' ye girmeye hak kazandı. Liseyi de 2007 yılında bitirmeye muvaffak oldu. Yine 2007 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünü kazanan İbrahim Duman, lisansı 2012 yılında bitirdi. Aynı senede Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans programına kabul edilen yazar, halen bu programa kayıtlı olup başarılı bir şekilde akademik araştırmalarını sürdürmektedir.